

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Infanticidium – vražda dítěte jako důsledek strachu

(Infanticide – murder of the child as a result of the fear)

Magisterská diplomová práce

Student: Pavel Stůj

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2014

„Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou práci vypracoval samostatně a uvedl veškeré použité prameny a literaturu. Všechny přílohy jsem samostatně doplnil.“

V Olomouci dne 30. dubna 2014

.....

Bc. Pavel Stůj

Za cenné podněty a přínosné konzultace děkuji paní doc. Mgr. Radmile Pavlíčkové, Ph.D.

Mé velké poděkování patří ale také mé přítelkyni Pavlíně Illíkové, která byla u celého procesu tvorby této práce a přemlouvala mě k pokračování i ve chvílích, kdy jsem se chtěl tohoto (občas) nechtěného potomka zbavit. Za pečlivé korektury a pomoc při závěrečných úpravách děkuji také svým rodičům.

OBSAH

Kapitola 1 Infanticidium: dějiny pojmu - pojem v dějinách	1
1. 1 Badatelský záměr a jednotlivé kapitoly	4
Kapitola 2 Historiografie.....	7
Kapitola 3 Prameny k problematice infanticidia	17
3. 1 Mravoučná literatura.....	17
3. 2 Prameny trestně právní povahy - Smolné knihy	21
Kapitola 4 Stručné dějiny infanticidia	26
Kapitola 5 Neřádné matky v moralizujících spisech	35
5. 1 Žena jako matka	36
5. 2 Žena jako manželka a hospodyně.....	39
5. 3 Bezectná žena.....	43
5. 4 Neřádné matky v moralistních spisech	45
Kapitola 6 Děvečka v síti sociálních vztahů	49
6. 1 Společenské postavení děvečky	49
6. 2 Sociální kontrola.....	52
6. 3 Utajení nemanželských vztahů.....	55
Kapitola 7 Nechtěné těhotenství v raném novověku	58
7. 1 Role porodní báby a babické literatury.....	59
7. 2 Abortivní praktiky	62
7. 3 Spolupachatelství.....	64
7. 4 Neznalost těhotenství?.....	67
Kapitola 8 Vražda dítěte jako důsledek strachu	71
8. 1 Strach ze ztráty cti	72
8. 2 Obavy z porodu	75
8. 3 Strach z odhalení těla novorozeněte	78
Kapitola 9 Proces s obžalovanou.....	83
9. 1 Vyšetřování	84
9. 2 Stanovení rozsudku.....	86
Kapitola 10 Příčiny infanticidia.....	89
Kapitola 11 Za hranicí normy.....	94
Kapitola 12 Závěr	98
13 Exkurz – Infanticidium dnes.....	101

Prameny a literatura.....	108
POUŽITÉ ZKRATKY.....	120
RESUME.....	121
ANOTACE.....	122
Přílohy.....	124

Kapitola 1 Infanticidium: dějiny pojmu - pojem v dějinách

Termín pro trestný čin zabití dítěte není v evropských jazycích jednotný. Obvyklý již v raném novověku byl latinský termín *suppresio partu* (volně přeloženo jako zahubení plodu). V českém prostředí se rozšířil termín „zahubení neřádně nabytého plodu“, vedle něj i jeho varianta dítkovražda (z německého *Kindsdord*). Pojem *infanticidium* je potom přínosem napoleonské Francie.¹ Ve svém užším smyslu označuje vraždu novorozeněte, zejména vlastní matkou. Většinou se termín *infanticidium* specifikuje věkem dítěte, tedy přibližně do jednoho roku života (pro toto specifické vymezení se můžeme setkat i s anglickým termínem *neonaticide*).²

Úzkou souvislost s *infanticidiem* má i pojem abort (potrat). Potrat je často tou první možností, jak se zbavit nežádoucího otěhotnění. Přestože se z dnešního pohledu jedná o dva rozdílné pojmy, narazíme ve středověku i raném novověku na situace, kdy se tyto pojmy překrývají, a často za ně (jako třeba v případě Koldínova zákoníku) následuje totožný trest. Abort stejně jako *infanticidium* tedy bude hrát v našem výzkumu podstatnou roli a oba dva činy se často objevují vedle sebe v zápise jedné konkrétní pachatelky.³

Pokud jsme zmínili definici pojmu, musíme se nyní zaměřit také na jeho historické pozadí. Jak je zřejmé z dějin idejí, chápání termínu „zahubení neřádně nabytého plodu“ se mohlo v různých obdobích odlišovat: „*Význam slova zůstává sám v sobě týž, avšak fakta se mění. Fakt se tudíž vymyká předchozímu významu.*

¹ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004, s. 314. Latinský termín *infanticidium* znamená opět „vražda dítěte“. V českém prostředí se můžeme setkat také s výrazem *infanticida* (-y). Viz OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný*, dvanáctý díl, Ch – Sv. Jan. Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. Rok 1897, s. 632, dostupné online: <https://archive.org/details/ottvslovnknauni30ottogooq>, citováno 14. 3. 2014.

² SPINELLI, Margaret, ed. *Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill. Neonaticide*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 2003, s. 109–119.

³ Zápis o výpovědi Evy podruhně ze Sušic v Lipníku roku 1620: „*Dostanouce se pak již z Slizká do Lipníka k Anče Polontové, tu se dopustila s nějakým Mackem Holomkem, a to že z sebe vyhnala nějakou chvojku. Potom k nebožtíku zlé paměti Floriánovi, s ním že také neřádně živa byla, tak také i s pacholkem jeho. S nimiž že jich měla dvě, z sebe vyhnala a jedno jsa živé že zamordovala, že je pochovala při kostele oseckým. Odtud dostala se do Předmostí/ tam také že jich měla z dvě, z sebe vyhnala a jedno jsa živé, že zamordovala. Týž v Šířavě, když byla u Jana Hronka, tak se dopustila s pacholkem jeho a je že zahubila. Z Šířavy dostanouce se do Drahotouš, tu také, byvši u pastýře, dopustila se a je zahubila, a to v Sušicích/ štvrté, že zahubila, zakroutíc jemu krk.*“ MARADA, Miroslav, ed. *Smolná kniha města Lipníka*. Přerov: Státní okresní archiv, 1994, s. 26.

Proměnlivou skutečnost je proto nezbytné uchopovat jazykově stále nově, je nezbytné ji nově chápat.“⁴

Jelikož dochází k rychlým posunům mezi tím, co je chápáno jako pojmové vyjádření skutečnosti a mezi dobovou realitou, mohou vedle sebe koexistovat pojmy infanticidium nebo suppressio partu, které však v různých obdobích mohou nést různé konotace (různé emocionální postoje, různé názory učenců na daný jev, různá ideologická stanoviska).

Infanticidium je jakožto fenomén vysledovatelné od prehistorických epoch. V nejstarších dobách bylo zabití narozeného dítěte jednou z možností, jak se vyrovnat s nežádoucím otěhotněním či jak redukovat potomstvo a zbavit se hrozby potencionální chudoby nebo postižených dětí. Zatímco v pravěku a starověku bylo infanticidium do určité míry tolerováno, v průběhu středověku došlo k jeho zavržení církví i státem, ale jeho praktikování probíhalo dál v tajnosti, na hranici povoleného a zakázaného.

V raně novověkém myšlení se ženy obviněné z infanticidia setkávaly s postoji vyjadřujícími opovržení. Ženy, obviněné ze zabití dítěte, byly označovány za bezectné, zlovolné anebo přímo zruďné. Byla vytvořena jasná hranice mezi tím, co bylo považováno za civilizované a co za nepřirozené, a od žen se očekávalo, že budou vychovávat své potomky, bez ohledu na to, jaký užitek z toho budou mít ony samotné.⁵ Vyčerpávajícím způsobem můžeme raně novověké pojetí infanticidia zobecnit spolu s Tinkovou „jako produkt určité kultury a prostředí: předindustriální společnosti, která neznala (nebo jen částečně) antikoncepci a která kulpabilizovala a stigmatizovala nemanželské mateřství a vyvíjela psychický a sociální nátlak na chudé, většinou nevzdělané neprovdané ženy z defavorizovaného prostředí v závislém postavení.“⁶

Pokud zmiňuji v titulu této práce, že pojmám „infanticidium jako důsledek strachu“, mám na mysli právě tento sociální a psychický nátlak vyvíjený společností, ale i vlastním povědomím ženy o správném a počestném jednání. Přestoupení těchto hranic a vyhlídka na beznadějnou budoucnost jistě vyvolávala obavy, dlouhodobý

⁴ KOSELLECK, Reinhart. Dějiny pojmů a pojmy Dějin. In: *Studia Philosophica* 58, č. 2. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 29–43.

⁵ RUBLACK, Ulrika. *The Crimes of Women in Early Modern Germany*. Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 163.

⁶ Zoufalství ženy po porodu je často chápáno jako důsledek laktační psychózy. Hormonální změny, které oslabují schopnost matky racionálně jednat, jsou v mnoha případech jedním z ospravedlňujících faktorů. K tomu viz dále TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004, s. 339–340.

strach mohl přerůst i v psychické problémy, které se projevily zabitím vlastního dítěte. S konkrétními případy se můžeme setkat v pramenech trestního práva, především ve smolných knihách.

Menší pozornost bude v práci věnována již probádané oblasti trestně právní reformy v průběhu osvícenství, kde došlo k další podstatné změně v chápání pojmu infanticidia.⁷ Jak už je zřejmé z citátu Reinharta Kosselecka, nová definice „zabití neřádně nabytého plodu“ za francouzského osvícenství byla také důsledkem nového chápání pojmu a zvýšeného zájmu o problematiku tohoto činu. Osmnácté století je charakteristické zájmem o ochranu života žen a dětí s cílem zastavit nebo aspoň omezit tento nežádoucí jev za použití nových metod. Docházelo zde k diskuzím o místě žen-vražedkyň ve společnosti, a můžeme tak hovořit i o určitém nárůstu sympatií učenců k jejich motivům.

V průběhu osvícenství byla zřetelná snaha o kontrolu morálky společnosti, důraz byl kladen především na prevenci smilstva, které bylo hlavní příčinou nárůstu ilegálních potomků. Osvícenství prosazovalo pro případy infanticidia presumpci nevinny a samozřejmě i snahu o omezení trestů smrti. Osvícenci, jako byl Césare Beccaria⁸, se soustřeďovali na prevenci kriminality a snažili se o pochopení pocitů žen. Vyzdvihovali především hrozbu chudoby a společenského zostuzení, jako klíčové faktory tohoto drastického činu. Vznikaly nové kliniky a nemocnice, které přijímaly nepočestné ženy. Na rozdíl od století předcházejících 18. století kladlo důraz na prevenci infanticidia, odtud plyne poněkud smířlivější postoj v jeho chápání.⁹

Vliv na určitou „dekriminalizaci“ měl také nástup nových tendencí v chování (uvolňování mravních norem) spojený se sekularizací společnosti, což má dnes za důsledek, že infanticidium už není spojováno s otázkou hříchu a žena je stíhána spíše

⁷ Přelomu mezi starým a novým režimem a proměně pohledu na některé trestné činy, u nichž dochází k oddělení zločinu od hříchu, věnuje svou monografii TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004. O infanticidiu jako klíčovém činu trestněprávní reformy viz kapitola Předcházet či trestat?, s. 310–341.

⁸ Césare Beccaria (15. března 1738, Milano–28. listopad 1794, tamtéž) byl italský šlechtic, filosof a ekonom. Proslavil se pojednáním "O zločinech a trestech" (1764), v němž odmítl trest smrti a navrhoval možnosti alternativních trestů, prevence a úpravy vězeňství. O díle i autorovi blíže např.: <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/beccaria.htm>, citováno 10. 3. 2014.

⁹ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šilenství, s. 330–341.

za čin proti životu než za čin „nemravné, zvrhlé ženštiny, často jednající z návodu Dábla“.¹⁰

Na přelomu 18. a 19. století se pozornost přesunula ke zkoumání psychologických a sociálních příčin tohoto činu, diskuze ohledně pochopení fenoménu infanticidia probíhala také mezi právní a lékařskou vědou.

Stav ženy v průběhu těhotenství je ranými psychology považován za abnormální psychosomatický stav blížící se šílenství a postupně se tak oslabuje odpovědnost dotyčné ženy. Dochází ke snížení trestu a k zohlednění specifického stavu rodičky.¹¹

Všechny tyto diskuze nám říkají především to, že snaha o porozumění infanticidiu, jakožto problematickému a chápání se vymykajícímu činu, existovala v průběhu středověku, raného novověku i osvícenství a probíhá dodnes.

Každý případ, ve kterém vystupuje matka-vražedkyně, vzbuzuje i v dnešní moderní společnosti množství emocí, přestože stíhání tohoto deliktu, jak jsme viděli, se již v období osvícenství značně proměnilo. Vlivem lékařského i filozofického diskursu vidíme tento ryze ženský delikt spíše jako produkt ekonomického tlaku, společenského prostředí a jako důsledek poruch psychiky.

1. 1 Badatelský záměr a jednotlivé kapitoly

Infanticidium (jak už dokládají výše zmíněné diskuze) bylo jako trestný čin vždy nějakým způsobem odlišné od ostatní kriminality. Dosud nelze s jistotou říci, zda je žena skutečně úmyslnou pachatelkou trestného činu nebo obětí okolností, společenské determinace nebo psychických a biologických změn organismu. Určitý pocit nejistoty a zmatení byl u infanticidia přítomen vždy, proto je bádání v této oblasti vždy svým způsobem výzvou, snahou o poodhalení tajemství, kterým je tento čin opředen.

V úvodních dvou kapitolách práce se budeme věnovat především vymezení pojmů a historiografickému bádání, stejně jako pramenům použitým v této práci. Starověkému a částečně i středověkému pojetí infanticidia, a také jeho zkoumání na základě obrazových pramenů, se budeme věnovat v kapitole 4. K infanticidiu v raně novověké společnosti se vyjádřili i mnozí měšťané s humanistickým vzděláním,

¹⁰ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství, s. 338–340.

¹¹ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013, s. 17–21.

v jejichž raně novověkých spisech můžeme nalézt dobové smýšlení o neřádných matkách a o společenském postavení ženy. Dosud málo vytěžené mravoučné spisy, které jsou použity při zkoumání tohoto fenoménu, budou předmětem zájmu páté kapitoly. Druhá část práce se bude věnovat zkoumání sociálního postavení pachatelek a jednotlivým možnostem raně novověkého těhotenství. V závěrečné části (kapitola 8) se budeme věnovat srovnání jednotlivých případů infanticidia ve výslechových protokolech a sledování role strachu a obav v průběhu těhotenství. V úplném závěru se práce bude věnovat i modernímu pojetí činu zabít dítě vlastní matkou. Tomuto zkoumání bude věnována samostatná oddělená kapitola v úplném závěru práce.

Při svém výzkumu se budu zabývat infanticidiem tak, jak ho můžeme vysledovat v raně novověkých pramenech. Mým cílem je nejen využití pramenů trestního práva, které postihují rovinu společenské praxe, ale zejména jejich doplnění o pohled autorů moralistních spisů. Toto nahlížení z pozice raně novověké elity doplňuje zkoumání infanticidia o rovinu dobového ideálu postavení ženy. Tento ideál nemohl zůstat bez vlivu, nepochybně pronikal do myšlení společnosti a zejména do myšlení raně novověkých soudců. Ostatně samy texty byly vytvořeny za účelem poučení a varování čtenářů před nevhodnými způsoby života.

Proti sobě zde stojí dvě různé perspektivy, nahlízející společné téma ze dvou rovin, které se ale vzájemně prolínají a ovlivňují. Humanističtí autoři vymezují svůj ideál nejen na základě znalosti literárních autorit, ale i na základě svých osobních zkušeností s nepočetnými ženami. Také ženy a dívky, s nimiž se můžeme setkat na stránkách smolných knih, věděly, jaké chování se od počestné ženy očekává a jaké jsou předpoklady pro spokojený a společensky přijatelný život v místní komunitě. Spojení pramenů trestního práva a mravoučných spisů při zkoumání konkrétního společensky nepřijatelného (a trestaného) jednání a následné představení pachatelek a příčin infanticidiálního jednání, by mělo být i hlavním přínosem předkládané práce.

Pro výzkum byly zvoleny prameny pokrývající období od poloviny 16. století až po polovinu 18. století. Samotná práce se bude držet v užším pojetí zápisů ve Šternberské smolné knize, tedy lety 1620–1735. Zápisy ve smolných knihách, stejně jako spisy preskriptivní literatury ovšem tento rámeček přesahují, a proto vymezují i širší rozhraní. Spodní hranice tak bude začínat od nejstaršího zápisu v Tábořské knize smolné z roku 1559, horní hranice bude končit zápisem ve Smolné knize městečka Smidar z roku 1750. Mravoučné spisy sahají od roku 1567 (Günter) po rok

1619 (Konečný). Tyto spisy jsou vybrány s ohledem na jejich potencionální rozšíření mezi čtenářským publikem.

Nové podněty může přinést i spojení infanticidia s jeho nedávnými psychosociálními výzkumy. Za zmínku stojí také konfrontace raně novověkého činu (jeho pachatele, způsobů provedení i možností vyšetřování) s jeho současnou podobou, jak ho můžeme vysledovat v soudobém tisku.

Při analýze zmíněných pramenů si lze položit otázky, jaký vliv mělo na matku okolní prostředí, jaký byl ideální stav pro neprovdanou ženu a jak se proti němu obviněné ženy proviňovaly? V jaké situaci se žena ocitla v případě, že se dítě narodilo z nemanželského vztahu? Jaké byly zkušenosti žen s těhotenstvím a jaké možnosti zbavení se nemanželského potomka ženy měly? Zároveň si musíme povšimnout také toho, jaký typ žen se tohoto činu dopouštěl a jakými způsoby se tuto situaci snažily vyřešit. Jaký byl jejich další postup (historici navazující na německou historiografii, zde hovoří o strategiích, které ženy používaly), aby se obhájily před městským soudem? Jaké nejčastější lokace raně novověké ženy volily, pokud chtěly ukrýt tělo dítěte?

To všechno jsou otázky, na něž se pokusíme odpovědět v následujících kapitolách. Ucelená práce, věnovaná pouze infanticidiu, se dosud v české historiografii neobjevila, přestože je to téma velmi podnětné a lze v něm využít i přístupy progresivních historiografických směrů jako je historická antropologie nebo gender history.

Kapitola 2 Historiografie

„Čtenáři historických příběhů a románů si sotva mohou neuvědomit jejich vzájemnou podobnost. Existuje mnoho historických příběhů, které by bylo možné považovat za romány, a existuje mnoho románů, které bychom mohli považovat za historické příběhy, pokud bychom zůstali v čistě formální (nebo snad formalistické) rovině. Jako prosté verbální artefakty jsou historické příběhy a romány nerozlišitelné jedny od druhých.“¹²

Myšlenky Haydena Whitea spojované s tzv. lingvistickým obratem vyvolaly mnohé diskuze o nevědecké povaze historiografie a o způsobech historiografické práce. Také historik zabývající se infanticidiem vždy vytváří vyprávění, které je tragickým žánrem. Hrdinkami jsou ženy, jejichž příběhy končí ve většině případů smrtí (a nejen smrtí matky), ta nutí čtenáře zamyslet se nad okolnostmi a především nad příčinami tohoto činu.¹³

Infanticidium je tragický čin, který pracuje s utajováním a předstíráním, proto i jeho zkoumání musí být založeno na analýze různých typů pramenů a snaze odkrýt jejich skryté významy a jednotlivé plány; na skládání jednotlivých fragmentů do srozumitelné úplnosti. Právě takováto práce může snad nejvíce nahrávat tvrzením o podobnosti postupů historiografie a beletristické prózy.¹⁴ Proto dříve než se budu zabývat samotnou historiografií, vyjádřím se k některým omezením a problémům historiografické práce samotné.

Přestože historik, jak tvrdí White, provádí interpretace interpretací a nemůže se tak vyhnout vlivu určité ideologie, historická skutečnost má vždy určité hranice, které nelze překročit. Badatelské pole historie, řečeno s Čornejem, vymezují její

¹² WHITE, Hayden. Literární postupy při reprezentaci faktů. In: BOLTON, Jonathan, ed. Nový historismus/New Historicism. Brno: Host, 2007, s. 26–27.

¹³ WHITE, Hayden. Metahistorie. Brno: Host, 2011, s. 53–60. Zde je třeba zmínit Whiteovo vymezení literárních postupů historiografického díla: konstrukce zápletky (zde rozlišuje tragedii, komedii, romanci a satiru), poté modus argumentu (formistický, mechanistický, organistický, kontextualistický) a poslední úroveň je použití ideologické implikace (anarchismus, konzervatismus, radikalismus, liberalismus). Jeho vymezení narativních strategií má ovšem své hranice, jak ukazují některé pozdější diskuze: FEUEREIS, Eduard. Narativismus a historiografie, DTK 8, 2011, s. 7–34. Dostupné online: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=41>, citováno 15. 3. 2014.

¹⁴ WHITE, Hayden. Literární postupy při reprezentaci faktů, s. 31.

prameny a práce s nimi.¹⁵ Při zkoumání pramenů týkajících se „zahubení neřádně nabytého plodu“ se nelze ubránit pocitu jejich útržkovitosti. Jednotlivé příběhy v mravoučných spisech, i ve smolných knihách nedávají historikům ani jinou možnost, než pokusit se poskládat komplexní celek z daných pramenů. I přesto zde vždy zůstává spousta neznámých.

Ani s dnešními klinickými výzkumy, jak vypovídají některé studie¹⁶, není možné poodhalit všechny faktory, které mohou těhotnou ženu dovést k činu zahubení vlastního dítěte.¹⁷ Je proto pochopitelné, že ani historiografická práce nemůže dosáhnout naprosto uspokojivých výsledků. Navíc, jak píše Richard van Dülmen, historik nemůže nikdy plně zachytit autentickou realitu. Jakkoliv je vědecká práce přesná, musí vždy být jen subjektivní interpretací a musí si být vědoma, že postoje konkrétních lidí lze interpretovat jen v kontextu celé společnosti.¹⁸

Hledání toho, co prameny neprozrazují, co skrývají ve svých jednotlivých významových plánech, i toho, co odkrývají bezděčně, je cílem progresivních historiografických směrů, jako je historická demografie, historická antropologie nebo gender studies. Tradice zájmu o historiografické bádání o venkovském i městském prostředí raného novověku, v němž se objevuje i téma infanticidia, však sahá mnohem dál než jen k „módním“ směrům posledních desetiletí a není od věci si ji připomenout také.¹⁹

Dějiny bádání o hrdelním soudnictví a počátky zájmu o prameny městských soudů (v nichž se nejčastěji případy infanticidia objevují) v českém prostředí spadají už do 19. století. Pod vlivem německé historiografie se v 80. letech prosazuje na Pražské české univerzitě směr kulturní historie. Objevují se zde snahy „o poskytnutí pravdivého obrazu života dávných časů“ v dílech historiků Josefa Svátka, Zikmunda

¹⁵ ČORNEJ, Petr. Věčný problém: jak psát dějiny? In: O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie. Praha: Academia, 2007, s. 15–40.

¹⁶ Například KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 170–208.

¹⁷ Neurohormonální změny v těhotenství, stejně jako příčiny odmítnutí vlastního plodu nejsou dosud dostatečně objasněny a mnohé výzkumy stále probíhají. K tomu blíže sborník mezioborových výzkumů SPINELLI, Margaret, ed. Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 2003.

¹⁸ VAN DÜLMEN, Richard. Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002, s. 84.

¹⁹ Přehledně a aktuálně nejen o současné historiografii k dějinám každodennosti in: DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012, s. 6–56.

Wintera nebo Čeňka Zíbrta.²⁰ Právě Čeněk Zíbrt stanul v čele stolice kulturních dějin ustanovené na Filozofické fakultě a spolu s dalšími se věnoval zkoumání středověkého i raně novověkého venkova a popularizaci českých dějin. Přesto už někteří jeho současníci (Gollova škola) vytýkali především Zikmundu Winterovi nedostatky v jeho práci s prameny i jeho beletristický styl (zkrášlující pasáže a důraz na historickou drobnokresbu), které se odklání od historické skutečnosti. Práce kulturních historiků se však i přes některé nedostatky ukázaly jako faktograficky přesné a v mnohém předbíhající svou dobu.²¹

Jestliže se kulturní historikové zajímali hlavně o problematiku města, jeho domácností nebo o průběh různých slavností, historiografie první poloviny 20. století se zaměřila spíše na vesnické prostředí. Postavením poddaných a jejich vztahy k vrchnosti se zabývali Kamil Krofta, Josef Pekař nebo Pekařovi žáci Zdeněk Kalista a František Kutnar.²²

K zájmu o prameny městských soudů, především smolné knihy, a jejich badatelské využití, přispěly i práce filologa Františka Jílka – Oberpfalcera. František Jílek využil smolné knihy k jazykové analýze barokní češtiny a na základě výpovědi obžalovaných zkoumal jednotlivé jazykové plány (morfologii, syntax i lexikum).²³

Dějiny právní historie se v šedesátých letech 20. století a později zabývali Karel Malý a Jiří Klabouch.²⁴ Zvláště monografie *Staré české soudnictví* Jiřího Klaboucha je podnětná množstvím cenných poznatků o činnosti a účastnících soudního řízení nebo výzkumem zařízení jednotlivých soudů (například představení raně novověké městské věznice nebo mučírny).

²⁰ WINTER, Zikmund. Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. A XVI. věku, I-II, Praha: Matice česká 1890-1892; ZÍBRT, Čeněk. Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům: Hrstka staročeských rad a návodů. Praha: F. Topič, 1912. 95 s.;

²¹ K životu a dílu Zikmunda Wintra viz konference: Zikmund Winter. Mezi historií a uměním. Materiály ze sborníku dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/index.php?expand=/sborniky/1996/ZW>, citováno 14. 3. 2014. Z příspěvků jsou zde především citovány články: BLÜML, Josef. *Kulturní historik Zikmund Winter*. ČORNEJ, Petr. *Zikmund Winter a Gollova škola a LEDVINKA, Václav. Mezi historiografií a beletrií. Archivní prameny v díle Zikmunda Wintra*.

²² K výše zmíněným historikům: KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha 1919; PEKAŘ, Josef. *Knihy o Kosti I – II*. Praha, druhé vydání, 1970; KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok*. Jinočany: H & H, 1994; KUTNAR, František. *Cesta selského lidu ke svobodě*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948.

²³ JÍLEK, František. *Jazyk knih černých, jinak smolných*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1935.

²⁴ KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*. Praha, 1967.; MALÝ, Karel. *Zločin a trest v české stavovské společnosti 15.–16. století*. In: MALÝ, Karel, ed. *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ob amicis discipulisque oblata*. 1. vyd. Praha, 1975.

Průkopnickou prací k dějinám raně novověkého hrdelního soudnictví je studie Jaroslava Pánka o městském hrdelním soudnictví v pozdně feudálních Čechách.²⁵ Pánek zde navrhuje mimo jiné základní metodologické přístupy vycházející z dlouhodobého studia pramenné základny, zkoumané Jaroslavem Pánkem a Evou Procházkovou v oblasti Středočeského kraje. Pánek s Procházkovou se ve svých studiích zabývají činností městských soudů, jejich kompetencemi a ekonomickým fungováním v průběhu doby pobělohorské.²⁶

Pánkův výzkum byl v průběhu devadesátých let kritizován například Petrem Kreuzem²⁷, který si ve svém příspěvku všimal rizik přílišného zobecnění Pánkových výzkumů a prosazoval důslednější rozdělení metodologie zkoumání soudnictví na dobu předbělohorskou a pobělohorskou.

Diskuze o hrdelním soudnictví, započaté prací Jaroslava Pánka, se v poslední době soustředily také na otázky způsobů vedení soudního procesu a na problematiku kompetence soudců. Na stránkách časopisu Kuděj se objevil spor mladší generace historiků (Himl, Tinková) s Petrem Kreuzem, jehož jádrem byla problematika věrohodnosti výpovědí a způsoby chápání trestného činu poddanými. Cílem diskuze byly limity historické antropologie a odlišnosti dobového chápání pojmu kriminalita. Místo tohoto časově nepřilíš přesného pojmu navrhoval Himl obecnější a širší termín „odlišné chování“, který by zahrnoval také kriminalitu. Tento termín ale Kreuz považoval za příliš nejasný. Závěrem diskuze byla obecně platná Kreuzova poznámka o pramenech typu smolných knih a jejich věrohodnosti. Za věrohodné musíme považovat to, co soud pachateli připsal a za co ho odsoudil, protože neexistuje metoda, která by s jistotou určila pravdivost získaných výpovědí. Každý zápis ve smolných knihách je tedy brán jako relativně důvěryhodné svědectví.²⁸

²⁵ PÁNEK, Jaroslav. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. ČČH 82, 1984, s. 717–719.

²⁶ PÁNEK, Jaroslav. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 129–181.; TÝŽ. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 71–109. PROCHÁZKOVÁ, Eva. Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211–254.; TÁŽ, Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlec v 16. - 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 24, 1983, s. 239–258.; TÁŽ, Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 203–244.

²⁷ KREUZ, Petr. K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: Hrdelní soudnictví v českých zemích 16.–18. století, s. 63–100.

²⁸ HIML, Pavel. Odlišné chování v raném novověku. Kuděj. Praha 2001, číslo 2, 53–59; K tomu ve stejném čísle KREUZ, Petr. Aktéři bez hřiště a bez pravidel? Kuděj. Praha 2001, číslo 2, s. 68–70, 72.

V bádání o venkovském prostředí a jeho obyvatelstvu našly uplatnění i přístupy historické demografie. Autoři vycházeli především ze statistického vyhodnocování pramenů a zaměřili se na proměny počtu obyvatelstva v delších časových obdobích; v českém prostředí se kladl důraz především na porodnost, sňatečnost a úmrtnost v období od 16. do 18. století.²⁹ Výzkumy (domácí i zahraniční) se soustředily na množství uzavřených sňatků v průběhu raného novověku a na rozdíly v počtech nemanželských potomků v různých obdobích. Přestože se názory na toto téma různí, ukázalo se, že množství svobodných obyvatel raně novověkého venkova provozovalo předmanželské sexuální styky a spoléhalo na antikoncepční praktiky nebo řešilo případné těhotenství jinými způsoby (například potratem nebo infanticidiem). Je také možné, že mladí lidé omezili své sexuální jednání na styky, u kterých nehrozilo otěhotnění.³⁰

Určitou skepsí vůči statistické analýze a snahou zaměřit se spíše na pečlivou interpretaci trestně právních pramenů se naopak vyznačuje (především v posledních dvou desetiletích) historická antropologie. Za cíl si klade rekonstrukci individuálních postojů lidí v mikrokosmu raně novověké vesnice: „*Jak lidé vnímají své životní prostředí, práci, vrchnost, jak si k nim budují vztahy, jak formují objektivní skutečnosti a jak si je osvojují.*“³¹

Příznačný je zde odklon od kvantitativních metod a snaha přiblížit se k myšlenkovému světu raně novověkého člověka. Historici kladou důraz na jednání člověka odsunutého na okraj společnosti a na snahu o pochopení jeho každodenních problémů a starostí. Takový případ představují například díla Carla Ginzburga, který využíval výslechové protokoly při zkoumání venkovských kultů i při výkladu kosmologie mlynáře Menocchia.³²

Další tendencí antropologicky zaměřených prací je zkoumání strategií jednání člověka ve chvílích před soudem. Tyto teorie předpokládají, že obžalovaný jednal podle očekávaných vzorců chování se snahou přesvědčit vyslyšající, že jeho

²⁹ O demografickém bádání dále např. HORSKÁ, Pavla: Česká historická demografie, ČCH 89, 1991, s. 519–532; též především ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, infanticidia v pramenech k předstatistickému období. In: Historická demografie, 15, 1991, s. 9–46.

³⁰ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie, s. 26–27. Zde citované dílo LEE, W. Robert. Bastardy and Socioeconomic Structure of South Germany. In: Journal of Interdisciplinary History 7, 1977, s. 403–425.

³¹ VAN DÜLMEN, Richard. Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002, s. 39–40.

³² GINZBURG, Carlo. Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. TÝŽ. Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000.

chování odpovídalo stereotypům požadované normy.³³ V centru pozornosti se tak ocitl zájem o každodenní kriminalitu, o vzájemné spory uvnitř vesnice, šíření pomluv a snahu venkovanů bránit vlastní čest.³⁴

Také v českém prostředí se v poslední době objevují práce, které reflektují tyto metodické přístupy.³⁵ Důslednější pohled na právní písemnosti, které nejsou nestranným záznamem vyšetřovacího procesu, zdůrazňuje například Pavel Himl. Ten ostatně kritizoval nezáměr českého právního dějepiscectví o přístupy západoevropské historiografie, která se zabývá věrohodností právních pramenů, a zdůraznil, že je třeba brát ohled i na očekávání, se kterým obžalovaný podstupoval výslech. Při interpretaci pramenů je nutné počítat i s úpravami či doplněními, kterých se mohl dopustit písař, přestože, jak dodává Himl: „*Prostor pro aktivitu jedince, nebyl vždy tak široký.*“³⁶

Obrannými strategiemi žen i mužů před raně novověkými soudy se zabývají v poslední době kromě pražských autorů také historici působící na Jihočeské univerzitě. Zde je třeba zmínit především práci Jaroslava Dibelky, který kromě několika článků představil v nedávně době i svou disertační práci vydanou tiskem.³⁷

Trestně právní prameny se v neposlední řadě staly předmětem zájmu také dalších směrů současného dějepiscectví, a to sociálních dějin kriminality a gender history. V historiografii se dlouho udržovala představa ženy jako nevinné oběti společenských vztahů, touto optikou bylo nahlíženo i na jevy spojené s čarodějnictvím, infanticidiem a s dalšími, především sexuálními delikty. Žena – pachatelka se postupně dostává do centra pozornosti historiků, a to, samozřejmě vedle čarodějnictví, v souvislosti s dalším ryze ženským zločinem, tedy infanticidiem. Badatelé se zabývají individuálními motivy provinilých žen,

³³ Bádání zaměřenému na jednotlivé případy žen se věnovali především v německé historiografii: např. ULBRICHT, Otto. *Kindschmord und Aufklärung in Deutschland*. München: R. Oldenbourg, 1990.; VAN DÜLMEN, Richard. *Frauen vor Gericht: Kindschmord in der frühen Neuzeit*. Fischer Taschenbuch Verlag, 1991.

³⁴ VAN DÜLMEN, Richard. *Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán, 2003.

³⁵ HIML, Pavel. *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha: Argo, 2007 nebo BŮŽEK, Václav, ed. a KRÁL, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007.

³⁶ HIML, Pavel. *Odlíšné chování v raném novověku*. Kuděj. Praha 2001, číslo 2, s. 53–59.

³⁷ DIBELKA, Jaroslav. *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37–39; TÝŽ. *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012.

sociálními podmínkami, v nichž se pohybovaly, a problematikou proměny vztahu právního diskursu k tomuto trestnému činu.³⁸

Strategiím, které použily ženy obviněné z infanticidia před soudem, se věnuje například Ulinka Rublacková. Tato badatelka, v současné době působící v Cambridgi, se zaměřuje mimo jiné na životy žen, které se ocitly na okraji společnosti, i na postoje společnosti k jejich přestupkům. V neposlední řadě si všímá pozice, které se těšila v raně novověké společnosti těhotná žena.³⁹

Dějiny kriminality se zaměřením na genderově specifikované trestné činy se věnuje také Anne-Marie Kildayová, která se kromě raně novověké kriminality zaměřuje i na přesah fenoménu infanticidia do současnosti, a zkoumá měnící se postoje vůči ženské kriminalitě v delším časovém úseku.⁴⁰

K využití různých metodologických přístupů nabádá proud historiografie zaměřený na městské prostředí – Urban history, který měl od 60. let 20. století vliv především ve Velké Británii, ale celoevropský význam získal až v 90. letech. Tento směr ovlivněný již zmíněným lingvistickým obratem nabádá k využití co nejširší škály možných interdisciplinárních přístupů a metod. Přínosná je zejména metoda kritické analýzy diskursu, která využívá fikčních příběhů v historickém kontextu. Fiktivní příběhy, jako exempla mravoučné prózy, jejichž analýza bude součástí této práce, byly aktivními spolutvárci historické reality. Jejich zkoumání může probíhat jednak v rámci soudobé psané produkce, ale především ve vztahu textů a dobového kontextu. Můžeme se spolu s urbánní historií ptát, jaká byla funkce příběhů a v čem spočívala jejich popularita. Historiky Urban history zajímá široké spektrum jevů od sociální stratifikace obyvatelstva měst, přes demografii obyvatelstva a strukturu rodiny po využití obrazových pramenů a jejich vliv v každodenním životě dobového obyvatelstva: „*Urbánní historie nabízí prostor pro výměnu myšlenek, přístupů, teorií, pramenů a metod.*“⁴¹

³⁸ V české oblasti především TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004; Z anglické literatury vybírám například zajímavou kapitolu o měnící se roli infanticidia v periodickém tisku in: RANDALL, Martin. Women, Murder, and Equity in Early Modern England. NY: Routledge, 2008.

³⁹ RUBLACK, Ulinka. The Crimes of Women in Early Modern Germany. Oxford, Oxford University Press, 1999.; TÁŽ. Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany. In: Past & Present, No. 150 (Feb., 1996), s. 84–110; dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/651238>, citováno 4. 11. 2013.

⁴⁰ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

⁴¹ RODGER, Richard. Urban history: prospect and retrospect. In: Urban history č. 19. Cambridge, Cambridge university press, 1992, s. 1–23.

Zvýšený zájem o problematiku lidí z okraje společnosti se odráží také ve velkém množství většinou popisných popularizačních knih a článků. Především v oblasti východních a severních Čech se popularizací dějin každodennosti věnuje Jindřich Francek.⁴² Jeho monografie, přestože nenabízí žádné statistická porovnání ani metody antropologického bádání, obsahují čtenářsky i badatelsky zajímavý materiál. Představují zajímavé kriminální případy na území Čech i Moravy.⁴³ Popularizačním snahám, především v případě Jindřicha Francka lze vytknout opakování ověřených schémat, či případů, které již byly autorem dříve publikovány. Přínos těchto popularizačních knih by mohl být větší s využitím některých podnětů historické antropologie, či sociologie a dalších přístupů, které by mohly již mnohokrát zpracovanou problematiku ještě více zpopularizovat a jistě ji tak učinit přístupnější i pro čtenáře.

Kromě historiografických prací se infanticidii věnovaly také výzkumy mnoha antropologů a psychologů. V anglofonním světě bádání o infanticidii a ženské kriminalitě probíhá ve velkém rozsahu už od 70. let 20. století. Antropologové jako Laila Williamsonová se zaměřují na příčiny infanticidiálního jednání i na nejasnou hranici mezi potratem a infanticidiem nebo na rozdíly mezi zanedbáním péče a vědomým odmítnutím dítěte.⁴⁴ V antropologickém bádání dochází k vytváření různých modelů chování, které se snaží osvětlit příčiny infanticidia, na jedné straně stojí model materialistický, který pojímá infanticidium jako prostředek redukce potomstva, především ženského pohlaví (Harris), na straně druhé sociobiologický model, který chápe infanticidium jako relativně běžný prostředek rozšířený mezi mnoha živočišnými druhy související se schopností přežití (Hrdy). Další badatelé se vůči těmto dvěma extrémním polohám vymezují a shodují se především v tom, že infanticidium je jev v průběhu dějin vysledovatelný a jeho pozice ve společnosti je proměnlivá.⁴⁵

⁴² FRANCEK, Jindřich. Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2002. nebo TÝŽ, Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku. Praha: Rybka, 2000.

⁴³ Jindřich Francek má podíl i na vzniku sborníku k dějinám hrdelního soudnictví, který je výstupem konference konané v září 1995 v Pardubicích. FRANCEK, Jindřich, ed. Hrdelní soudnictví v českých zemích 16–18. Století. Pardubice, 1996.

⁴⁴ WILLIAMSON, Laila. 'Infanticide: An Anthropological Analysis', in: KOHL, M. ed. Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus, 1978; BREWIS, Alexandra. Anthropological Perspectives on Infanticide. In: Arizona Anthropologist 8. Tuscon, University of Arizona, 1992, s.103–119. SPINELLI, Margaret G., ed. Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill. Washington, DC, American Psychiatric Publishing, 2003.

⁴⁵ BREWIS, Alexandra. Anthropological Perspectives, s. 106–112.

Konečně je třeba zmínit také dosavadní literárněvědné bádání, které se věnovalo raně novověkým spisům. Mravoučná literatura se stejně jako prameny městských soudů těšila zájmu už vědců a editorů 19. století. Pro obrozence byla humanistická literatura spojená se „zlatým věkem české literatury“, zejména vzhledem k šíření česky psaných děl.⁴⁶ Toto stanovisko s výtkami přijímá také Arne Novák.⁴⁷ Mravoučným spisům se věnovali dále na přelomu století historik Josef Vítězslav Šimák a později Emil Pražák.⁴⁸ Velkou zásluhu na prozkoumání epochy českého humanismu v širším kontextu měli především literární vědci Milan Kopecný, Eduard Petrů a historik umění Ivo Hlobil.⁴⁹

Kromě těchto děl byla pozornost dále věnována také jednotlivým významným autorům předbělohorského období, jako byl Daniel Adam z Veleslavína, Jan Blahoslav, Mikuláš Dačický z Heslova nebo Václav Hájek.⁵⁰ Moralizující produkci v souvislosti s raně novověkými kázáními se zabývali Jan Malura nebo Miloš Sládek.⁵¹

V poslední době se badatelského zájmu dostalo i dalším autorům, jako byl Šimon Lomnický z Budče nebo Nathanael Vodňanský z Uračova díky činnosti nakladatelství *Thesaurus absconditus*. Tato ediční řada byla zastavena z důvodu vyčerpání grantu, po vydání díla Alžběty Johanny Westonie s názvem *Proměny osudu* v roce 2003. Nejen v souvislosti s touto edicí je potřeba zmínit badatelskou činnost Jakuba Krče a Hany Bočkové nebo Jany Kolářové.⁵² Přínosem pro bádání

⁴⁶O tomto věku i s výtkami vůči postavení české literatury v době humanismu blíže JUNGSMANN, Josef. O Klasičnosti literatury a důležitosti její. Dostupné online: <http://ld.johannesville.net/jungsmann-02-o-klasicnosti-literatury-a-dulezitosti-jeji>, citováno 10. 4. 2014.

⁴⁷NOVÁK, Arne. Stručné dějiny literatury české : zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české. 1. vyd. Olomouc: R. Promberger, 1946, s. 76–79.

⁴⁸Odkazy na další literaturu uvádí například KRČ, Jakub. Malý portrét Šimona Lomnického z Budče. In: LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon. *Kupidova střela. Dětský rápek*. Brno: Atlantis, 2000 a také BOČKOVÁ, Hana. *Theatrum mundi minoris jako svědectví o člověku jedné epochy*. In: *Theatrum*, Brno: Atlantis, 2001, s. 283–284.

⁴⁹KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. 1. vyd. Praha, 1988; HLOBIL, Ivo. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992.

⁵⁰Hájkova kronika je nejvýznamnějším edičním počinem poslední doby: HÁJEK Z LIBOČAN, Václav (LINKA, Jan, ed.) *Kronika česká*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013.

⁵¹SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. MALURA, Jan, ed. *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. Ve svém díle Malura hovoří o souvislosti moralistní produkce s nábožensky vzdělávací literaturou, kterou lze vydělit také jako samostatný literární žánr.

⁵²Kromě již zmíněných doslovů jsou významné i další práce Hany Bočkové, která se věnuje také zejména raně novověkým cestopisům nebo produkci náboženské: BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2009. K činnosti Jany Kolářové například: KOLÁŘOVÁ, Jana. *Projevy literárního manýrismu v předbělohorských moralitách*. In: *Bohemica Olomucensia 1. Litteraria*. Olomouc 2009. S. 10–17.

v oblasti mravoučné prózy byla také ediční a badatelská činnost Jany Ratajové a Lucie Storchové, které přispěly k rozboru raně novověkých děl zejména poznatky gender studies.⁵³ Svá metodologická východiska i rozборы jednotlivých děl uveřejnily ve studiích připojených k jednotlivým dílům ediční řady *Manuscriptorium*, zaměřené především na mravoučnou prózu. Dílům obou badatelek, práci s mravoučnou prózou i dalším úskalím spojeným s raně novověkými prameny se bude blíže věnovat následující kapitola.

⁵³ K metodologii blíže STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2008, s. 510–530.

Kapitola 3 Prameny k problematice infanticidia

Při zkoumání činů proti mravnosti, kam řadíme i infanticidium, se nám nabízí dva typy pramenů, které se vzájemně doplňují. Na jedné straně stojí preskriptivní literatura, psaná především vzdělanci, tedy lidmi, kteří se s ženskou kriminalitou tváří v tvář setkali jen zřídka. Tento typ pramenů může objasnit určitý vliv právních a etických norem na obecné povědomí lidí ve zkoumaném období a může vypovídat také o postoji dobové inteligence (měšťané, kněží, šlechta) k přestupkům proti mravnosti nebo proti životu.

Na straně druhé zde máme množství pramenů soudní provenience, z nichž pro nás budou nejdůležitější především smolné knihy. Normativní prameny, které jsou dochovány pro světské i církevní prostředí, mohou vypovídat o oficiálním názoru na danou problematiku.⁵⁴

Ve své práci se budu zabývat těmito dvěma okruhy pramenů, které mohou osvětlit čin infanticidia v širších souvislostech.

Zkoumání obou typů pramenů může přinést určitá metodologická úskalí a pracovat s nimi lze různými způsoby. Vymezením pramenů a současnými přístupy k nim se budou věnovat následující odstavce.

3. 1 Mravoučná literatura

Mravoučná literatura raného novověku už při letmém seznámení vypovídá mnohé o humanistickém vzdělání a zaměření svých autorů. Díla obsahují hojně citáty antických (pohanských) autorů a často odkazují přímo na památky antického Říma, jsou psána vesměs měšťany, autory s kvalitním vzděláním, a jejich hlavním tématem je člověk, jako hříšný pokárání zasluhující tvor.

Díky knihtisku a také díky většímu zapojení měšťanstva do literární produkce zažívá literatura v průběhu 16. století nebývalý rozkvět: „*Humanistická vzdělanost je*

⁵⁴ Takto postupuje ve svém příspěvku ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, HD 15/1991, s. 9–46. Podobně v poslední době také ve studii k dějinám homosexuality HIML, Pavel, ed., SEIDL, Jan, ed. a SCHINDLER, Franz, ed. "Miluji tvory svého pohlaví": homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013.

*již pevně zakotvena a rychle zobecňuje. Nastává údobí vzestupného vývoje a rozvoje, který trvá od dvacátých let 16. století až do dvacátých let století následujícího.*⁵⁵

Český humanismus byl v proudu evropského humanistického hnutí poměrně specifický v tom, že se vedle latinsky psané literatury současně vyvíjela také domácí literární tradice. Se širším spektrem autorů a překladatelů můžeme pozorovat i větší žánrovou pestrost a rozvoj zejména česky psané literatury. Do této domácí humanistické prózy spadají i mravoučné spisy, použité v této práci.

Z autorů, kteří se věnovali kritice a nápravě společnosti, jsem vybral ty, jejichž díla byla ve sledovaném období (od poloviny 16. století) vydána tiskem a mohla být mezi obyvatelstvem zemí Koruny české rozšířená. Do výběru jsem zařadil díla Václava Dobřenského z Černého mostu *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem, Koruna šlechetné a krásné panny Ctnosti* (1581) a *Abeceda pobožné manželky* Jana Kocína z Kocínětu (1585). Kromě Kocína jsem do kánonu zařadil i další autory, věnující se radám pro šťastné a spokojené manželství, a to Jana Rosaria Sušického a jeho díla *O svornosti manželské* (1583) a *Čest a nevina pohlaví ženského* (1584) a Jana Thadea Meziříčského a jeho *Vysvětlení o stavu manželském* (1605). Dále dva spisy Šimona Lomnického z Budče: *Kupidova střela* (1590) a *Děťinský rápek* (1609). Na závěr je třeba zmínit ještě dvě díla patřící do žánru humanistických theater⁵⁶ a to spisy Nathanaéla Vodňanského z Uračova *Theatrum mundi minoris* (1605) a Matouše Konečného *Theatrum divinum* (1616).

Specifickým žánrem literatury, která se odlišuje od ostatních moralistních spisů, byla porodnická (babická) literatura, která se mnohem více než návodům ke správnému porodu a k řešení možných porodních komplikací věnovala často otázkám postavení žen v rodině, důležitosti svátosti křtu a teologickému pohledu na ženy. Tyto spisy tak mají také spíše mravoučný charakter. Zde zmíním především spis saského kazatele Tomáše Güntera, který vyšel na Starém Městě roku 1567 pod názvem *Knížka potěšitelná všeckněm těhotným a rodícím manželkám*.⁵⁷ O vydávání didaktických spisů se zasloužili také tiskaři, jako byl například Daniel Adam z Veleslavína. Ti se často aktivně podíleli i na edicích děl a zasahovali i do

⁵⁵ HRABÁK, Josef ed. Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura. Praha: Ústav pro čes. literaturu ČSAV, 1955, s. 323.

⁵⁶ Alegorického spisu popisujícího mikrokosmos člověka (svět jako divadlo), jednotlivé fáze lidského života a jednotlivá povolání. Hrdinou těchto mravoučných spisů je často člověk pokažený již prvotním hříchem, plný chyb a jednající proti Božímu záměru.

⁵⁷ Spis vyšel v edici RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie. Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013.

překladové literatury. Díla, která vznikala, se snažila zapůsobit na co nejširší společenské vrstvy a mnohdy si vydobyla značnou popularitu mezi tehdejšími čtenáři.⁵⁸

Autoři raně novověkých moralit se zaměřovali na kritiku člověka zatíženého prvotním hříchem, porušujícího biblická přikázání a církevní svátosti (manželství) a proviňujícího se také proti životu svých potomků. Za cíl si kladli apelovat především na své současníky a ukázat špatné zvyky pohanských předků i dobré příklady v chování křesťanů.⁵⁹

Své myšlenky moralisté podporují znalostí velkého množství antických spisů⁶⁰, od antických filozofů (Demokrita, Platona, Aristotela) přes římské učence a dramatiky (Senecu, Aristofana, Marka Aurelia, Valeria Maxima), až po oblíbené encyklopedisty (jako Plinia st.). Příklady ze starověkého světa (především z antiky) jsou spojovány s díly svatých otců (sv. Ambrož, Augustýn, Jeroným) a s biblickými citáty, které přinášejí příklady ze Starého i Nového zákona. Tyto subtexty slouží i jako zdroje exemplů a citátů, které potvrzují nebo zdůrazňují autorovu argumentaci, jejich použití se u některých moralistů (například Dobřenský a Lomnický z Budče) může opakovat.

Mravoučná literatura může objasnit vliv právních a etických norem na obecné povědomí lidí ve zkoumaném období, může také vypovídat o postoji dobové inteligence (měšťané, kněží, šlechta) k přestupkům proti mravnosti či životu. Analýza mravoučných spisů může probíhat i na základě gender studies, kdy je možno zkoumat jednotlivé strategie, které vymezují pohlavní řád a vytváří konstrukty rozdělující jednotlivá pohlaví. Texty samotné se podle Lucie Storchové často přímo aktivně podílejí na dobovém myšlení o přirozeném řádu: „*Texty pouze*

⁵⁸ HRABÁK, Josef ed. Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura, s. 350–352. Ze čtenářsky vděčných děl zmiňme například Kupidovu střelu Šimona Lomnického z Budče, čtenou často spíše kvůli erotickým exemplům samotným než kvůli poučení z nich.

⁵⁹ „*Poněvadž pak těchto našich nešťastných let a tohoto věku posledního to se v jistotě shledává, že tak mnozí a velicí hříchové se páší, zvláště ze strany smilstva a cizoložstva, nic méně než za onoho a snad více se rozmnožily než prve.*“ DOBŘENSKÝ, Václav. *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem, a Koruna šlechtěné a krásné panny Ctosti*. Praha 1581, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BL XI 27, s. 19–20. Za poskytnutí materiálu děkuji Mgr. Janě Kolářové, Ph.D.

⁶⁰ Zde se můžeme setkat s pojmy subtext nebo pre text, které označují autory citovanou literaturu, ze které čerpají své argumenty a vyjádření myšlenek prostřednictvím autorit.

*nerreferují o diferencích a mechanismech utváření společenské nerovnosti, ale přímo gender performují, tedy spoluutvářejí jako fyzickou realitu.*⁶¹

Ve zkoumaných textech (kapitola 5) se zaměřím především na vymezení ideálního společenského stavu spojeného s manželstvím, kdy o roli ženy v manželství můžeme hovořit v souvislosti s maskulinitou. Žena je brána jako inferiorní bytost a je vždy srovnávána s mužem. Dobrá manželka a hospodyně, která je ozdobou svého manžela a pečuje o domácnost, je podle moralistů ideálem ženy v raně novověké společnosti. Lze si zde povšimnout vývoje argumentačního schématu, kdy patristický model založený na ideálu panenské cudnosti je postupně vytlačován v důsledku konfesionalizace luteránským modelem ideálního řádu založeným na instituci manželství.⁶²

V dílech autorů moralizujících spisů nalezneme množství klasifikačních a diferenčních kategorií, které (spolu)vytvářejí pozici jedince v raném novověku. Budeme si všimnout především krajní polohy některých genderových modelů, jako je dobrá a špatná žena (manželka, panna, vdova) v rámci opozice počestnost a nepočestnost. Dále si můžeme povšimnout, jaká je v těchto textech role matek vražedkyň a jakými prostředky se autor obrací ke čtenářům. Zde mám na mysli především obecně známá a často užívaná témata, která se objevují už v antice a která mají, v čase od sebe různě vzdálených spisech, podobný motivický charakter a význam, například srovnání člověka se zvířetem, které slouží jako nápravný prostředek.

Moralisté myšlenky klasických a kanonických autorů doplňují i exemplárními příklady vysvětlujícími chování špatných i dobrých lidí a ukazují jejich ctnosti a slabosti. Příklady z mytologie, historie nebo hrdinských pověstí sesbíral například v klasickém díle římský spisovatel Valerius Maximus. Tyto příběhy jsou často pro dobové obecnstvo čtenářsky mnohem lákavější a těší se mnohem větší oblibě než samotné moralizující pasáže.

Ve spisech můžeme v neposlední řadě vysledovat i klasické příklady topiky, jako je chvála mecenáše (nebo panovníka), závěrové formulace nebo topiku hledané skromnosti. Můžeme si povšimnout i dalších obecně známých a často užívaných

⁶¹ STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2008, s. 510.

⁶² STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“, s. 515–517.

témat, které mají stejný nebo podobný motivický charakter, jako je topos ideální doby, lásky nebo přátelství.⁶³

Z širokého spektra mravoučných spisů lze vyzdvihnout dosud edičně nevydané spisy Matouše Konečného a Bartoloměje Paprockého z Hlohol. Edičně nebyl dosud vydán ani kratší spis *Pramen vody živé* Václava Dobřenského z Černého Mostu. Naopak v kvalitně provedených edicích dnes zaniklé Brněnské ediční řady Theatrus Absconditus vyšla díla Nathanela Vodňanského a Šimona Lomnického z Budče. Méně známé až okrajové texty pozdního humanismu vyšly v ediční řadě nakladatelství Scriptorium pod záštitou editorek Jany Ratajové a Lucie Storchové. Tato díla přinášejí kromě zajímavých a dosud málo využitých mravoučných textů i některé základní teze o gender studies. Studie autorek, doprovázející jednotlivé svazky, tak nabízí mnoho podmětů nejen pro literární, ale také pro historické, sociální nebo teologické bádání.⁶⁴

Kvůli zachování autenticity i kvůli zachování nezkráceného jazyka mravoučných spisů se v textu budou objevovat delší citované pasáže, které mohou lépe vyjádřit záměr autora než pouhá parafráze, která by výpověď značně deformovala. Pouze opakující se příklady, které dokládají výskyt daného jevu v dílech různých autorů, budou uvedeny v poznámkách, případně zkráceny. Podobně budu postupovat i při práci s trestně právními prameny, u nichž by přílišné užití parafrází znamenalo narušení jedinečnosti a neopakovatelnosti výpovědi.⁶⁵

3. 2 Prameny trestně právní povahy - Smolné knihy

V období 16.–17. století docházelo k posilování represivního charakteru trestního aparátu a městské soudnictví, které nejčastěji řešilo případy infanticidia, charakterizovaly přísné tresty, které následovaly v případě závažných provinění, a okázalá krutost poprav v případě trestu smrti. Hlavním cílem bylo odstrašit poddané a zabránit jim v opakování trestné činnosti.

⁶³ Pojetí topiky zde chápu v mezích Curtiova vymezení pojmu historická topika a její jednotlivé typy. CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 1998. K diskuzi o rozmělnění tohoto pojmu také SLANAŘ, Otakar. In: *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav, 2006 s. 273–286.

⁶⁴ Samotné edice jsou považovány za vzorové. Výhrady jsou zejména ohledně zavádění genderové terminologie v české literární vědě. Například SOUKUP, Daniel. *Genderová zrcadla v české literatuře raného novověku*. In: *Aluze*, č. 3. UP Olomouc 2008, s. 104–108.

⁶⁵ K problematice práce s prameny DIBELKA, Jaroslav. *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva*, s. 53.

K tomuto účelu sloužily hrdelní soudy, které byly v období raného novověku rozprostřené po celém území zemí Koruny české a sídlily v každém městě či větším městečku.⁶⁶ V čele trestního soudnictví v poddanských i královských městech stála městská rada, která se skládala z dvanácti členů, kteří museli být plnoprávními a bezúhonnými měšťany. Ti zastávali svou funkci přibližně jeden rok. Rada se v trestním soudnictví řídila jak obecnými právními předpisy, tak také instrukcemi vrchnosti. Průběh jejich trestních řízení byl zaznamenán městským písařem do protokolů trestního práva, smolných knih nebo jiných pamětních spisů.⁶⁷

Pod pojmem smolná kniha si můžeme představit pestrý a formálně diferencovaný pramen, jehož definice je obtížně vymežitelná.⁶⁸ Název pro tento typ rukopisů je nejspíše odvozen od jejich obsahu, případně i černé barvy kodexu. Jejich autorem byl nejčastěji městský (krevní) písař, který měl na starosti záležitosti hrdelního soudu. Knihy byly vedeny často průběžně hned několika písaři a sloužily buď jako evidenční a důkazní pomůcka, nebo jednorázově jako sbírka příkladů právních naučení. Jejich zápisy však nikdy neměly právní platnost.⁶⁹

Edicím smolných knih se badatelé po vzoru kulturních historiků začali věnovat na počátku dvacátého století, kdy vzniklo množství děl, která se snažila zpřístupňovat odborné i neodborné veřejnosti myšlení raně novověkých vesničanů. S opatrností lze využít prací Jana Rennera, Josefa Kytky i Josefa Straky.⁷⁰ Významný, ale druhou světovou válkou narušený, byl počín právníka Pavla Emila Lányho,⁷¹ který se zabýval především smolnými knihami z oblasti východních Čech.

⁶⁶ MALÝ, Karel. Několik poznámek k trestnímu právu v Čechách v době stavovské. In: Hrdelní soudnictví v českých zemích 16.–18. století, s. 9

⁶⁷ STŮJ, Pavel. Smolná kniha jako pramen raně novověkého soudnictví. Bakalářská diplomová práce. Olomouc, 2012, s. 15–18. Lokace měst, kde se nacházely příslušné hrdelní soudy, lze najít v příloze č. 1 v této práci.

⁶⁸ Smolná kniha byla tématem mé bakalářské diplomové práce: STŮJ, Pavel. Smolná kniha jako pramen raně novověkého soudnictví. Bakalářská diplomová práce. Olomouc, 2012. Zde cituji stejnojmennou kapitolu, s. 21–24. K obsahové pestrosti: „Zápisy ve smolných knihách mají vesměs trestněprávní povahu a obsahují nejčastěji výsledky osob na základě otázek soudu a odpovědi podezřelých. Často v případě podmíněného trestu doplněné vynucenou přísahou v hrdelních reversech. Mohou obsahovat i pouhé protokolární záznamy o průběhu soudního řízení často doplněné korespondencí s městskou vrchností, či apelačním soudem a blíží se tak často spíše kopiáři nebo registrům. Nejširší typy zápisů jsou vedeny od záznamů výsledků a průběhů soudních řízení, až po zápisy o provedení rozsudku, nebo místopřisežná prohlášení omilostněných provinilců, či záznamy o částkách, vynaložených na exekuci.“

⁶⁹ PÁNEK, Jaroslav, ed. Smolná kniha městečka Divišova, s. 14

⁷⁰ RENNER, Jan, ed. Knihy černé královského města Rakovníka, Rakovník, Musejní spolek 1927; STRAKA, Josef, ed. Z tábořské knihy černé, Tábor 1937; KYTKA, Josef, Smolná kniha města Milevska, Milevsko 1939.

⁷¹ LÁNY, Emil Pavel, ed. Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od roku 1625, Liberec, Cíl 1947; LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721,

Badatelský zájem o tyto prameny se vrátil poté v průběhu 70. a 80. let s ediční prací Zdeňka Bičíka a především Jaroslava Pánka. Pánkova Smolná kniha městečka Divišova bývá i co do využití přidružených pramenů (naučení apelačního soudu, smolných spisů) považována za vzorovou edici.⁷² Z dalších povedených edic smolných knih bych zmínil edici Verbíka – Štarhy – Knesla Černé knihy města Velké Bíteše,⁷³ která představuje rovněž velmi hodnotný materiál a lze v ní nalézt hned několik zajímavých případů infanticidia. Původní rukopis zachycuje pečlivě i Maradova Smolná kniha města Lipníka.⁷⁴

Menší, často časopisecky vydané edice (Jimramov, Dvůr Králové nad Labem),⁷⁵ mohou z důvodu nedostatečného množství dochovaných pramenů poskytnout jen přibližný obraz o původním množství zápisů a dobové kriminalitě, přesto poskytují specifické případy (sebevraždy, sodomie), které se v ostatních pramenech vyskytují jen sporadicky.

Stále však existuje i velké množství dosud edičně nevydaných a ne zcela prozkoumaných pramenů, které nám mohou poskytnout další pohled na ženskou kriminalitu a přispět dalšími specifickými případy. Takovým pramenem je i protokol útrpného práva – Das schwarze Buch nacházející se ve Státním okresním archivu města Olomouce.⁷⁶

Trestně právní prameny, stejně jako mravoučná literatura, se vyznačují svou žánrovou specifičností. Jejich interpretace je poměrně obtížná a musí brát ohled na podobu zápisu (strukturovaného písařem) a na specifický kontext doby jejich vzniku. Zápis je výsledkem konkrétního výslechu u soudu a jeho výpovědní hodnota je ovlivňována mírou formalizace jednotlivých záznamů v souvislosti s vývojem soudnictví (zápisy se téměř v každé smolné knize liší délkou i množstvím detailů).

Liberec, Severografia 1968; LÁNY, Emil Pavel, ed. Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631–1769, Liberec, Severografia 1968.

⁷² BIČÍK, Zdeněk, ed. Knihy smolné, Hradec Králové, Kruh 1969; PÁNEK, Jaroslav, ed. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751. Praha: ČSAV, 1977.

⁷³ VERBÍK, Antonín, ŠTARHA, Ivan a KNESL, Edmund, eds. Černá kniha města Velké Bíteše. Brno: Blok, 1979.

⁷⁴ MARADA, Miroslav, ed. Smolná kniha města Lipníka. Přerov: Státní okresní archiv, 1994.

⁷⁵ ZAORAL, Prokop – ZAORALOVÁ, Marie, eds. Jimramovská smolná kniha. In: Vlastivědný věstník moravský. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1965. r. 17, č. 1–2, s. 141–157.

⁷⁶ Protokol útrpného práva - Das schwarze Buch je uložen ve Státním okresním archivu v Olomouci. Jedná se o papírový kodex o rozměrech 20 x 32 cm, v dřevěných deskách, potažených černou kůží. Na přední desce je částečně poškozený. Kniha obsahuje 288 listů, z toho je popsáných jen 81.

Historici zabývající se těmito typy pramenů v samotných zápisech rozlišují několik významových i časových rovin. Jednak se objevuje samotný začátek procesu (období začátku vyšetřování), následně konkrétní datum jednotlivých výslechů a v závěrečné fázi vlastní sepsání výpovědí do protokolů. Je zřejmé, že během těchto jednotlivých fází často docházelo k redukování záznamu jen na pro soud důležité skutečnosti a o situaci před začátkem vyšetřování, která by mohla odhalit příčiny činu (v našem případě infanticidia), se často dozvídáme pouze velmi málo značně pozměněných informací.⁷⁷

Při výslechu je samozřejmě nutné brát také v úvahu to, že množství svědků důležité informace zamlčovalo nebo se pokoušelo některé skutečnosti zapírat. Je pravděpodobné, že množství výslechů probíhalo pod různými pohrůzkami, které ovlivňují samotnou výpověď obžalovaného. Za prameny se vždy skrývá na první pohled zřejmý „nerovný vztah mezi vyslychaným a soudcem, souhra pohrůzek, strachu a možností, které obvinění měli.“⁷⁸

Ve své práci se budu zabývat těmito dvěma okruhy pramenů, přesto není od věci využít při zkoumání i dalších pramenů, které nabízejí možnost odlišného pohledu na zkoumané prameny. Kromě trestně právních můžeme v archivech nalézt i prameny evidenční „především matriky, které nám prostřednictvím zápisů o jednotlivých sňatcích, křtech a pohřbech umožňují poznat rodinné, a díky záznamům o povolání rodičů a kmotrů, i sociální zázemí stíhané osoby.“⁷⁹

Podobně mohou k osvětlení dobové problematiky přispět i kramářské písně a další produkty činnosti lidového písemnictví, které se těšily značnému zájmu dobového obecnstva. Těmto většinou velmi krátkým spisům věnovaly prostor opět Jana Ratajová a Lucie Storchová v třetím dílu edice nakladatelství Scriptorium

⁷⁷ Blíže k této problematice (i s odkazy na další literaturu) in: DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 47–49.

⁷⁸ Samotný zápis tak musí být vždy ovlivněn nemožností dosáhnout neutrální výpovědi. Jak ale uvádí Ginzburg – ani v antropologickém výzkumu neexistují neutrální texty. In: GINZBURG, Carlo. Clues, Myths and the Historical Method. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989, s. 156–164.

⁷⁹ S evidenčními prameny v komparaci se smolnými knihami pracuje například ČERNÁ, Lenka. Smilnice a matky vražednice. Svobodné matky v 17. a 18. století. Magisterská diplomová práce. České Budějovice 2008. Naopak Jaroslav Dibelka zmiňuje jejich nedostatek pro dané území (Strategie žen obviněných ze smilstva), podobné je to i na území Šternberka. Přestože jsou matriky pro období 17. století z části přístupné (zejména pro Šternberk a přilehlé oblasti), pachatelky ze smolné knihy většinou nepocházely z vesnic s dochovanými matrikami, případně nebyly matriky dochovány vůbec.

s názvem *Žádná ženská člověk není*.⁸⁰ V neposlední řadě se můžeme opřít i o řadu obrazových a literárních pramenů, jako jsou drama, dobový prozaický text a především vizuální zobrazení.⁸¹

Pro případy doby nedávné můžeme využít i klinických výzkumů, které se vážou k problematice infanticidia, mnohé činy žen se objevily také v člancích domácích periodických novin, jejichž srovnání s prameny raného novověku může přinést zajímavé a mnohdy i překvapivé výsledky.

Všechny tyto prameny mohou osvětlit čin infanticidia v širších souvislostech a mohou pomoci podhalit vliv emocí (například strachu) na chování žen, které očekávaly nemanželské dítě v průběhu raného novověku. Než se ovšem zaměříme na samotné období 16.–18. století, podíváme se, jaké bylo chápání infanticidia v obdobích předcházejících.

⁸⁰ RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žádná ženská člověk není, Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 18. a 19. století*. Praha: Scriptorium, 2010.

⁸¹ Využití všech těchto pramenů není v možnostech této práce, pokud je používám, tak především k dokreslení obrazu infanticidia. Při interpretaci umění odkazuji na knihu Panofského, která významně ovlivnila porozumění uměleckému dílu: PANOFSKY, Erwin. *Význam ve výtvarném umění*. Vyd. 2., rev. Praha: Malvern, 2013.

Kapitola 4 Stručné dějiny infanticidia

„We tend to think of it was an exceptional practice, to be found only among such peoples, who are far removed in both culture and geographical distance from us and our civilized ancestors. The truth is quite different. Infanticide has been practiced on every continent and by people on every cultural complexity, from hunters and gatherers to high civilizations, including our own ancestors.“⁸²

Nejen americká antropoložka Laila Williamsonová poznamenává, že infanticidium je čin stejně starý jako společnost sama.⁸³ Je pravděpodobné, že vraždy novorozenců byly poměrně běžnou záležitostí pravěkých a starověkých společností. K takovým úvahám poukazují už archeologické nálezy v paleolitu. Nejstarší psané záznamy se objevují však až u Babylóňanů (okolo 4000–2000 př. n. l.).⁸⁴

Příčinou infanticidia byla nejspíše snaha o kontrolu nad rodovou linií a omezení populace, stejně jako možnost zbavit se slabých a nemocných jedinců. Takto jej známe například ze starověké Sparty, ve svých dílech jej schvalují také významní antičtí autoři jako Platon, Aristoteles, Plinius st. nebo Seneca.⁸⁵ Tito filozofové zdůrazňují především důvody sociální nebo genetické (zkvalitnění rodu), Plátón ve své Ústavě prosazuje utracení dětí narozených ze svazku, který nebyl schválen obcí. Aristoteles navrhuje za určitých okolností možnosti potratu, případně i odložení slabých a nemocných novorozenců: *„infanticidium má být praktikováno u všech dětí, u nichž je možnost, že budou žít s trvalým poškozením.“⁸⁶*

Vražda dítěte byla také jednou z možností, jak ukončit nežádoucí těhotenství a zbavit se případné hrozby společenského odsouzení spojeného s existencí nelegitimního potomka. Kvůli chybějícím možnostem prevence otěhotnění tomu

⁸² WILLIAMSON, Laila. 'Infanticide: An Anthropological Analysis', in KOHL, M. ed. *Infanticide and the Value of Life*. New York: Prometheus, 1978, s. 61.

⁸³ Podobně také např. Alena Šubrtová: *„Lidé se bránili nežádoucímu otěhotnění ve všech historických dobách, kterými lidstvo prošlo, jak uměli a znali, kontracepční praktiky nejsou výplodem moderní doby. Značným vývojem prošla ovšem účinnost této obrany, její rozsah a postoje lidí k ní.“* In: ŠUBRTOVÁ, Alena. *Kontracepce, aborty, infanticidia*, s. 10.

⁸⁴ SPINELLI, Margaret, ed. *Infanticide*. Psychosocial and Legal Perspectives, s. 4.

⁸⁵ KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, 2013, s. 2–3.

⁸⁶ Plátón o tom hovoří ve své Ústavě a Aristotelés ve své Athénské ústavě. Blíže ke srovnání děl GALTON, David, J. *Greek theories on eugenics*. In: *Journal of Medical Ethics* 24, 1998, s. 263–267. Dostupné online: <http://jme.bmj.com/content/24/4/263.full.pdf>, citováno 23. 3. 2014.

mnohdy ani nemohlo být jinak, jak uvádí Kildeyová: „*Na vraždy dětí se často pohlíželo jako na přijatelnou možnost, která by dotyčné ochránila před chudobou, hanbou a společenskou izolací.*“⁸⁷

O tom, že zabíjení novorozeňat nebylo ve starověku nic výjimečného, svědčí podle Kildeyové i zmínky v pramenech k tomuto období. Příklady páchaní infanticidia se objevují kromě spisů encyklopedistů a filozofů i v dalších dílech starověkých Řeků a Římanů. Vražda dítěte vlastní matkou je tematizována například v Euripidově tragedii Médea.

*„Ach, probůh, pomoc, pomoc! Čas je nejvyšší,
neb jsme už blízko rány meče zákeřné.
Nešťastná, jistě jsi kámen neb železo,
ježto chceš zabít plod, který jsi zrodila,
děti své zhubit chceš vlastníma rukama.“⁸⁸*

Vražda dítěte je vždy do určité míry tragedií. Téma je zde použito k vyvolání emocí a k úvaze nad extrémní situací ženy, emocionalita je navíc ještě zvýšena využitím sborového zpěvu dětí. Jakkoli může být praktikování infanticidia ve starověku považováno za relativně běžný způsob regulace potomstva, vždy se jedná o čin, který vzbuzuje reakce svědků (i diváků této tragédie), a především ukazuje ženu v mezní situaci jako zatvrzelou Médeu, která je jen „kámen neb železo.“

Motivy špatných matek se objevují v umění právě v souvislosti s Euripidovou tragedií. Pojetí Médei coby vražedkyně svých potomků je nejspíše invencí dramatika, který tímto motivem obohacuje mytický příběh postavy Apollónovy vnučky a jejího manžela Iasona. Motiv Médei s dýkou, uvažující nad vraždou svých dětí, se objevuje na amforách i na nástěnné fresce v Pompejích⁸⁹ a znovu je připomínán s novými překlady děl antických autorů v průběhu renesance. Typické zobrazení podle Euripidovy tragédie, které vystihuje specifčnost a neobvyklost zobrazeného činu zahubení vlastního dítěte představuje malba Eugena Delacroixe (obrázek číslo 1).

⁸⁷ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 3.

⁸⁸ EURIPIDES. Medea. Stasimon páté – mluví sbor dětí, verš 1277–1282. Dostupné online na <http://olympus.cz/Antika/MedeaSedlacek.pdf>, citováno 3. 2. 2014.

⁸⁹ K proměně obrazu Médei v Euripidově tragedii blíže: ROSCHER Wilhelm Heinrich. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, 1884.

I Delacroix zpodobnil Médeu jako ženu zavrhuující své mateřské instinkty, která se navzdory veškeré přirozenosti chystá zavraždit své potomky. Médea je zde zachycena v okamžiku těsně před vraždou a zpodobněna nikoliv jako oběť společnosti páchající čin ve stavu zoufalství, ale jako nebezpečná, inteligentní žena, která je si vědoma důsledků svých činů. Příběh Médei je příběhem rodinné zraedy a vzpoury proti mužské autoritě a jako takový je zobrazen i na malbě, která byla představena roku 1838 v Pařížském Salónu. Na těle zobrazené Médei není nic, co by odpovídalo citlivosti a inferiorní povaze ženy, je zobrazena jako silná a fyzicky zdatná válečnice, i její tvář z části spočívající ve stínu jeskyně vyjadřuje přísnost a nesmiřitelnost.⁹⁰ Matka pevně svírá v pažích své děti, které bojují o to, aby se osvobodily z jejího sevření. Samo znázornění navozuje pocit násilí a hrubosti, která je tak nepřirozená pro zobrazení matky.⁹¹

Představu krutosti a nesmiřitelnosti vyvolávají i biblické pasáže, které zabíjení „neviňátek“ tematizují ve Starém i Novém zákoně. Zabití mužských potomků se v Novém zákoně objevuje v příkazu krále Heroda.⁹² Stejně jako náměty antických tragedií i vraždění neviňátek je dalším tradičním motivem obrazových pramenů, který je vysledovatelný v umění křesťanského středověku i novověku.⁹³

Zatímco Médea znázorňuje nesmiřitelnou ženu, proviňující se proti přirozenému řádu, biblické téma neviňátek ukazuje odlišnou podobu infanticidia, jako plánovanou a cílenou redukci potomstva, zde ještě umocněnou obavou krále Heroda o vlastní moc. Dějištěm biblického příběhu bývá, stejně jako tomu je na obraze Cornelise van Haarlema (obrázek číslo 2), nádvoří Herodova paláce. Přestože obrazy nesledují přesné schéma, nejtypičtější je příklad, kdy akci, ve které se objevují vojáci vytrhávající plačící děti z náruče jejich matek, sleduje sám král z trůnu nebo ze svého paláce. V tomto případě je Herodes zachycen ve stínu nádvoří,

⁹⁰ SMITH, Samhra. Warning Against Empowered Women in France: Eugene Delacroix's Medea About To Kill Her Children. In: Socheolas: Limerick Student Journal of Sociology. Vol. 4(1), April 2012, s. 76–77.

⁹¹ Zde, jak uvádí Smithová, lze uvažovat i o souvislosti s feministickým hnutím 19. století, kterého si byl Delacroix vědom. Obraz může být chápán jako varování ženám, které ohrožují tradiční uspořádání rodiny svými ambicemi a touhou po svobodě. In: SMITH, Samhra. Warning Against Empowered Women, s. 78–79.

⁹² „*Tedy Herodes uzřev, že by oklamán byl od mudrců, rozhněval se náramně, a poslav služebníky své, zmrdoval všechny dítky, kteréž byly v Betlémě i ve všech končinách jeho, od dvouletých a níže, podle času, na kterýž se byl pilně vyptal od mudrců.*“ (Matouš 2, 16)

⁹³ K zobrazení Vraždění neviňátek KIRSCHBAUM, Engelbert (a kol.). Lexikon der christlichen Ikonographie, díl druhý, s. 510–511. Zde uveden i soupis dalších vyobrazení Vraždění neviňátek (Kindsmord) od 5. století výše.

jak sleduje vykonání úkolu ze sedla svého koně. Vojáci plní rozkaz panovníka, který se obává příchodu „krále Židů“, se drastickými způsoby podílejí na masakru.

Téma vraždění nevinátek úzce souvisí s křesťanským ritem, úcta ke svatým Nevinátkům je vysledovatelná už od středověku a první tematická díla se objevují ve výzdobě kostelů už v 5. století. V průběhu vrcholného středověku jsou závazná tradiční zobrazení s omezeným počtem postav, naopak jak vidíme u renesančního obrazu van Haarlema, 16. století klade důraz na perspektivu budov a na zvýraznění brutality tohoto násilného činu. Oproti zobrazení přírodní scenérie v malbách spojených s postavou Médei, se vraždění nevinátek odehrává převážně v prostředí města. Zatímco Médea volila pro svůj čin bezpečné ústraní, Herodův příkaz je prováděn veřejně s cílem zdůraznit panovníkovo postavení. Tato násilná manifestace moci kromě reálného zobrazení těl novorozenců může nést i další symbolické a alegorické významy, jak je tomu ostatně i v případě díla Cornelise van Haarlema.⁹⁴

Klasickým paralelním příběhem (typologií) k vraždění nevinátek je nařízení egyptského faraona, který nabádá k eliminaci mužských potomků v biblickém příběhu Josefově. Svou žádost farao směřuje na porodní báby, které jak uvidíme dále, jsou také poměrně častým aktérem případů infanticidia.⁹⁵

Nápadný je v Biblických příbězích v souvislosti s vražděním novorozenců výskyt zejména mužských postav, zatímco samotné matky vražedkyně se v kanonických textech téměř nevyskytují. Můžeme se ovšem zmínit o specifickém případě mytické postavy Lilith. Tato žena se objevuje už v babylonských pramenech a později i v biblických knihách (ač pouze sporadicky). Výskyt této postavy je spojen zejména se středověkými židovskými prameny, kde vystupuje jako první Adamova žena. Zde je také spojena se zabitím jedné stovky novorozenců s cílem vykonání pomsty vůči Adamovi.⁹⁶

⁹⁴ Obraz slouží i jako propagandistická zpráva o násilí páchaném španělskou armádou v průběhu Nizozemské války za nezávislost. Tento význam je ještě výraznější v o rok mladším díle Vraždění nevinátek z roku 1590. Tato verze (1591) je novějším zpracováním tématu a téma propagandy je zde potlačeno. Více na <http://rijksmuseumamsterdam.blogspot.cz/2010/07/cornelis-van-haarlem-massacre-of.html>, citováno 23. 3. 2014

⁹⁵ „A řekl (Faraon): ‚Když budete pomáhati ženám Hebrejským při porodu, a užíte, že již rodí, byl-li by syn, zabíte ho, pakli dcera, tedy ať jest živa.‘ Bály se pak ty baby Boha, a nečinily tak, jakž jim poručil král Egyptský, ale živých nechávaly pacholíků. Povolav tedy bab král Egyptský, mluvil jim: Proč jste to učinily, že jste živé zachovaly pacholíky? I odpověděly baby Faraonovi: Nejsou ženy Hebrejské jako ženy Egyptské; nebo ony jsou silnějšího přirození. Dříve než přijde k nim baba, ony porodí.“ Exodus 1, 16–19.

⁹⁶ Bibli se zabývá GAINES, HOWE, Jannet. Lilith. Seductress, Heroine or Murderer? Dostupné online na stránkách Biblical archeological society: <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/lilith/>, citováno 20. 4. 2014.

Obrázek č. 1 - Eugène Delacroix. Médea zabíjející své děti. 1838, Louvre, Paříž.

Obrázek č. 2 - Cornelis Van Haarlem. Vraždění neviňátek. 1591, Frans Halsmuseum, Haarlem.

Ve starověkých společnostech se objevuje zabití dítěte také ve spojitosti s obětí, která má usmířit chování Boha. S obětí vlastního syna pracuje například biblický příběh Abrahámův.⁹⁷ Lidská oběť je vysledovatelná i v mnoha dalších kulturách, přičemž se nejčastěji jedná o obětování toho nejdražšího, prvorozeného dítěte. Můžeme tak usuzovat díky archeologickým nálezům v sídelních pozůstatcích Inků, Aztéků, Kartaginců nebo právě na Blízkém Východě.

Diskuze o množství obětí a míře praktikování tohoto rituálního činu dosud zůstává otevřená a oběti potomků jsou tématem dalšího bádání archeologů.⁹⁸

Problematická je také otázka hodnoty života děvčátek, které bývaly považovány za méněcenné a v chudých rolnických rodinách přinášely do budoucna i problémy spojené se sháněním dostatečného věna. Cílená eliminace dětí ženského pohlaví byla běžná například v tradičních společnostech, jako byly starověká Čína nebo Indie, ale podobné způsoby eliminace novorozenců se objevují prakticky na celém světě od australských domorodců, Maorů a Polynésanů až po kanadské Eskymáky.⁹⁹

Podle římského práva byli potomci vlastnictvím svého otce, který jako hlava rodu mohl rozhodovat o jejich osudu. Právo *Patria Potens* bylo zrušeno až po přijetí křesťanství za císaře Konstantina roku 318. Od stejné doby bylo infanticidium považováno v římském impériu za zločin. Zapovězeno bylo prakticky ve všech společnostech, u nichž převládalo monoteistické náboženství.¹⁰⁰

Podle židovsko-křesťansko-islámské tradice má být matka tím nejdůležitějším ochráncem života dítěte a má chránit posvátné pouto, které mezi nimi vzniklo. V křesťanské, stejně jako v muslimské tradici, je přísně zakázáno zabíjet jiné tvory vlastního (lidského) druhu. Přesto bylo zabití dítěte například u muslimů často chápáno jako akt milosrdenství nebo nutnosti. V mnoha případech bylo zabití potomka snahou o prevenci chudoby, především v rodinách, kde by další dítě znamenalo velké existenciální potíže. Samozřejmě sloužilo i k odstranění zdravotně

⁹⁷ „I řekl: ‚Vezmi nyní syna svého, toho jediného svého, kteréhož miluješ, Izáka, a jdi do země Moria; a oběťuj ho tam v obětí zápalnou na jedné hoře, o níž povím tobě.“ (Genesis 22, 2)

⁹⁸ Archeologický výzkum například BONDIOLI, L. – HOUGHTON, F. – MACCHIARELLI, R. – SCHWARTZ, J. H. Skeletal Remains from Punic Carthage Do Not Support Systematic Sacrifice of Infants. Dostupné online: <http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0009177>, 25. 3. 2014.

⁹⁹ JONES, D. Gareth. Infanticide: an ethical battlefield. In: Science and christian belief journal 10, 1998, č. 10, s. 3. Dostupné online: https://www.scienceandchristianbelief.org/serve_pdf_free.php?filename=SCB+10-1+Jones.pdf, citováno 1. 3. 2014

¹⁰⁰ SPINELLI, Margaret, ed. Infanticide, s. 6.

postižených dětí nebo k cílené eliminaci nelegitimních potomků, ohrožujících své další sourozence.¹⁰¹ V muslimské společnosti také nebyl důležitý rozdíl mezi potratem (který nebyl ve společnosti zcela zavržen) a infanticidiem. Je tedy zřejmé, že i přes určité proměny morální i společenské, infanticidium přetrvalo v každé společnosti a mnoho návodů k potratům bylo možno najít ve spisech řeckých, římských i arabských autorů.¹⁰²

Přesto je právě přijetí křesťanství chápáno jako mezník v evropském myšlení o abortivních praktikách nebo o infanticidii. Ve středověku je infanticidium chápáno jako hřích, spadající do skupiny nepočestného jednání (spolu s krvesmilstvem, cizoložstvím, smilstvem, sodomií, čarodějnictvím a další trestnou činností), činů, jež ohrožují nejen morálku společnosti, ale také běžný společenský řád, a proto jsou tvrdě stíhány a penalizovány. V důsledku toho jsou pod dohledem především neprovdané ženy, u nichž je potencionální hrozba zahubení plodu největší.

Matek vražedkyň si všímají například kanonisté 13. a 14. století (např. Tomáš Akvinský). Běžní obyvatelé středověkých a raně novověkých vesnic se s myšlenkami křesťanských myslitelů mohli setkat v promluvách kazatelů, jako byl třeba Jan Hus.¹⁰³ V kázáních vrcholného středověku, stejně tak i v pobělohorském období, je zdůrazňován patriarchální ráz rodiny. Kazatelé vyzdvihují dodržování svátosti manželství a soulad v rodině. Nežádoucím otěhotnění se dá podle kazatelů zamezit prevencí už od útlého mládí, kdy je potřeba oddělovat chlapce a dívky, a vytvořit tak domácnost, která je schopná uhlídat styky mezi mladými lidmi.¹⁰⁴

Kazatelé (jako František Náchodský, Matěj Antonín Koniáš, Matěj Václav Šteyer nebo Jan Barner) varují před dalšími sňatky vdov a před tělesným pokušením u všech bez rozdílu a samozřejmě kritizují matky, které zabíjejí:

„Tehdá má bídu hanbu posměch a kvílení, když matkou zůstává.

Tuť se nacházejí zlostné nevěstky, bezbožné kurvy a smilnice, kteréž

¹⁰¹ Autor článku se opírá o některé verše Koránu zaměřující se na infanticidium. GILADI, Avner. Some Observations on Infanticide in Medieval Muslim Society. In: International Journal of Middle East Studies, roč. 22, č. 2. Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s. 185–200, dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/163739>, 30. 9. 2013.

¹⁰² GILADI, Avner. Some Observations on Infanticide in Medieval Muslim Society, s. 185–200.

¹⁰³ Husovo vyjádření k otázce těhotenství a problematice potratů blíže in: ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, HD 15/1991, zde např. citované dílo: FLAJŠHANS ed.: Jan Hus. Sebrané spisy, sv. 3. Praha, 1903, s. 524.

¹⁰⁴ Více o činnosti kazatelů v souvislosti s infanticidiem viz ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, HD 15/1991, s. 20–25.

*vlastní plod svůj zanášejí, ukrywají, někde odhodí ano i usmrcují, což hrozný hřích jest před obličejem božím. Ano, nic není tak divokého a proti přirození, jako když matka svého vlastního těla a krve vražednicí zůstává.*¹⁰⁵

Motivy krutosti „bezbožných kurev a smilnic“ se ozývají z úst kazatelů, kteří neváhají podrobit neřádné matky přísné a mnohdy snad až přepjaté kritice. Představy kazatelů a jejich obecnstva (především toho gramotného) však mohou být formovány i skrze jiné médium, skrze knihu. Úvahy o počestném životě a o vhodném chování ve veřejném i soukromém životě můžeme zaznamenat u autorů humanistické literatury. Také tito většinou měšťané jsou si existence infanticidia vědomi, a jak si ukážeme v následující kapitole, motivy neřádných matek jsou přítomny i v některých jejich topoi.

Dějiny infanticidia a především dějiny myšlení o tomto činu lze vysledovat napříč časem. Pokud se usmrčené novorozeně objeví v dnešní společnosti,¹⁰⁶ věnujeme mu pouze okrajovou pozornost. Máme tendenci ho považovat za marginální problém, který se týká sociálně slabých lidí, žen bez prostředků a žen s poruchami psychiky. Pravda je ovšem taková, jak zmiňuje citát v úvodu kapitoly, že se tento fenomén vine napříč dějinami a je vysledovatelný v každé společnosti, která řeší populační problémy a nějakým způsobem se potýká s omezením porodnosti.

Pokud nelze o starověku přímo tvrdit, že infanticidium zavrhoval, ve středověkém církevním právu už byla situace odlišná: „*Církevní právo postavilo ochranu plodu od početí do stejné roviny jako úmyslné zabití (homicidium), odporující biblickému příkazu „nezabiješ“.* Podávání různých blíže nespecifikovaných nápojů, které měly zabránit otěhotnění, stejně jako pokusy o vyhnání plodu, a to jak mechanickou cestou tak za použití abortiv, se hodnotilo jako vražda bez ohledu na to, zda byl pokus dokonán či nikoliv.“¹⁰⁷

¹⁰⁵ SCHERER, Georg. *Postylla, To gest Wýkladové na Nedělnj Ewangelia Přes celý rok, podlé Katolického Včenj, a Ržádu, Před lety v Němčině sepsanaj Od Nynj pak w Česstimu uwedenj Skrze Jana Barnera.* W Praze: Impressy Univers. Carolo-Ferd. w Kollegi S. Klimenta Tow. P. Gež. za Jána Starka Faktora, 1704. Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST3-0381.313, B, ST3-0381.313, A.

¹⁰⁶ Tomuto tématu se bude blíže věnovat kapitola 13: Exkurz do současnosti.

¹⁰⁷ ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty... HD 15/1991, s. 15.

Období raného novověku je těmito změnami v myšlení již plně poznamenáno, právě k němu máme snad nejvíce pramenů, ve kterých se můžeme setkat i s promluvami žen samotných. Zastavíme se proto v putování dějinami infanticidia v období mezi koncem 16. století a druhou polovinou století 18. a pokusíme se o jeho výzkum v dobových pramenech. Nejprve se zaměříme na prameny literární, tedy mravoučné spisy, které se vymezují proti neřádným matkám a předkládají určitou normu a ideální představu řádné ženy.

Kapitola 5 Neřádné matky v moralizujících spisech

Je pravděpodobné, že preskriptivní literatura byla mezi příslušníky raně novověkých soudů, většinou vzdělanými měšťany, známá. Cílem mravoučných spisů byla, podobně jako v literatuře kazatelské, snaha působit nápravně a kriticky ve všech vrstvách společnosti.¹⁰⁸ Takováto literatura se nevyhýbala ani barvitým popisům života městského a venkovského obyvatelstva. Přinejmenším představitelé trestního soudnictví (plnoprávní a bezúhonní měšťané), ale i širší vrstvy obyvatelstva mohli být obeznámeni s myšlenkami autorů mravoučných spisů.

Mravokárná literatura se obrací k dospělému a nabádá jej k pravé a správné morálce. Autoři formou různých formulací, figur a tropů kritizují, zveličují či satiricky a parodicky zesměšňují chování a jednání, jež pokládají za hodné ostrého pokárání.

Nejčastěji se v mravoučných spisech můžeme setkat s tématem srovnání lidského světa a přírody, kdy autoři porovnávají hříšného člověka s „nerozumnými hovady“, která jednají mnohem přirozeněji a nestaví se na odpor Božímu řádu. Zde se povšimneme především kategorizace ženy, jako matky – tedy její nejpřirozenější role.

Rozmnožování a také těhotenství je však často představováno jako výlučně manželská aktivita a ideálním stavem pro ženu je ctnostný život dobré manželky a hospodyně. Můžeme se setkat i s důrazem, který autoři kladou na manželství a jeho důležitost v křesťanské společnosti. Zde budeme o ženě v mravoučné literatuře hovořit jako o dobré manželce.¹⁰⁹

Vůči těmto kladným pozicím se potom vymezují další dvě pozice (gendery) neřádných a bezectných žen, kam spadají i ženy obviněné z infanticidia. Kritikou nepočestných žen a opozici čest – hanba se bude věnovat závěrečná část kapitoly.

¹⁰⁸ In: Dějiny české literatury I. (ed. Josef Hrabák), s. 350.

¹⁰⁹ Ve studii *Žádná ženská člověk není?* hovoří autorky Ratajová – Storchová o genderu Dobré hospodyně.

5. 1 Žena jako matka

Od raně novověké ženy se očekávalo, že bude své potomky ochraňovat a vychovávat. Jak píše Kildeyová: „*Infanticidium bylo zřetelně vnímáno jako čin proti ženské přirozenosti a co je důležitější, proti tomu, jak se očekávalo, že se žena a především matka bude chovat.*“¹¹⁰

K této roli žen se vyjadřuje například Šimon Lomnický: „*Ženám pak jest to vlastní věc, přirozený, obzvláštní a od Pána Boha veliký dar počínati a plod ochraňovati.*“¹¹¹

Ve společnosti závislé na silných příbuzenských vztazích bylo zabití dítěte chápáno nejen jako nejhorší možná destrukce rodiny, ale i jednání proti samotné podstatě přírody.¹¹² Jednání matky, která neopatruje své dítě, bylo často srovnáváno s bezelstným chováním zvířat. Zvířata vždy řádně plní role, které jim byly stanoveny Bohem, a na rozdíl od člověka „*se nerozumná hovada*“ odlišují nejen ve způsobu, jakým si dovedou obstarat potravu a postarat se o sebe i v novorozeneckém věku, ale především v mateřské lásce. To se objevuje kupříkladu u Nathanaela Vodňanského:

*„Ale který otec tak jest ukrutný, neb matka tak zatvrdilá a nemilostivá, která by svůj plod v nebezpečení vydati a je nedbálně a škodlivě chovati měla, jestliže opravdovým srdcem u sebe rozváží, kterak delphin, to jest mořská svině, (...) nikdá ho neopouští, nýbrž za ním plyne...“*¹¹³

Novorozený člověk je na rozdíl od zvířat bezbranný a neschopný si ve svém raném věku zajistit potravu. Srovnání s nerozumnými tvory má zapůsobit na sebevědomí člověka a přimět ho k pokoře.¹¹⁴ Ještě častější je užití zvířecích exemplů

¹¹⁰ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013, s. 16.

¹¹¹ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon. Kupidova střela. Dětský řápek. Brno: Atlantis, 2000, s. 265.

¹¹² RUBLACK, Ulinka. The Crimes of Women, s. 165.

¹¹³ VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Nathanael, BOČKOVÁ, Hana, ed. a MATL, Jiří, ed. Theatrum mundi minoris. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 2001., s. 73.

¹¹⁴ „*Proti tomu pak vidíme, že všickni živočichové spolu se srovnávají, v svém způsobu utěšeně přebývají, proti škůdcům svým se shromažďují a při sobě pevně stojí. Ale nastojte, člověku z člověka mnoho zlého pochází. Anobř člověk člověku není netoliko samým nepřitelem neb hltavým vlkem, ale jest vtěleným ďábelstvím.*“ VODŇANSKÝ Z URAČOVA Theatrum, s. 61.

u Matouše Konečného.¹¹⁵ Zvířata zde slouží jako vzory dobrých i špatných lidí a také dobrých i špatných matek:

„Štika vyznamenává lidi lakomé, poněvadž ona ani svému plodu, ani jinému neodpouští, aby jen své střevo naplnila.“

„Delfín ten jest obraz pravé matky a příklad svaté lásky nebo on svůj plod pilně pěstuje a vychovává, k lidem pak zvláštní příchýlnost má, je plavící se zprovozuje i lodí jejich prudké předbíhá, zalíbení své zvláštní v lidech i v muzice jejich maje.“¹¹⁶

Symbolem pečlivé matky jsou i ptáci, například slepice se pečlivě starají o svá mláďata, naopak krkavci a pštrosi jsou příkladem špatných rodičů.¹¹⁷ O tom, že je mateřská láska zvířat vždy vymezována vůči člověku, svědčí i termíny typické pro lidské chování jako je „odpouštění nebo vychovávání.“ Zvířata se tak i přes svou nerozumnost chovají jako spořádaní a pečliví lidé, toto srovnání je i záměrem autorů moralizující literatury. Jak dodává Hana Bočková: *„Zjištěné vlastnosti či schopnosti (a s nimi souběžně i lidské neschopnosti) jsou – nahlížíme-li na ně prizmatem dnešního poznání – často nepřesně pojmenované, nepřesné, či docela smyšlené.“¹¹⁸* Po vzoru středověké symboliky zvířata člověka učí, dávají mu příklady hodné následování či zamyšlení, nebo ho dokonce, jak jsme viděli, ponižují a ukazují jeho nedokonalou podstatu.

Při hledání příkladů využívají autoři také subtextů pohanských (antických) autorit, jako Cicera nebo Platona, stejně jako se dovolávají církevní autority,

¹¹⁵ Zde na rozdíl od Vodňanského zachovává Konečný ještě středověký způsob výstavby těchto příkladů, kdy zvířata nabádají i k následování a k oslavě Boží moudrosti. U ostatních autorů je cílem především kritika člověka.

¹¹⁶ KONEČNÝ, Matouš. *THEATRVM DIVINVM to gest; Diwadlo Božj*. Staré Město Pražské: V Samuele Adama z Weleslawjna, 1616, VKOL, sign. 601.240, s. 329.

¹¹⁷ *„Slepice svých kuřátek pod křídla schraňováním a prostým, jím však příjemným, voláním, pokrmu z úst svých podáváním i ze země vyhrabáváním i proti luňáku se postavováním, ukazuje Boží laskavé nás lidí opatrování a rodičů o dítky své vlastenské z povinnosti i lásky ustavičné pečování.“* K výstraze také jsou opačné povahy některých ptáků: *„jimiž se lidské zlé povahy ukazují. Jako pštros a krkavec proti lásce přirozené činí, že opouští mladé své a proti nim se tak zatvrzují jako by jich nebylo, čímž se ukazují lidé na přirozenou lásku k svým dítkám se zapominající.“* KONEČNÝ, Matouš. *THEATRVM DIVINVM to gest; Diwadlo Božj*. Staré Město Pražské: V Samuele Adama z Weleslawjna, 1616, VKOL, sign. 601.240, s. 336 a 338.

¹¹⁸ BOČKOVÁ, Hana. *Theatrum mundi minoris jako svědectví o člověku jedné epochy*. In: *Theatrum*, s. 283–284.

například Jana Zlatoústého.¹¹⁹ Subtexty hovoří o ochraně plodu, který každá divoká zvěř „od přirození střeže.“ A právě tato přirozenost s jakou zvířata pečují o své mladé, vyvyšuje tu „hroznou a nelidskou věc, když se žena anobřz máte vlastní tak hanobně nad svým tělem a krví zapomene a je zamorduje.“¹²⁰

Pro vyzdvižení přírody slouží často i příklad divoké zvěře, která se stará o opuštěné a ztracené děti. Perský král Cyrus, jak uvádí Günter, byl zachráněn tiskou (fenou), když byl jako novorozeně zanechán v lese. Motivem zde byla obava Cyrova děda o moc (podobně jako v příběhu biblického Heroda), ten proto poslal svého generála, aby ho zbavil nechtěného dědice. Tento příklad, kdy se pes postaral o zavržené nemluvně, je převzatý od římského historika Iustina a opět dokládá: „*Jak jsou nerozumná hovada mnohým milosrdnější k svým malým a mladým dítkám nežli takoví mordýřští lidé.*“¹²¹

S ideální rolí matky souvisí i kritika kojných, které mohou, pokud nežijí ctnostně a bohabojně, poškodit vývoj dítěte. I zde autoři využívají topiku přírody: „*Živočichové, i ta lítá zvěř, plod svůj netoliko rodí, ale i sami krmí. A tak přední povinnosti mateřské částku jiným poroučeji, které samy maličkých svých nekrmí.*“¹²²

Každá žena by měla být od přírody dobrou a starostlivou matkou, pro případy selhání jsou proto často hledány různé nadpřirozené příčiny. Sám ďábel (ve všech svých podobách, u Konečného jako čarodějník) je odpovědný za všechny špatnosti a lidská pokušení. Škodí často těhotným ženám i „*manželství lidí některých, zvláště manželů nových. Takoví jsou mimo jiné zvláště hodni ohnivě metly.*“¹²³ Především má však ďábel zásluhu na chování matek, které zabíjejí:

¹¹⁹ „*Žádného v světě horšího a ukrutnějšího hovada není než jako zlá žena, kteráž své vlastní děti zabíjí a morduje, ježto koroptva, ten ptáček, to vylihá, což jest neporodila.*“ Jan Zlatoústý: konkrétní spis nedohledán, in: GÜNTHER, Thomas. Knížka potěšitelná všechněm těhotným a rodičím manželkám, s. 228.

¹²⁰ GÜNTHER, Thomas. Knížka potěšitelná, s. 228.

¹²¹ Tamtéž, s. 228. Citované dílo Marca Iuniana Iustina je *Historiarum Philippicarum libri XLIV*. Podle Herodota (Dějiny) byl Cyrus pouze vyměněn za mrtvé dítě pastýře. Tento původní Herodotův námět je nejspíše spojený s mýtem o Romulovi a Removi.

¹²² ŽALANSKÝ PHAËTON, Pavel. O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských, s. 454. Dále také: „*Proti tomu pak mnohé matky, když jim Pán Bůh ze své nesmírné štědrosti dítky dáváti ráčí, nad nimi jakožto krví svou se zapomínajíce, (...) hůře, nežli štěňata opouštějí (...) tudý přirození jejich ctné a šlechetné krve porušují, v zlé obyčeje a navyklosti proměňují.*“ VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Theatrum, s. 27

¹²³ KONEČNÝ, Matouš. *THEATRVM DIVINVM*, s. 151.

„Takového pak hrozného mordu žádná jiná příčina není nežli d'ábel, kterýžto jest od přirození morděrem a zropitel všech vražed, tent' vnuká a namlouvá nevážné lotryně, aby ony pro ujiti časné hanby to nad svými dětmi, kteréž neřádně rodí, provozovaly, a ten pekelní lotr přivozuje je skrze to mnohém do větší časné i věčné hanby a zahynutí.“¹²⁴

Jak uvidíme dále, je to právě motiv ochrany cti, který Günter zmiňuje jako hlavní důvod pro zahubení dítěte, jak ale dodává, mnohem horší než život neprovdané matky je očekávaná hrozba pekelného žaláře.

Největšího hříchu se potom dopouštějí ženy, které už ze samé podstaty jejich povolání ztrácí jakékoli postavení mezi počestnými ženami. Ženy, které zakládají svou živnost na poskytování rozkoše (a také se zbavují nechtěných dětí) – tedy prostitutky, jsou vůbec tím nejhorším příkladem špatných matek:

*„A běda jistě jim bude/ o milou duši jim půjde,
neb pro takové zlé činy/ že mordovaly své syny,
v životech dítky hubily/ ty nešlechtné kobyly,
jestli se nebudou káti/ Pán Buoh je věčně zatratí.“¹²⁵*

5. 2 Žena jako manželka a hospodyně

Jestliže byly rady autorů zmiňované v předchozí kapitole zaměřené především na matky, je třeba připomenout, že pro matky v křesťanské společnosti existuje jediný ideální stav, a to manželství. Vyzdvihnutí manželství jako ideálního a obtížně dosažitelného stavu věnuje celý svůj spis Václav Dobřenský a na něj navazující Šimon Lomnický z Budče (ve své Kupidově střele a částečně i v Dětském řádku). Diskursům manželství v raně novověkých moralitách je věnována i edice děl starší české literatury *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží*.¹²⁶ Zaměříme se tedy nejprve na to, jak by podle autorů mělo vypadat manželství a jaký by v něm měl být vztah mezi mužem a ženou.

¹²⁴ GUENTHER, Thomas. Knižka potěšitelná všechněm těhotným a rodičím manželkám, s. 229.

¹²⁵ LOMNICKÝ Z BUDČE. Kupidova střela, s. 203.

¹²⁶ RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009.

Ideálním stavem člověka podle církevních otců a podle středověkého pojetí byl stav čistoty (mnišství a panenství).¹²⁷ Toto typicky katolické pojetí panenského celibátu bylo, jak zmiňuje Storchová, postupně v mravoučných textech zatlačováno do pozadí s nástupem protestantismu, který vnímá panenství jako předstupeň manželství a jako první životní etapu ženy. Oba tyto modely se ovšem vzájemně nevyklučují a v diskursu mravoučných spisů se spíše vzájemně prolínají a překrývají. Sama protestantská tradice navazující v mnohém na učení církevních otců samotné panenství nezpochybňuje, spíše tento pojem užívá v jiných souvislostech.

Ať už jsou ženy chápány spíše jako budoucí manželky nebo jako andělsky čisté panny, shodují se autoři, že nejlepší možností, jak se vyhnout možnému hříchu (především smilstvu a nežádoucímu otěhotnění) je účinná prevence. To znamená vyhýbat se neopatrnému pohledění na druhého, společnému rozmlouvání, dotýkání, líbání, tancování, ožralství, častému obcování a našeptávání cizích lidí (baba svodnice).¹²⁸ Tyto Dobřenského příklady Lomnický doplňuje exemplary o častých pokoušeních svatých mužů ďáblem v podobě ženy a příklady ctnostných i nectnostných lidí. Dalšími možnostmi obrany před smilstvem a pokušením je omezení obžerství, radovánek (tance) nebo opilosti a zahánění pokušení modlitbou. Zdaleka tou nejlepší obranou proti smilstvu podle Lomnického „*jest vzdáliti se od něho, totiž vystříhati se obcování s ženami samotného*“.¹²⁹

Pokud se ovšem člověk nedokáže vzdát milostného života, je jediným povoleným stavem stav manželský. Manželství je zároveň chápáno jako lék proti tělesnému chtíči, často jako jediný možný způsob soužití, při kterém lze tolerovat sexuální aktivitu. Manžel k manželce utíká, jako ke své medicíně:

„Sobě tuto považ, že proti tomu hanebnému a velikému neduhu tělesného nakažení žádného doktora umění nemůže prospěti ani postačiti (...) kromě toliko sama žena tvá, nebo ta tobě za takového lékaře a pomocníka zřízeně od Boha dána a propůjčena jest.“¹³⁰

¹²⁷ O panenství a genderu více in: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2008.

¹²⁸ Baba svodnice je kuplířka, „*kteřá zabraňuje sňatku skrze Duchu svatého*“ a „*prodává a zabíjí duši nevinných panen a dívek*.“ DOBŘENSKÝ, Václav. *Pramen* (1581), s. 179–200.

¹²⁹ LOMNICKÝ Z BUDČE. *Kupidova střela*, s. 196.

¹³⁰ ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. *O svornosti manželské*, s. 197–198. In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žena není příšera*.

Manželství je chápáno jako oboustranně (pro muže i ženy) výhodná věc, kdy „muž jest obraz a sláva Boží, ale žena sláva muže.“¹³¹ Při vypisování příčin manželství je jednak odkazováno tradičně na sňatek Krista a církve (jejich hierarchii a nedělitelnost) a zároveň i na předobraz prvních manželů – Adama a Evy. Motiv prarodičů zároveň slouží i jako příklad poslušnosti ženy v manželství. Žena je stvořena z žebra Adamova, a proto muž by měl být hlavou ženy. Důležitá ale není jen nadřazenost muže, která je dána přirozeným řádem, ale důraz je kladen i na vzájemnou pomoc a jednotu mezi manžely, a to jak tělesnou, tak i duchovní.¹³²

Žena i muž by se měli vyvarovat přílišného smilnění (nejlépe pouze za účelem rozmnožení rodu). Žena má být poslušná manželovi a pečovat o potomstvo, hospodářství a domov. Tyto názory o manželství se prosadily v církevním myšlení postupně, patrné byly již v díle sv. Augustina¹³³, objevily se i u raně novověkých moralistů.

„Povinnost pak manželská jest dítky ploditi a roditi, jakž Pán Bůh sám prvním lidem přikázal, aby rostli, množili se a naplnili zemi. Protož se až dodnes z počestného manželstva ctnostné a milé dítky na svět rodí, aby skrze zalíbení byli učiněni synové Boží.“¹³⁴

Manželka by měla být i dobrá hospodyně a kontrolovat domácnost. Domácnost byla v tomto období základní jednotkou rodiny. Dům byl místem, kde lidé žili, pracovali, slavili a bavili se. V domě žili kromě rodiny hospodáře také příbuzní, podruzi s výměnkáři a čeledíni nebo děvečky. Žena tedy měla na starosti poměrně velký počet osob.¹³⁵

Zásady a jednání správné hospodyně zdůrazňuje ve své *Abecedě pobožné manželky* Kocín z Kocinetu: „*Nebo dobrá hospodyně své dítky v bázni Boží vede a cvičí, sama také dobře a počestně hospodářství domu svého spravuje, tehdy ta za*

¹³¹ ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. O svornosti manželské, s. 217. In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žena není příšera*.

¹³² RATAJOVÁ, J. – ŠTORCHOVÁ, L., eds. *Nádoby*, s. 523.

¹³³ SV. AUGUSTÝN. From "On Marriage and Concupiscence" výběr z traktátu dostupný na medieval sourcebook: <http://www.fordham.edu/halsall/source/aug-marr.asp>, citováno 16. 11. 2013

¹³⁴ LOMNICKÝ Z BUDČE. *Kupidova střela*, s. 201.

¹³⁵ VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) Díl 1: Dům a jeho lidé*. Praha: Argo, 1999, s. 13–25.

*živobytí svého radosti a potěšení z dítek svých důjde.*¹³⁶ Právě mladí lidé v domácnosti byli hlavním terčem kritiky moralistů a zároveň skupinou, u které lze nejčastěji vysledovat delikt infanticidia. Průměrný věk žen obviněných z infanticidia byl mezi 20 a 30 lety, převážně se jednalo o služebné, pastýřky a chudé nádenice (švadleny, případně dělnice).¹³⁷ Právě proto to byla starší žena a obzvláště hospodyně, která by měla nad svobodnými děvečkami mít dohled: „(hospodyně) *časně ráno vstává a o čeládku se stará neb potřebuje (čeládka) tři věci: práce pokrmu a trestání.*“¹³⁸

Také Paprocký z Hlohol se věnuje svou „třetí a čtvrtou tabuli věku lidského“ výchově mládeže a zdůrazňuje výchovu v rodině a vštěpování základních ctností dospívající mládeži. Přiznává, „že obyčejná věc jest popustiti trochu uzdu mládeži, již tak podrostlé,“ ale zmiňuje i potřebu opatrnosti rodičů a poručníků, aby vše probíhalo „ve vsí uctivosti a beze škody.“¹³⁹

Pro názornost je kritika moralistů spojena opět i s příklady dobrých a špatných žen, a také dobrých a špatných manželek. Exempla opět slouží jako příklady hodné následování, ale i výstraha špatným ženám. Zdaleka nejvíce jich ve svém spise *Čest a nevina pohlaví ženského* vyjmenovává opět Sušický.¹⁴⁰ Kazimír (odpůrce žen) mimo jiné uvádí množství žen z dějin starověku i nedávné historie, které chtěly zahubit své manžely, ale především ohrožovaly na životech své potomky. Objevují se zde odkazy na mytologické příběhy *Faidry* nebo *Hippodamie*, ale i *Prokné*, manželky krále *Thérea*, která zavraždila syna své sestry (znásilněné *Théream*) a potomka uvařila a následně předložila králi jako pokrm. Podobně se svému manželovi, jak dále uvádí Sušický, pomstila i *Médea* (viz kapitola 2. této práce). *Dobromír* (hájící čest žen) obě ženy naopak ospravedlňuje s tím, „že ne samy

¹³⁶ KOCÍN Z KOCÍNĚTU, Jan. Abeceda pobožné manželky, s. 304. In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009.

¹³⁷ TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 318.

¹³⁸ KOCÍN Z KOCÍNĚTU, Jan. Abeceda pobožné manželky, s. 315–317.

¹³⁹ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Bartoloměj. [Třinácte Tabulj Wěku Lidského: krátce sepsaných a vydaných Roku Božijho 1601, s. C I.

¹⁴⁰ ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. *Čest a nevina pohlaví ženského*. In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žena není příšera*, s. 121–262. Sušický zde formou dialogu mezi fiktivními postavami Dobromírem a Kazimírem postupně představuje jednotlivé argumenty proti ženám a manželství (Kazimír), které následně vyvrací a snaží se o obhajobu ženského pohlaví (Dobromír).

*ony obvinění hodné jsou, ale také i muži jejich, kteříž tím více byly vinni nežli ženy.*¹⁴¹

Ženy tak podle Sušického nemají uniknout bez trestu, ale mnohem více se provinují muži, kteří klamou a podvádí své manželky. Ve svém díle potom uvádí celou řadu špatných mužů (například krále *Heroda*, *Nera* nebo *Diokleciána*), kteří se také podílí na zabíjení dětí, připravují ženy o čest a kteří „tisíckrát více hroznějších mordův páchali nežli ženy.“¹⁴²

Ve spisech o manželství se objevuje kromě rad o ideálním soužití muže a ženy i množství příběhů špatných žen, které mají sloužit jako odstrašující příklad. Jak je zřejmé z uvedených příkladů, ideálním způsobem života pro ženy byla práce v hospodářství a pomoc manželovi. Klíčovou ctností je zde především poslušnost a podřízenost žen.

Zde citované texty budují ideální gender dobré manželky a hospodyně, který je stavěn do kontrastu s nepočestnými ženami. Ženy obviněné z infanticidia však ve společnosti většinou zastávají značně odlišnou úlohu. Vyznačují se soběstačností a určitou svobodou, jakou jen může pracující děvečka mít. Svoboda sebou přináší i určitou sexuální nezávislost, proto moralisté radí: „*Lépe je se vdáti nežli se (smilstvem) páliť.*“¹⁴³ Už samotný způsob života děvečky se vymyká moralistnímu ideálu poslušné ženy a nemá daleko k hříchu a nepočestnosti. O nepočestnosti v mravoučných spisech bude pojednávat následující podkapitola.

5. 3 Bezectná žena

Mezi vzdělanými měšťany, ale i mezi negramotnými obyvateli venkovského prostředí, existovalo povědomí o určitých normách správného a počestného jednání, v jejichž středu stojí fenomén cti. Povědomí o dobré pověsti a cti existovalo nepochybně již mnohem dříve než v raném novověku. Václav Dobřenský uvádí například toto staročeské přísloví:

*„Stratil li by kdo statek a peníze
může toho brzy nabýti zase*

¹⁴¹ ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. Čest a nevina pohlaví ženského, s. 70–83, cit. úryvek, s. 83.

¹⁴² ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. Čest a nevina pohlaví ženského, s. 91.

¹⁴³ THADEUS MEZIRÍČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském, bez pag., In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. Žena není příšera, s. 399

*Ale kdož pak o poctivost přijde
Jak jí nalézt zase moci bude
Takovému jest lépe pod zemí býti
Než jsa zdráv po zemi bez cti chotiti.* ¹⁴⁴

Čest, jak uvádí Jaroslav Dibelka, zakládala sociální status každého jednotlivce, byla závislá na jeho ekonomické situaci i na společenském postavení. Kromě cti osobní existovala i čest společenství, jehož byl jedinec součástí, i proto byl kladen důraz na dohled nad hospodářstvím, jak jsme mohli vidět u moralistů. Pro raně novověké ženy byla čest spojena s tělesností. Pro dívky neprovdané byla čest spojena se stavem panenství, naopak ženy, které již měly pohlavní styk a nevstoupily dosud ve stav manželský, byly považovány za „nepočetné“.

Ve společnosti, kde existovaly pevné a dlouhodobé sousedské vztahy, byly neprovdané ženy pod pečlivým dohledem komunity. Není proto divu, že byly ochotny udělat cokoli, aby se nedostaly „do řečí“. Mnohé drastické kroky (jak uvidíme v dalších kapitolách), byly podniknuty právě z tohoto důvodu, ze strachu o dobrou pověst.¹⁴⁵

Jak si ale všímají i moralisté, ne vždy byly na vině nepočetného jednání pouze samotné dívky. Kritiku si často zaslouží i jejich partneři, kteří mohli, jak píše Lomnický, figurovat i jako svůdci nevinných dívek:

*„Tak zajisté smilníci nebohé dívčičky oklamávají, o poctivost je připravují (...) mnohým mnoho povídá, a že ji sobě za manželku pojme, i přísahou se zakazuje, zlaté hory jí slibuje a potom vyloudě na ní vínek, volověných jí nesplní a své řeči se nic nepamatuje.“*¹⁴⁶

Dobrá pověst mladých žen je chápána jako ten nejdůležitější faktor spořádaného života. Pro autory mravoučných spisů je typická právě opozice čest – hanba. Rady autorů i exempla, která je mají doložit, se zaměřují právě na to, jak udržet život člověka (pronásledovaného mnoha pokušeními) v hranicích početného života. Jak dodává Kildeyová: „V předmoderním období byly stud (hanba) a

¹⁴⁴ DOBŘENSKÝ, Václav. Pramen, s. 209.

¹⁴⁵ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide, s. 52–55.

¹⁴⁶ LOMNICKÝ Z BUDČE. Kupidova střela, s. 98–99.

reputace (čest) klíčovými pohnutkami pro společenské přežití a rozvoj životní úrovně, tudíž byla možnost odvrácení společenské potupy dostatečná k tomu, aby stálo za to vraždit. ¹⁴⁷

Pro autory moralistních spisů je myšlení o počestnosti dokonce přímo spojeno nejen s duchovním životem, ale své označení v dichotomii čest – hanba mají i tělesné orgány člověka. Matouš Konečný ve svém *Theatru Divinu* (v části o lidském těle) vyzdvihuje například hlavu (jako nejpřednější místo Duše), kdežto penis popisuje jako oud hanby, který je stvořen, „*k rozmnožování lidského pokolení v stavu svatého manželství.*“ ¹⁴⁸

„Kteréhožto oudu jestli někdo mimo ten řád od Boha zřízený hříšně a bezbožně užívá, ten Božího těžkého hněvu neujde, jako sou smilníci, cizoložníci, sodomáři a k těm podobní bezbožníci, kteříž smilnice a cizoložnice: 1. nejohavnějšího hříchu se dopouštějí, jakož dí Apoštol: všeliký hřích kterýžkoli učinil by člověk kromě těla jest, ale kdož smilní proti svému vlastnímu tělu hřeší. 2. Oudem Kristova těla duchovního (totiž církve svaté) nejsou. (...) A protož náleží každému vlastním osudím svým vládnouti v svatosti a v poctivosti. Ne v libosti tělesné žádosti, ani ne propůjčovati jeho za nástroj nepravosti kterémukoli hříchu.“ ¹⁴⁹

5. 4 Neřádné matky v moralistních spisech

Ženy obviněné z infanticidia se téměř vždy ocitaly za hranicí toho, co bylo autory raně novověkých spisů chápáno jako vhodný a počestný společenský stav pro neprovdané ženy – stav panenství nebo manželství. Rozdělení uznávaného a kritizovaného stavu žen si můžeme přehledně ukázat na tabulce číslo 1. Z této tabulky můžeme jasně vidět, že nepočestné ženy jsou autory stavěny do kontrastu s těmi dobrými a pořádnými a po přestoupení hranice je na ně nahlíženo jako na ženy smilné a bezbožné.

¹⁴⁷ KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide*, s. 71–72.

¹⁴⁸ KONEČNÝ, Matouš. *THEATRVM DIVINVM*, s. 387–388.

¹⁴⁹ KONEČNÝ, Matouš. *THEATRVM DIVINVM*. Hlava, s. 369, oud hanby, s. 387–388.

Tabulka č. 1 - Postavení žen v moralistních spisech

	Počestnost	Nepočestnost
Panna	čistá, andělská panna	smilnice, bezbožnice
Manželka	dobrá manželka a hospodyně	nehodná žena, cizoložnice
Vdova	pravá vdova	nepravá vdova

Zdroj: Vlastní zpracování podle mravoučných spisů¹⁵⁰

Hřích smilstva by byl většinovou společností ještě odpustitelný (trestem vymrskání, případně jiným zneuctujícím trestem), následná vražda dítěte však za žádných okolností nemohla být v křesťanské společnosti tolerována.

O samotném zabití dítěte se moralisté zdráhají psát a považují tento čin za něco strašlivého, často spojeného s vnuknutím nadpřirozené moci. Ze zkoumaných textů se tématu zabití dítěte vlastní matkou věnují dva úryvky Šimona Lomnického a také Dvacátý čtvrtý artikul (o nešlechtných lotryních) Tomáše Güntera. První je Lomnického povzdech nad zabíjenými dětmi, plody krvesmilstva, a druhý Günterova kritika špatných matek:

„Och Bože, hoře bychom měli a mohli uši své do záchodů, previtů, studnic, pivnic a jiných tajných míst odeslati, kdežto velké množství zahubených nemluvnátek, které se z takového hříchu (krvesmilstvo) počaly a zrodily, jest uvrženo a vmetáno, jistěže bychom slyšeli těch nebohých dítek dušičky žalostivými hlasy volati.“¹⁵¹

„O, jak velmi těžce a hrozně hřeší ty nešlechtné lotryně, kteréž svá děťátka, jež ony šťastně čerstvé na svět rodí, zamítají, takže oni i umírají, aneb je bídně usmrcují a mordují (...) O, Bože, kterak ony chtějí jednou z takového hrozného hříchu před Pánem Bohem všemohúcím právy býti, že takové nevinné červíčky a své vlastní tělo a krev tak hanebně usmrcují?“¹⁵²

¹⁵⁰ Zdroj: KONEČNÝ, Matouš. THEATRVM DIVINVM; LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon. Kupidova střela. Dětský řápek. Brno: Atlantis, 2000; RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie. (eds.) Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009; RATAJOVÁ, Jana a ŠTORCHOVÁ, Lucie. (eds.) Děti roditi jest Božské oivotce; RATAJOVÁ, Jana a ŠTORCHOVÁ, Lucie. (eds.) Žádná ženská člověk není; VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Nathanael, Theatrum mundi minoris.

¹⁵¹ LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon. Kupidova střela, s. 130.

¹⁵² GÜNTER, Tomáš. Knížka potěšitelná, s. CXXVIIIb.

Hlasy Lomnického i Güntera se nejen pozastavuje nad krutostí matek, ale i nad nebohými dušemi nepokřtěných dětí odsouzených k věčnému bloudění, což byl také jeden z argumentů pro přísné trestání infanticidia. O tom, že se s tímto činem autoři již dříve setkali, svědčí, kromě vyjmenování nejčastějších míst, kde se nacházela těla novorozenců v případě Lomnického, tak i ono „*velké množství zahubených nemluvnátek a usmrčených děťátek*.“ O množství zahubených dětí mluví Günter i dále, když cituje neznámý výklad epištoly svatého Pavla: „*Jednoho času jeden rybník zpuštěn byl, v kterémžto jesk okolo šest tisíc maličkých dítek hlaviček nalezeno, kteřížto jsou tam tajně vmetáni a v něm stopeni byli*.“¹⁵³

K četnosti infanticidia v průběhu raného novověku však nemůžeme s určitostí říci nic přesného. Autoři jako Otto Ulbricht dokládají, že počet odhalených infanticidií nebyl o mnoho vyšší než počet těch, které zůstaly neodhaleny.¹⁵⁴ Přesto pokud badatel pracuje pouze s výslechovými protokoly, které ukazují jen infanticidia odhalená, nejspíše se nemůže dozvědět skutečnou míru této činnosti. Jelikož je infanticidium činem založeným na utajování a ve své podstatě nechce být odhaleno, nikdy se nedozvíme, kolika ženám se povedlo úspěšně potratit nebo utajit své těhotenství.¹⁵⁵

Günter apeluje také na duše proviněných, které jsou odsouzené k věčnému zatracení a zdůrazňuje nevinnost dětí, těch „*šťastně čerstvých děťátek a nevinných červíčků*.“ U obou úryvků je citovaný důraz na nevinnost dětí stavěn do kontrastu s ukrutností matek a činy těchto „*lotryň*“ jsou apostrofickým zvoláním obracejícím se na Boha jako instanci přirozeného a spravedlivého řádu zdůrazněny a zveličeny jako „*přezlý skutek a hrozný hřích*.“

Pozice žen páchajících infanticidium je tak, jak vidíme, naprosto protikladná ideálnímu stavu dobré manželky a ctnostné hospodyně. Vražda dítěte je chápána jako jeden z nejhroznějších hříchů, ale i samotné smilstvo mezi neprovdanými lidmi je podle autorů vážné vybočení ze stavu počestnosti. Z výše uvedených ukázek můžeme soudit, že svobodné ženy očekávající dítě v nemanželském stavu si byly vědomy dobové normy a komunitou očekávaných vzorců chování; byly si jistě

¹⁵³ GÜNTER, Tomáš. Knížka potěšitelná, s. CXXXIa.

¹⁵⁴ ULBRICHT, Otto. *Kindschuld und Aufklärung in Deutschland*. München: R. Oldenbourg, 1990.

¹⁵⁵ KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide*, s. 27. V komparaci s Lomnickým a Günterem je možné zmínit i dílo Daniela Defoea *Augusta Triumphans*, ve kterém se autor také vyjadřuje k ochraně dětí a kritizuje četnost jejich úmrtnosti. Tvrdí, že zabíjení dětí bylo běžnou praxí v raném novověku a útočí na jeho viníky, především mladé služebné. DEFOE, Daniel. *Augusta Triumphans. Or, the Way to Make London the Most Flourishing City in the Universe*. Oxford, 1729. Dostupné přes Projekt Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/files/32405/32405-h/32405-h.htm>, citováno 1. 3. 2014.

vědomy i nemožnosti získat zpět ztracenou čest a jednaly proto často v intencích Dobřenského veršů: „*Ale kdož pak o poctivost přijde, takovému jest lépe pod zemi býti, než jsa zdráv po zemi bez cti chotiti.*“¹⁵⁶

Bratrský kněz Matouš Konečný, měšťané v úřednické funkci Šimon Lomnický z Budče, Nathanael Vodňanský z Uračova a Václav Dobřenský z Černého Mostu nebo písař Jan Kocín z Kocinetu,¹⁵⁷ ti všichni působili v prostředí města, a jistě se často setkávali s jeho problémy. Jejich knihy doplněné o osobní zkušenosti nám říkají mnohé o povědomí správného a počestného jednání, které existovalo mezi vzdělanými měšťany, ale i mezi negramotnými obyvateli venkovského prostředí. Jestliže se ale chceme dostat ke konkrétním případům raně novověkých žen, musíme použít jiný typ pramenů. S konkrétními pachatelkami se totiž můžeme setkat v pramenech trestního práva, především ve smolných knihách a výslechových protokolech, kterými se bude zabývat další část práce.

¹⁵⁶ DOBŘENSKÝ, Václav. Pramen, s. 209.

¹⁵⁷ Blíže o autorech in: OPELÍK, Jiří, ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. vyd. Praha: Academia, 1985–2008.

Kapitola 6 Děvečka v síti sociálních vztahů

„Pobožní a dobří lidé, a předně rodičové, kteřížto dítky své, zvláště dorostajícího věku dospělého, na pozoru mají, k poctivému chování se pilně je vedou, napomínají a bedlivě přidržejí, zlé příčiny k zlému sloužící jim tuze zapovídají, a jakž mohou, ustavují slovem i někdy skutečnou kázní.“¹⁵⁸

Jak píše Meziříčský, je sociální skupina „*dítek dorůstajícího věku dospělého*“ tou nejrizikovější, co se týče možného rizika nemanželských styků. Především dívky, jak jsme mohli vidět v předchozí kapitole, byly nabádány k opatrnosti při styku s muži a moralisté doporučovali dohled rodičů nebo ostatních dospělých (hospodyně nebo hospodáře dané domácnosti) nad pořádkem v domě. Thadeus Meziříčský zmiňuje také rodiče, kteří mají dohlížet na své potomky. Právě proto, že děvečky ve službě jsou často sirotky (či daleko od rodiny), mají možnost navázat kontakty bez dozoru rodiny, nepochybně jim chybí také rada nebo pomoc rodinných příslušníků, což může být jeden z klíčových faktorů, které se podílejí na vzniku infanticidia. Nejdříve tedy zmiňme několik informací o společenském postavení těchto mladých žen, které jsou nejčastějšími pachatelkami infanticidia.

6. 1 Společenské postavení děvečky

Daniela Tinková u infanticidia hovoří „*o venkovském fenoménu, který nejčastěji postihoval sociálně nejslabší vrstvy ženské populace.*“ Mezi hlavní pachatelky, jak dále doplňuje Tinková, patřily neprovdané ženy z nižších vrstev společnosti (dělnice, nádenice, služky, děvečky, či textilní dělnice a švadleny, pradleny, vyšíváčky a krajkářky), jejichž typický věk je mezi 20–30 lety.¹⁵⁹ Ulinka Rublack uvádí jako nejčastější věk matek vražednic v průměru 25 let a jejich společenskou situaci doplňuje slovy: „*Byly to především chudé služebné a nádenice, které otěhotněly s mužem přibližně totožného věku a nejspíše doufaly ve sňatek.*“¹⁶⁰

¹⁵⁸ THADEUS MEZIŘÍČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském, bez pag., In: RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. Žena není příšera, s. 395.

¹⁵⁹ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství, s. 318.

¹⁶⁰ RUBLACK, Ulinka. Crimes of women, s. 164.

Je pravděpodobné, že velká část těchto dívek byla už bez rodičů nebo opustila domácnost v poměrně brzkém věku a odešla za službou. Anne Marie Kildayová se zmiňuje přímo o služebné (maidservant), jako zobecněném termínu pro ženy v pracovně podřízeném postavení. Podobně je tomu i v případě Marty, dcery George Modlera, která opustila svůj domov po smrti rodičů a hledala si další službu:

„Vypověděla, že se po tři roky po smrti rodičů potulovala z Vratislavi (Breslau) do Šternberka a v Rakousku, že se dala do služby ke Georgu Seifemiedelovi. Tam se nechala sladovnickým tovaryšem (Malzer knecht) jménem Hans pod slibem manželství přesvědčit k opakovanému smilnění. (Dále vypověděla) že jím byla obtěžkána, a když se dostavily bolesti, že mu s plácem svůj stav vyznala, a že on jí lžící vřelého vína (Warmen Wein) podal, aby porodila. Čtvrtého dne porodila syna (...) a sladovnický dítě vzal a u plotu zakopal. Poté co to zjistila hospodyně, byla Marta předána soudu a uvězněna“¹⁶¹

Po propuštění ze služby se ovšem Martě povedlo uprchnout a odcestovat s vojáky zpět do Šternberka. Postavení Marty jako ženy odkázané samu na sebe, žijící ze služby nebo jako markytánka, je pro ženy obviněné z infanticidia typické. Pokud nahlédneme i do dalších zápisů, tak povolání děvečky nebo podruhyně v případě, že je nějaké povolání uvedeno, převažuje.¹⁶²

Práce služebné představovala pro ženy možnost oddálit začátek manželství a dát přednost vlastnímu živobytí, zajištění svého vlastního výdělku, určité svobodě a nezávislosti. Služka v průběhu raného novověku vykonávala velké množství prací v domácnosti. Starala se o vaření, případně shánění zásob nebo různé pochůzky pro

¹⁶¹ Das schwarze Buch, f. 22 a–22 b. Kromě infanticidia a smilstva se Marta dopustila po návratu do Šternberka i vydávání se za tovaryše, když zkoušela hledat obživu jako čeledín. Jako dcera protestantského faráře byla odsouzena „pouze“ k podmínečnému trestu smrti, vymrskání a zneuctujícímu trestu. Tamtéž, f. 23–24.

¹⁶² Kromě Marty se objevuje v zápisu šternberské knihy Zuzana služka z Duben (*einer Magd von Duben*) In: Das schwarze Buch, f. 43–44.; Zmíněna je v Lipníku také Eva Podruhyně ze Sušic (s. 26), Markéta děvečka u Jana Sošky, *Dorota Zborovská, že se jest smilstva dopustila, byvši (ve službě) v domě Jiříka Rýdla*. In: Smolná kniha města Lipníka (ed. MARADA, Miroslav), s. 26, 31, 41. Výjimkou je přiznání Judity Matouškové, která je uvedena jako *manželka ze Skanic*. U Judity je však v průběhu procesu uvedeno, že se infanticidia dopustila ještě jako svobodná (*a to s jednou mužskou osobou*) In: Černá kniha města Velké Bíteše (ed. VERBÍK etc.), s. 84. U ostatních žen je v zápisu často uvedeno jen jméno otce nebo matky obžalované.

domácnost. Věnovala se také šití, různým opravám a praní prádla, polním pracím nebo péči o domácí zvířata. Není potom divu, že je toto povolání tak často zmiňováno ve smolných knihách, neboť jak uvádí Kildayová: „*Tato klasifikace (služebná) představuje velkou část pracujících žen.*“¹⁶³

Z důvodu větší finanční svobody byly právě služebné nezávislejší také v sexuální oblasti, což se negativně projevilo na zvýšené možnosti otěhotnění. Mladí lidé měli mnoho příležitostí k setkávání a k utužení vzájemných kontaktů, k rituálnímu setkávání docházelo o svátcích, mladí muži se mohli setkávat v hospodách, odkud se často vydávali k námluvám a setkávání s dívkami.¹⁶⁴

Vhodný partner byl u většiny svobodných dívek schvalován rodiči, ale u svobodných děveček ve službě dozor rodiny můžeme předpokládat jen výjimečně. Bez rodičů, kteří „*na pozoru se mají a k poctivému chování pilně je vedou a napomínají*“, se ocitalo značné množství žen obviněných z infanticidia. Ve Šternberku bylo v procesu z roku 1635 obviněno hned pět děveček, které v době vykonání nemanželského pohlavního styku byly aspoň bez jednoho z rodičů¹⁶⁵ a sirotky byly podle zápisů i další obviněné ženy. Ve Šternberku je bez rodičů v roce 1636 „*Dorota dcera nebožtíka bývalého měšťana Šternberského a bednáře Thomase Springera, která po určitou dobu s vojáky (mit Stöckel Knechten) smilnila. Přisahá, že však nikdy nebyla obtěžkána, až teprve minulého roku, že mrtvé dítě porodila.*“¹⁶⁶

Svobodná dívka bez rodičů byla pro mnoho mladých mužů snadnou kořistí. Není proto neobvyklé, že můžeme vidět množství dívek, které byly svými souložníky podvedeny a pod záminkou manželství svedeny. Mužští pachatelé podvedli děvečky v případě vyšetřovaném ve Šternberku v roce 1635. Přestože slíbili dívkám manželství (většinou v opilosti), nebyli pohnáni k zodpovědnosti a v zápisech dále nefigurují. Některé dívky jsou potrestány kromě smilstva i za porod nemanželského dítěte.¹⁶⁷

¹⁶³ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 38.

¹⁶⁴ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 136–139.

¹⁶⁵ Marina dcera nebožtíka Jíry Hynalkes z rybníků, Marina dcera nebožtíka Gregera (Řehoře pastýře), Agneta dcera nebožtíka Blažeje Hajnáška z Pňovic, Manda dcera nebožtíka Bartla Drahošila z Žerotína, Agneta dcera zemřelého Matouše Vlčka z Pňovic.

¹⁶⁶ Das schwarze Buch, f. 28–29a.

¹⁶⁷ Již zmíněných pět svobodných děveček se spustilo ve většině případů s čeledínem ze statku. Některé již porodily nemanželské dítě, jiné jsou těhotné. Manželství slíbil Mandě, dceři Bartla Drahošila, „*pacholek, který ji během svatby hospodáře v chlévě přepadl a násilí jí v opilosti učinil.*“ Také Aneta, dcera Matouše Vlčka, podlehla slibu manželství, který jí v opilosti dal Jíra z Hrabové: „*a ona bylo tak pohnutá, že mu několikrát byla po vůli. Pak už ne, protože byla těhotná, dítě však před*

Stávalo se, že muž dívce manželství sliboval i opakovaně, ale svůj slib nedodržel. Takto podvedena byla Agneta, dcera nebožtíka Blažeje Hajnáška: „*Když sloužila (in das Machatzen dienst), do stavu smilného upadla (in Hurrey) s Janem Baranem z Mladějovic, on že stále ji k tomu přemlouval a manželství jí sliboval. Na panství žerotínském styk dvakrát vykonali. Potom ale přestat museli, protože otěhotněla a musela službu přerušit.*“¹⁶⁸

Postavení svobodné děvečky nebo služebné v raném novověku sebou kromě určité ekonomické nezávislosti neslo i množství nebezpečí, ať už to byla nutnost obejít se bez podpory rodiny, či vliv mužské části domácnosti. Nebylo neobvyklé, že množství mužů, kteří by měli dívku vychovávat a dohlížet na ni, naopak využilo svého postavení ke spáchání nemanželského pohlavního styku. Riziko spáchání smilstva bylo u neprovdaných dívek vysoké nejen podle Šimona Lomnického z Budče nebo Jana Kocína z Kocinetu, ale povědomí o tom mělo jistě i nejbližší okolí, se kterým se dotyčná každodenně setkávala a jehož pozornosti většinou nemohla uniknout.

6. 2 Sociální kontrola

Tělesná sexualita byla z velké části spojená právě se sňatkem, a cokoli se odehrávalo mimo očekávané normy (smilstvo, cizoložství, porod nemanželského dítěte), bylo pokládáno za nelegitimní.¹⁶⁹ Všudypřítomná sociální kontrola však poskytovala jen málo možností pro utajení mravnostních deliktů. Především ve městském (ale i venkovském) prostředí byly vdovy a neprovdané dívky pod pečlivým dohledem ženské komunity. Děvečky byly podezírány z mravnostních prohřešků hlavně ženskou částí domácnosti, která je mohla brát jako reálnou hrozbu a pokušení pro ostatní muže. Ke vzniku podezření z mravnostního deliktu často stačilo porušení zaběhnutých zvyklostí, či chybná interpretace svědků. Takováto podezření nejsou neobvyklá také ve spojení s vdovami, které jsou podezírány z čarodějnictví.¹⁷⁰ Stereotyp, že čarodějnice je většinou starší ovdovělá žena, platil

necelým rokem zemřelo.“ Z rozhodnutí soudu byly veřejně napomenuty a vymrskány z panství. In: Das schwarze Buch, f. 16–17a.

¹⁶⁸ Das schwarze Buch, f. 16 b nahoře.

¹⁶⁹ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 44–45 a také s. 80–93.

¹⁷⁰ Podobná chybná interpretace se ve Šternberku vyskytla v případě čarodějnictví: Roku 1631 byla z čarodějnictví obviněna Manda Janíčková z Pňovic. Podle zápisu proto, že *si strhla z hlavy závoj a hodila jej po dřevorubci*, což bylo posouzeno jako forma čarování. A Manda byla podrobena tortuře.

v mnoha případech v průběhu raného novověku, přesto na možnosti obvinění z čarodějnictví, stejně jako podezření z mravnostních deliktů mělo vliv mnohem více okolností než jen věk obžalované, důležitá byla také její reputace v rámci vesnice a její chování v rámci komunity.¹⁷¹

Kromě vrstevnic, které ovšem byly spíše solidární, to byly převážně starší ženy, které podrobovaly mladé dívky pečlivému dohledu. Ženy nepochybně řešily situaci dotyčné osoby v rámci komunity, ve které kolovaly mnohé klepy a pomluvy, případně se přímo dívek vyptávaly na jejich zdravotní stav.¹⁷²

U svobodných děveček bylo riziko, že se nevyvarují předmanželské sexuální aktivity vysoké. Proto není divu, že byly mladé dívky často podezřívány svým okolím a sousedy a neušly ani pozornosti ostatních děveček. Na nežádoucí pozornost okolí doplatila ve Šternberku Dorota Schaferinová:

„Dorothea Schaferin z Paseckého Žlebu, jež chlapce pěkného povila. Jeho však do studny hodila a jeho tělo za stodolou zahrabala. Při tom jí Klemensova dívčice viděla a všechno vyzradila.“¹⁷³

Kromě dohledu ženské komunity mohl na neprovdané dívky dohlížet i hospodář. Hospodář často figuroval jako ochránce cti domácnosti a nacházíme i případy, kdy ženu udal, aby se vyhnul případným problémům. V případě otěhotnění jedné ze svých děveček by se mohl dostat i do soudních sporů. Hospodyně zasáhla v případě děvečky Marty, dcery faráře Modlera vyšetřované ve Šternberku roku 1635. Když u ní objevila známky předchozího těhotenství (krvácení), hospodyně Martu udala a ta byla vsazena do vězení.¹⁷⁴ Jak uvádí Dibelka: „(hospodář) Zároveň mohl být v případě prozrazení vystaven i obvinění, že nedostatečně dohlížel na chování svých služebných. Z dochovaných poddanských řádů vyplývá, že právě on

Avšak vzhledem k nedostatku důkazů i vzhledem k tomu, že nedošlo k újmě zmíněného dřevorubce, byla propuštěna. Das schwarze Buch, f. 11.

¹⁷¹ K tomuto blíže ROWLANDS, Alison. Witchcraft and Old Women in Early Modern Germany. In: Past & Present, No. 173, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 50-89 dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/3600840>, 30. 9. 2013.

¹⁷² KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain (2013), s. 53-54.

¹⁷³ Das schwarze Buch, f. 73. Dorothea byla „20. 2. 1722 mečem popravena a její tělo probodnuto.“

¹⁷⁴ Das schwarze Buch, f. 23-24.

byl vnímán jako ručitel za chování svých dětí a čeládky i za jejich správnou katolickou výchovu, přičemž jim měl být sám příkladem.¹⁷⁵

Jak jsme viděli i v ukázce z úvodu kapitoly, kromě rodičů to byl hlavně další blízký dospělý, kdo měl na svobodné ženy dohlížet, ale zároveň právě mužští členové domácnosti mohli být těmi, kdo se na dívkách provinili. Dívky byly vystaveny sexuálnímu harašení svých zaměstnavatelů,¹⁷⁶ případně mohly mít další různé vztahy s čeledíny, syny hospodáře a dalšími mužskými členy domácnosti.¹⁷⁷

Často mohl být viníkem i někdo, od koho se čekalo, že se o dívku postará a dohlédne na ni, jako tomu bylo v případě Mariny, dcery nebožtíka Gregera pastýře, kdy byl proviněným přímo otec hospodáře:

„Když tato sloužila u Martina Rabušky, pak jeho otec Pavel, který tam byl na výměnku (in der cost) manželství jí slíbil, když mu bude po vůli. Marina mu uvěřila a nočního času ve světničce mu vyhověla, často tak až otěhotněla. Pak ten jí jeden větel pšenice a jeden větel žita daroval, aby jeho otcovství svedla na vojáka neb někoho jiného.“¹⁷⁸

Podobně se vina nevlastního otce objevuje v případě Mandy, dcery Vencle ze Slavkova, odsouzené v Lipníku 12. února Léta Páně 1615. Manda dvakrát vypovídala, že několikrát odolala nátlaku otčíma, až jí přemohl a následně jí napomohl k potratu.¹⁷⁹

¹⁷⁵ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 145–146.

¹⁷⁶ Hospodář se provinil v Novém Městě na Moravě: „Jiřík Sýkora s Dorotou, dcerou Vávry Svítla, kteráž u něho za dívku sloužila se (smilstva) dopustil“ In: ŠTARHA, Ivan, ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě, Západní Morava 11, 2007, s. 119.

¹⁷⁷ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 39–40.

¹⁷⁸ Das schwarze Buch, f. 16.

¹⁷⁹ „Za tím v nedlouhé chvíli anebo času, pamatovati se nemohu, když sem žala na louce trávu, tu maje již právě trávu svazovati, kdesi se vzal otčím můj a hned k tomu nešlechtnému skutku mě nutil. Já se mu odpírala a jeho z toho trestala, co před sebe bere, maje mě on trestati, sám se dopouští, Vtom on (otčím Jakub) hned uchytil mě vpůli na tu svázanou trávu porazil a svou vůli provedl. A potom dal mně to líkařství, chvojku. Ze mě to vyhnalo jako nějakou hubu, kteroužto věc sem jako takovou, do listí lipového a lindového uložit, do ovčince schovala a nic více nečinivše mimo toto mé vyznání, na tom duši i život svůj pokládám, že jinými na mě domnělymi hříchy vinna nejsem.“ MARADA, Miroslav, ed. Smolná kniha města Lipníka, s. 31. Případ Mandy je zajímavý hned z několika důvodů. Jednak se jedná nejspíše o v pramenech zřídka zaznamenanou situaci znásilnění a zároveň může vypovídat o roli otčíma, který využil své společenské pozice, aby udržel situaci pod kontrolou: „A potom dal mně to líkařství, chvojku.“ Bylo samozřejmé, že se Jakub, pokud byl vinen, snažil situaci vyřešit co nejdříve, aby uchránil sebe a případně i zbytek rodiny.

Ve fázi nemanželského pohlavního styku, často začíná velké množství protokolů trestního práva. O úrovni znalostí pohlavního styku toho mnoho nevíme, ale ze slibů mužů (že z toho nic nebude) můžeme usoudit znalost aspoň některých antikoncepčních praktik jako je přerušovaná soulož.¹⁸⁰ Muži dívkám často slibují, že jim po styku nic nehrozí a že si dají pozor: „*Já jsem tomu nerozuměla neboť on mi povídal, že mi za to nic nebude, že on radil lidí, kteří tomu rozumějí, že mě on proto sobě může vzít.*“¹⁸¹

6. 3 Utajení nemanželských vztahů

V atmosféře podezřívavosti a všudypřítomné kontroly je pochopitelné, že žena chtěla utajit případné následky pohlavního styku a především uchránit svoji čest a zachovat možnost budoucího sňatku. Jak jsme viděli v textech o manželství, ideálním stavem bylo postavení dobré manželky a hospodyně, a nepočestné ženy byly společností odsouzeny k životu na okraji společnosti. Nemanželské vztahy byly v evropských regionech poměrně běžnou záležitostí, přesto se je dobová norma (především církevní myšlení) snažila vymýtit. Nemanželské těhotenství bylo trestáno poměrně přísně: veřejnou pohanou, peněžním trestem a často i vyhnáním z panství.

Dívka vymrskaná z panství, případně označená i cejchem, byla odsouzena k životu na okraji společnosti, mezi skupinou tzv. „bezectných lidí.“¹⁸² V takové situaci se ocitla zmíněná Marta, potrestaná ve Šternberku roku 1635. Přestože soudci navrhovali stětí nebo aspoň zneuct'ující tresty (uřezání nosu nebo uší a bití na chodidla), vyvázla Marta pouze s vypovězením z panství.¹⁸³ Podobné podmíněčné nebo zneuct'ující tresty spojené pouze s podezřením ze zabití dítěte se objevují i v dalších zápisech ze Šternberku.¹⁸⁴

I přes obtíže spojené s podmíněčným trestem smrti a veřejným zneuctěním, mohla žena nalézt obživu v jiné vesnici nebo městě, jako nádenice, v horším případě

¹⁸⁰ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 151–153.

¹⁸¹ BARTOŠÍKOVÁ, J., ed. Smolná kniha městečka Morkovic. Studie Muzea Kroměřížska 91. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1991, s. 146.

¹⁸² K tomu blíže DÜLMEN, Richard van. Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku. Praha: Dokořán 2003.

¹⁸³ Zde na to měl vliv její původ (její otec byl protestantský farář): „*vévoda Šternberského panství poručil, aby s ohledem na milé rodiče a vzácné přátelství byla z vězení propuštěna do Bernstadtu.*“ Das schwarze Buch, f. 23.

¹⁸⁴ V roce 1676 byla ze smilstva a z neprokázaného podezření na vraždu dítěte obviněna již zmíněná Zuzana, služka z Duben, která následně byla vymrskána a vypovězena z panství. Při stejných obviněních byl totožný trest udělen roku 1706 i Anně Schänk z Horní Dlouhé Loučky. In: Das schwarze Buch, f. 43–44 a; 67.

žebráním či prostitucí, či v případě nejhorším různou formou trestné činnosti (např. krádeže). Možnost práce s dítětem, o které by se žena byla nucena starat bezprostředně po porodu, byla ale, jak uvádí Tinková, nereálná: „*Skloubit službu s péčí o dítě bylo velmi obtížné, často i nemožné, neboť takové dívky bývaly ze služby propuštěny.*“¹⁸⁵ Navíc byla žena většinou zavržena i vlastní rodinou a odsouzena nejbližším okolím, proto nepřicházela v úvahu ani poslední možnost, kterou ženy měly, a tou bylo svěření dítěte do péče prarodičů.

Je možné, že si dotyčná dívka uvědomovala nebezpečí, které jí hrozí v případě infanticidia? Ulinka Rublacková dokládá případy, kdy ženy znaly starší procesy, které se odehrály ve stejném městě i dekádu dříve, a tudíž u soudu vypovídaly s jejich znalostí. Takové ženy také dozajista věděly, co je čeká v případě odsouzení, a mohly to brát jako velmi zřetelné varování.¹⁸⁶

Dívky se ocitaly v hroživé situaci, neboť děvečky a služebné většinou neměly možnost ponechat si dítě, ani prostředky k jeho obživě, proto se rozhodly zachovat o svém stavu mlčení a většinou jim nezbývalo než vyřešit situaci vlastní iniciativou.

Torzovitost zápisů ve smolných knihách poskytuje jen přibližnou představu o míře potratů a infanticidií a o jejich typických pachatelkách. Pokud bychom sledovali sociální postavení pachatelek infanticidia, tak by nejčtenější byla nejspíše svobodná dívka v postavení služebné, ale samozřejmě existovaly i výjimky. Infanticidia dopouštěly mimo jiné i vdané ženy nebo vdovy. Obvinění žen v manželství bylo mnohem obtížnější prokázat, protože ty mohly využít svého specifického společenského postavení, jednak pomoc blízkých příbuzných, do činu mohl být zapojen například manžel anebo další příbuzní z ženské části rodiny, nebo svého postavení hospodyně domácnosti, které jim propůjčovalo lepší finanční i sociální podmínky při nechtěném těhotenství. Infanticidium vdaných žen mohlo být spojeno spíše se zanedbáním péče a chování pachatelek (typické vzorce chování – modus operandi) bylo pro soudce obtížně zjištělné. Příčinami infanticidia u vdaných žen mohla být jednak snaha o redukci potomstva, ale i vymanit se z neustálé chudoby spojené s nutností zajišťovat stále více obživy a ošacení dalším potomkům.¹⁸⁷

¹⁸⁵ TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát, s. 565–566.

¹⁸⁶ RUBLACK, Ulinka. Crimes of women, s. 181–183.

¹⁸⁷ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 63–68.

U šlechty nebo bohatších měšťanů byla samozřejmě větší pravděpodobnost, že jsou schopni děti uživit, a to i pokud pocházely z nemanželských vztahů. Pokud vyšší vrstvy společnosti uvažovaly o eliminaci nechtěného dítěte, provedly to vždy diskrétně a v pramenech se to neobjevilo. Frekvence potratů zde byla nejspíše vyšší, ale také lépe utajovaná.¹⁸⁸ Výjimkou při spojení s infanticidiem není ani další skupina žen žijících svobodný život bez závazků, tedy vdovy. Vdovou byla také Elizabeth Schmidin z Újezda: „*Jež po styku s vojákem živé dítě porodila a po několikerém slyšení útrpném vyznala, že jeho po narození zaškrtila.*“¹⁸⁹

Podle autorů moralizujících spisů je i stav vdovský nebezpečný pro riziko hrozícího smilstva, mnozí autoři proto doporučují vdovám navrátit se co nejdříve zpět do stavu manželství. Také vdovy byly pod přísným společenským dohledem a byly podezírány také nejčastěji z čarodějnictví.

Společenský status dívek má možná největší podíl na odhalení infanticidia. Na dívky většinou působí strach spojený s vyloučením ze společnosti. Do určité míry se nacházejí ve společenské izolaci a o jejich těhotenství ví většinou jen jejich souložník. Navíc z pramenů vyplývá, že partneři dotyčných děveček se často neznali k odpovědnosti, uprchli, případně pro chudobu nedostali povolení ke sňatku. Na utajení těhotenství a následném infanticidiu se podepisuje také nízký věk žen, jejich nezkušenost a nejistota. Sociální kontrola, společenská izolace, opuštění partnerem, hrozba přísného trestu i věk, to vše se podílí na eskalaci stresové situace a na nemožnosti nalézt jiné řešení, než je zahubení dítěte. Než se ale dostaneme k vlastnímu porodu nechtěného dítěte, zmíníme se ještě o dalších možnostech přerušování těhotenství.

¹⁸⁸ ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, infanticidia, s. 32.

¹⁸⁹ Das schwarze Buch, f. 60.

Kapitola 7 Nechtěné těhotenství v raném novověku

„Nuže, milostivá,“ porodní bába na to, „chcete se svěřit mým rukám? Bydlím tam a tam; já se vás vyptávat nebudu, ale vy se můžete klidně vyptat na mne. Jmenuji se B..., bydlím v té a té ulici. (...) Mé domovní znamení je kolébka. Jsem povoláním porodní bába a do mého domu přichází slehnout mnoho dam.“¹⁹⁰

V této kapitole se tedy zaměříme na situaci těhotných žen, které si z důvodů ekonomických, společenských nebo osobních nechtěly a nejspíše ani nemohly (jak jsme viděli výše) ponechat své dítě. Představíme si nejprve osoby, které měly k těhotné ženě nejbližší a které jí mohly být nápomocné při řešení její situace. Snad nejlépe se mohla k této otázce vyjádřit porodní bába. Porodní bába mohla být v mnoha případech důvěrnicí ženy a ochránkyní její cti. Jak uvádí v *Moll Flandersové* Daniel Defoe, u porodní báby se mohla postižená žena spolehnout na diskrétnost a jistotu pomoci. Přestože se jedná o dílo fikční, moralistnímu záměru odpovídá způsob, jakým je porodní bába vyličená. Je představena jako sebejistá žena, která si je vědoma svých znalostí a která neodmítá pomoc ženám hodným zavržení. Pomoc báby, která umožňuje ženám diskrétně slehnout, si ovšem nemohly dovolit všechny ženy, a ty z chudších poměrů už vůbec ne.

Zaměříme se i na příručky, které se věnovaly těhotenství a které byly určeny především počestným těhotným ženám. Množství autorů, mezi nimi kazatelé, lékaři nebo vychovatelé, se věnovalo průběhu těhotenství, otázce smrti novorozenců a společenské (mateřské) roli ženy. Snad z některé z těchto knih ač zprostředkovaně se mohla těhotná žena dozvědět o abortivních praktikách. V raném novověku nepochybně kolovala znalost různých základních abortiv, které mohly být využity také v hospodářství při práci s dobyt看kem.

Kromě porodní báby mohl dívka poradit také její milenec, máme doklady i o vzájemné solidaritě mezi čeledí. U těhotenství ovšem nesmíme zapomenout ani na další klíčový faktor, který mohl stát za spácháním pozdějšího „zahubení neřádně nabytého plodu“, a to je nevědomost. Než přistoupíme k jednotlivým strategiím spojeným se zabitím dítěte, které budou zkoumány v kapitole 8, musíme se zmínit

¹⁹⁰ DEFOE, Daniel. *Moll Flandersová*. Praha: Odeon, 1983, s. 132.

o míře informovanosti raně novověkých žen o těhotenství, o tom, co tento stav obnášel, a o možnostech, které těhotné ženy v raném novověku měly.

7. 1 Role porodní báby a babické literatury

Dominantní úloha žen ve sféře porodnictví je nezpochybnitelná. Porod je snad tou nejdůležitější událostí v životě ženy, není proto divu, že byl po staletí spojený s ryze ženskou komunitou. Je pravděpodobné, že to byly právě porodní báby, kdo se těšil důvěře svých sousedů: „*Ústřední postavu pochopitelně představovala porodní bába, většinou starší žena již bez malých závislých dětí, kterou si ženská komunita vyvolila ze svého středu.*“¹⁹¹

Ve středověkém lékařství měl vliv na rozvoj babického umění především zákaz výkonu povolání chirurgů klerikům, mužům s rozsáhlými univerzitními znalostmi. Zákaz styku duchovních s krví umožnil, aby se lékařské povolání začalo specializovat a porodnictví se dostávalo do rukou různě poučených laiků.¹⁹² Porodní báby, u nichž se dá předpokládat negramotnost, vycházely při výkonu svého povolání ze zkušeností získaných z vlastní praxe nebo zkušeností ostatních kolegyň.¹⁹³

Tyto zkušené matky a často i vdovy byly zasvěceny do tajemství spjatých se sexualitou a reprodukcí a samy přivedly na svět již několik dětí (i svých vlastních). Práce porodní báby byla neplacená, proto toto řemeslo tato postarší venkovanka vykonávala spolu s jinou, většinou zemědělskou prací. Do kompetencí porodní báby spadaly i záležitosti expertní, kdy sloužily jako „přísežné“ báby u soudů a zabývaly se ohledáním žen v případě, kdy bylo třeba prokázat těhotenství nebo panenství. Jejich znalosti byly potřebné, pokud bylo třeba prokázat obvinění z potratu nebo infanticidia.¹⁹⁴ Specifické bylo povolání báby městské,¹⁹⁵ které bylo

¹⁹¹ TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát, s. 102–103.

¹⁹² K povinnostem kněží se váže IV. Lateránský koncil: „*Příslušnost ke kněžskému stavu sebou také přináší povinnosti vůči liturgickým úkonům. Především kněží by se měli vyhnout kontaktu s krví a udržovat tělesnou čistotu (Článek 18). Církevní služebník podle tohoto ustanovení nesmí prolít cizí krev ani být přítomen tomuto činu.*“ K záležitostem kleriků a čtvrtému lateránskému koncilu blíže medieval sourcebook: <http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>, citováno 29. 3. 2014.

¹⁹³ MELKESOVÁ, Miroslava. „...skrze něj Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry, in: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana, eds. Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie, Pardubice 2006, s. 265–269.

¹⁹⁴ JADRNÁ MATĚJOVÁ, Hana. Těhotenství a porod v raném novověku: mezi porodní bábou a lékařem. In: SLABÁKOVÁ, Radmila et al. Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti, s. 167–173. Dále k tématu porodních bab z domácí historiografie především TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvěcenské Evropě. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010.

pod přísnou kontrolou, a řemeslo samotné vykonávaly ženy z bohatších rodin. Ve větších městech bylo babické umění velmi vážené a spjato také s jistými výdělky.

Ve městech se také objevuje snaha podrobit porodní báby lékařským zkouškám a teoretickým přípravám řízeným univerzitou: „*Na rozdíl od porodních bab, které nebyly literárně činné a jejichž znalosti se předávaly pouze ústní formou, mohli muži-porodníci pro upevnování svého postavení a sebelegitimizace v rámci porodnictví jako etablující se vědní disciplíny využívat své spisy.*“¹⁹⁶ Spíše než kompetenčnímu sporu mezi lékaři a porodními bábami se však budeme věnovat jiným aspektům babického umění, které jsou mnohem bližší ženám v nouzi.

Jak venkovská, tak i městská bába byly spojené ještě s jedním aspektem výkonu svého povolání, a to s poskytnutím křtu umírajícím novorozencům. Strach o duše nekřtěňátek je také jedním z motivů ovlivňujících dobový postoj k potratům nebo infanticidiím. Teologové, ale i autoři porodnické literatury, zmiňují důležitost křtu bezprostředně po narození. Z obavy před vlivem zlých sil na duši dítěte je tak schválený nouzový křest a porodní báby mají být poučené farářem o křestní formuli.¹⁹⁷

Nás ale bude zajímat odlišná stránka babického povolání, a to znalosti léčitelství. Porodní bába uměla zacházet s různými bylinkami a mohla zasvěcovat nezkušené dívky do problematiky sexuality nebo radit těhotným ženám. Zmiňovaná je v literatuře i její funkce terapeutická, spojená s poskytováním útěchy a pomoci i v případě úmrtí těhotné ženy.¹⁹⁸ Porodní báby mohly poskytnout i rady ohledně použití bylinek, a jak dodává Šubrtová, panovala obava, že ženy jejich pomoc budou aktivně vyžadovat a snažit se donutit porodní báby k poskytnutí různých abortivních prostředků. Samy porodní báby pak mohly být na základě této pomoci sankciovány.¹⁹⁹

¹⁹⁵ viz Defoeova Moll Flandersová

¹⁹⁶ JADRŇÁ MATĚJOVÁ, Hana. Těhotenství a porod v raném novověku, s. 169.

¹⁹⁷ Ani zde nepadá jednotu mezi jednotlivými autory. K diskuzi o důležitosti křtu v souvislosti s luteránskou konfesí GÜNTER, Tomáš. Knižka potěšitelná, s. XCVb – CvIIIb. Pavel Žalanský ženy ze svátosti křtu vylučuje úplně: „*Nemá také to se dítě, aby ženy neb baby křtily. Epiphanius to kacířstvím se nazývá a tvrdí, že žádná žena hned od věku Bohu oběti neučinila, a tak ani křtu konati nemá.*“ ŽALANSKÝ PHAËTON. O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských, s. 76. In: Děti roditi jest božské ovotce, s. 455.

¹⁹⁸ JADRŇÁ MATĚJOVÁ, Hana. Těhotenství a porod v raném novověku, s. 168–169. V případě úmrtí rodičky je to poskytnutí tzv. dobré smrti.

¹⁹⁹ ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, infanticidia, s. 32. Za asistenci na smrti dítěte, které se narodilo mrtvé, ale jehož mrtvolu pomáhala ukrýt, byla v Táboře odsouzena roku 1579 k zahrabání zaživa porodní bába Lída. In: STRAKA, Josef, ed. Z tábořské knihy černé, Tábor 1937, s. 277–279.

Přestože trestně právní prameny o přímé pomoci porodních bab při deliktech infanticidia většinou mlčí, jejich znalosti byly vítané a mohly pomoci ženě při řešení obtížné situace nemanželského těhotenství.

O běžné praxi při nechtěném těhotenství může leccos vypovědět také porodnická (babická) literatura. Přestože „*praxi prostých žen, které číst neuměly, tyto knihy v době svého vydání neovlivnily buď vůbec, nebo jen nepatrně, je více než pravděpodobné, že některé informace do jejich povědomí postupem doby také pronikly a staly se všeobecně známými.*“²⁰⁰ Autoři těchto textů, kazatelé nebo městští lékaři s univerzitním vzděláním, většinou nebyli svědky žádného porodu, přesto ve svých dílech shrnuli informace antických autorů nebo starších cizojazyčných knih. Autoři jako Havel Žalanský, Matouš Walkenberský z Walkenberku nebo již zmíněný Tomáš Günter vyzdvihují ženskou plodnost a zachovávají úctu k těžkému údělu žen ohrožovaných obtížnými porody.²⁰¹

Texty obsahují množství receptů s bylinným složením, které mají ulevit ženám od bolesti, ale také podporovat plodnost nebo zabránit riziku možných potratů. Nabízejí soupisy léků složených z množství léčivých bylin s lidovými názvy a nejistým účinkem (*vezmi vokrouhlý podražec, klášterní chvojku, zahradní řeřichu, každého zároveň, stluka dobře, s kraví žlučí směs*)²⁰², a zároveň množství pověřených amuletů. Zmíňme recepty zabírající potratům: „*Item kámen, jenž slove Stellatus lapis, do zlata neb stříbra vsazený, tak aby nošen byl na prstu od palce čtvrtém, těla dotýkaje nedopouští potratiti. Touž moc má pazour z dlapy medvěda nošený.*“²⁰³

Sami autoři si byli vědomi toho, že se jejich návody mohly dostat do špatných rukou: „*Používání některých bylin, jako bolehlavu, kamfory a těm podobným (...) item jakýchs červíčků (jichž tuto pro zoufalé mladice jmenovati nesluší) a potom všech věcí (...) klenótům rodícím přednější škodí a je urážejí.*“²⁰⁴ Matouš Walkenberský je nepochybně srozuměn se situací „zoufalých mladic“, které jsou ochotny udělat cokoli, aby se zbavily nechtěného plodu, a obává se zneužití svých

²⁰⁰ MELKESOVÁ, Miroslava. „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“, s. 273.

²⁰¹ RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie. Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013.

²⁰² WALKMBERSKÝ Z WALKMBERKU, Matouš. Zahrádka růžová žen plodných, In: RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie, eds. Děti roditi jest Božské ovotce, s. 405.

²⁰³ TÝŽ, s. 403.

²⁰⁴ TÝŽ, s. 411. Těchto citátů z Walkenberského si všímá a uvádí je i ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, infanticidia.

receptů. Přesto se většinou negramotné děvečky řídily spíše tradicí a lidovými recepty (získanými z blízkého okolí nebo od porodních bab) než radami knih a učenců. Povědomí o abortivních praktikách se bude věnovat následující kapitola.

7. 2 Abortivní praktiky

Podle některých historiků se téměř čtvrtina těhotných žen, které odmítaly nést následky svého sexuálního styku, pokusila o umělé přerušení těhotenství.²⁰⁵ O potraty se budoucí matky pokoušely mnoha drastickými způsoby, zvedáním těžkých břemen, tlačáním na břicho, skákáním z výšky, či poraňováním rodidel.²⁰⁶

Nabádání k abortivním praktikám se objevuje například ve Smolné knize města Lipníka u případu Mandy, dcery Vencle ze Slavkova, vyslychané roku 1615. Chvojky (jalovec chvojka - *Juniperus Sabina*) je ovšem užito i v několika dalších případech.²⁰⁷ Tato bylina byla v lékařství známá svými projímavými a jedovatými účinky a dodnes je využívána pro urychlení telení dobytka, její užití se objevuje i v lidovém léčitelství. Dále mohl být užit například svlačec nebo routa, prameny zmiňují také další byliny jako je pelyněk, kopr, rozmarýn, zeměžluč, šťovík či kopytník evropský.

Nejčastější abortivní praktiky byly nejspíše veřejně známé a návody obsahovaly i některé porodnické knihy. Matouš Walkmberský nabízí hned přibližně patnáct různých receptů z bylinných extraktů často spojených s živočišnými produkty, které mají vyvést mrtvý plod z těla ženy. Různé extrakty z chvojky nebo kořene třemdavy, stejně jako routy, nepochybně fungují i jako účinná abortiva.

Při určení četnosti potratů narážíme hned na několik problémů. Autoři babické literatury samozřejmě doporučují abortiva jen do určité doby po početí, kdy ještě nedošlo k oduševnění plodu (Walkmberský udává běžný termín 45. den od početí) a nejedná se tak o zabití dítěte. Oduševnění a vývoj embrya v plod bylo klíčové převážně z hlediska teologického, v souvislosti k odsouzení duše

²⁰⁵ Tento údaj udává RUBLACK, Ulinka Crimes of women, s. 167.

²⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 574.

²⁰⁷ „Něco jako chvojku“, případně „zelinu na způsob chvojky“ užily i další dvě ženy ze zápisů Lipenské smolné knihy In: Smolná kniha města Lipníka (ed. MARADA, Miroslav), s. 26, 31, 41. Popis byliny např. na <http://botany.cz/cs/juniperus-sabina/> dostupné online 3. 6. 2013. O bylinách též DIBELKA, Jaroslav: Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia, s. 37-39 nebo MELKESOVÁ, Miroslava. „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“, s. 263–289.

nepokřtěného dítěte k věčnému bloudění v očištění. Zralost plodu byla důležitá i v trestním právu jako klíčová polehčující okolnost.²⁰⁸

Přímý návod na legální potrat podává Walkmberský v závěru spisu Zahrádka růžová:

„Item, která by mladice z sebe zárodku vyhnati chtěla, daj jí píti bílého zvonečku, zvaře v pívě neb víně, nezbude ho nijakž, až se narodí, by co chtěla, dělala.“²⁰⁹

Přesto, i pokud doba těhotenství oné „mladice“ přesáhla stanovenou dobu, ani tehdy se žena nemusela příliš obávat odhalení potratu. Pokud některé abortivní praktiky selhaly, mohla pomoci také porodní bába, její zkušenosti a recepty byly pro dívky jistě dostupné snáze. Pomoc báby se objevuje v zápise Táborské smolné knihy, zde je vyslýchána Anna, která potratila své dítě a zmiňuje se o radě, kterou dostala:

„Pravila jsem, že stůni na kámen, a vona Kroupová dobrou měrou proti tomu kamenu navařila mi koření, a po tom koření jsem to dítě měla. Ale vona o tom nic nevěděla, bych já byla těhotná.“²¹⁰

Z výpovědi Anny je patrné, že se snaží onu kořenářku Kroupovou krýt a že se snaží soud přesvědčit, že jí potrat způsobily byliny, které dostala proti bolesti. Jak je zřejmé i z tohoto případu, porodní báby se na stránkách smolných knih často nevyskytují.

Jelikož je potrat skytá aktivita, a navíc je obtížné určit raná stádia těhotenství, nemůžeme vědět jistě, kolik potratů bylo v raném novověku skutečně spácháno. Obtížně se dalo prokázat, zda došlo k umělému nebo přirozenému potratu. Na stránky trestně právních pramenů se většinou dostanou jen ty případy, u nichž došlo k vážným problémům (matka po užití abortiv zemřela nebo vážně onemocněla), nebo u nichž je užití abortiv spojeno s vícenásobným činem nebo s infanticidiem, jak to můžeme vidět na již citovaném případě Maruše Holičky z Radotína. „*A to dítě na tej*

²⁰⁸ Běžně je hranice oduševnění autory stanovena mezi 35.–45. dnem po početí. Daniela Tinková uvádí 40. den po početí a 80. den u děvčátek – z údajů francouzských juristů D. Jousseho a R. De La Combeho In: TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství, s. 315–316; 45. den pro datum oduševnění plodu udává i VODŇANSKÝ Z URAČOVA In: Theatrum, s. 81.

²⁰⁹ WALKMBERSKÝ Z WALKMBERKU, Matouš, Zahrádka růžová žen plodných, In: RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie, eds. Děti roditi jest Božské ovotce, s. 416.

²¹⁰ STRAKA, Josef, ed. Z táborské knihy černé. Tábor 1937, s. 358. O tom, že Anna znala osoby, které jí mohly pomoci, svědčí i to, že porodní bába byla i její matka Alžběta.

*louce přikryjíc travú, nad příkopou v trávě zanechala. (...) Item na dvoře na násypu plod /z/ sebe, /s/ kterým chodila 5 měsíců, vyhnala. (...) Nočního pak času z života z sebe na násypu přede dveřmi vyhnala, a dítě přikryjíce hadrů, na tom násypu zanechala. (...) Za takové zlé skutky táž Maruše jest ku příkladu jiným utopena a u šibenice zahrabána.*²¹¹

Obecně můžeme říci, že abortivní praktiky byly využívány v každé době a mají úzkou souvislost s fenoménem infanticidia. Zabití dítěte bylo v některých případech spíše důsledkem selhání pokusu o potrat nebo naopak nemožnosti využít jiné prostředky, jako byla pomoc porodní báby nebo pomoc nejbližšího okolí.

7. 3 Spolupachatelství

Určení spoluviny na činu infanticidia je ve spoustě případů problematické, z pramenů zřídka dokážeme určit míru aktivní spoluúčasti porodních bab a blízkých v rámci solidarity k rodině a ochraně před hanbou. Přesto se objevují i případy, kdy se například milenci ženy aktivně podílí na zabití novorozeněte. Muži kryjí těhotné dívky především z důvodu hrozby odhalení jejich spoluviny. Poskytují prostředky a pomoc jak v průběhu těhotenství, tak také po porodu. Známy je citovaný případ Jane Hattersleyové, jejíž milenec Adam Adamson pomáhal zakopat svého potomka na zahradě vlastního domu.²¹² Podobný případ se vyskytuje i u vdovy Mariány, která udržovala vztah s Janem Lukšovým z Korouhve. Po narození dítěte Jan vypověděl nejen o své vině (Mariána přiznala, že neví, kam dítě odnesl), ale také přiznal, že k ukrytí mrtvého novorozeněte využil i svou dceru:

„Dítě jsem od ní vzal a vložice na něj peřinu do svého příbytku donesouc, do sena jsem je zakopal. Potom dal jsem je dceři své, když rychtář přehledával, aby je zatím někam vynesla (...) však ona

²¹¹ In: Smolná kniha města Lipníka (ed. MARADA), s. 36–37.

²¹² Pamflet napsal T. Brewer roku 1610 a nese název *The Bloody Mother, or The Most Inhumane Murthers, Committed by Iane Hattersley vpon diuers infants, the Issue of her Owne Bodie: & The Priuate Burying of Them in an Orchard with her Arraignment and Execution* (London: J. Busbie), dostupné online: <http://eebo.chadwyck.com/home>. Případ uvádí KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, s. 67–68 a také RANDALL, Martin. *Women, Murder, and Equity in Early Modern England*. NY, Routledge, 2008.

*nevěděla, co jest to, nebo jsem jí poručil, aby tím nehejbala a nerozvinovala to.*²¹³

Obavu z odhalení jsme mohli vidět i u sladovnického tovaryše Hanse v případě Marty ve Šternberku,²¹⁴ o vražedném úmyslu souložníka vypovídá i Lída ze vsi Lozi: „*To děťátko týž pacholek v pěti nedělích stáří do jednoho rybníka (...) rhodil a ona, že o tom nevěděla.*“²¹⁵ Můžeme vidět, že chápání infanticidia jako ryze ženského zločinu je v některých situacích mylné, avšak doklady aktivního zapojení mužského spolupachatele (a v některých zápisech jako u Jana Lukšového i hlavního pachatele infanticidia) jsou spíše výjimkou. U mužů jako (spolu)pachatelů infanticidia můžeme hovořit společně s antropology o snaze zbavit se nechtěných nemanželských potomků za účelem ochrany své budoucí rodové linie.²¹⁶ Zároveň můžeme uvažovat i o pokusu vymanit se z dalších závazků. Těhotenství svobodné ženy mohlo být i plánovaným činem, který měl přimět muže ke sňatku. Muži tak mohli otěhotnění partnerky vnímat i jako určitou formu pastí, ze které chtěli uniknout i za cenu zabití potomka.

Mužští spolupachatelé se většinou odpovědnosti naopak zříkají a nechávají budoucí matky vypořádat se s nežádoucím stavem samotné. Muži byli většinou ženatí a zastávali samozřejmě mnohem vyšší společenské postavení v rámci komunity než neprovdané dívky. Jejich primárním cílem bylo uchránit svou čest a společenský status před hrozbou kompromitace nemanželským potomkem. Odmítnutí pomoci souložníka, zvláště pokud následuje po slibu manželství a společného života, pak jen prohlubuje izolaci dotyčné ženy a její uzavřenost, která může vyústit v zabití dítěte.²¹⁷

Pomoc samozřejmě kromě milenců mohly poskytnout i další osoby ženě blízké, objevují se případy, kdy se zabitím dítěte napomáhá otec dívky, ale ještě mnohem častější je pomoc ženské části příbuzenstva – matek, sester nebo dalších žen. Pomoc Rozině dceři Hanse Drechslera mohla ve Šternberku roku 1697

²¹³ LÁNY, Emil Pavel, ed. *Knihy Černé jinak Smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625. V Liberci: Cíl, 1946, Vyznání Jana s. 19–20, vyznání Marijány, s. 23.*

²¹⁴ *Das schwarze Buch*, f. 22.

²¹⁵ CIRONIS, Petros. *Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů. Rokycany, Státní okresní archiv 1995, s. 108.*

²¹⁶ K tomuto tvrzení je ovšem třeba přistupovat s opatrností, jak naznačují i další antropologické studie: SUSSMAN, R. W., CHEVERUD, J. M. and BARTLETT, T. Q. *Infant killing as an evolutionary strategy: Reality or myth? Evol. Anthropol.*, 3, 1994, s. 149–151.

²¹⁷ KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, s. 70–71.

poskytnout její matka, „*kteřá věděla o jejím těhotenství a nezavolala bábu porodní. Dítě proto po porodu zemřelo.*“²¹⁸ Matka pomohla i v případě Lídy Čačkové: „*Těž také jest pověděla matce své, že dítě má s Vaškem, a matka její to mrtvé dítě vzala a zapokopala je v pivnici za dveřmi v domě spolu s ní.*“²¹⁹

Je možné vysledovat také určitou míru tolerance mezi osobami stejného společenského statusu. Družky a přítelkyně těhotné ženy jí mohly být nápomocné při skrývání těhotenství, mohly i poradit určité strategie, jak se vyhnout pozornosti komunity. Pomoc mohl poskytnout také blízký čeledín nebo děvečka. Zuzka dcera Duňáka z Debřec vypověděla, že pomoc s potratem jí poskytla děvečka Anka:

„Jdouc na trávu sešla se s Ankou, dcerou nebožtíka Pavla Hudce na Poříčí, tu jest jí táž Anka radila, čila-li by kdy co do sebe, aby se napila ze tří žlabů, když prší té vody, že ze sebe všeckno vyžene, a z ní že vyjde, což jest táž jistá Zuzka, když sobě takovou věc čila, tak jest učinila a té vody jest se napila a to dítě hned po tom napití čtvrtý den jest měla.“²²⁰

O vzájemné výpomoci mezi čeledí vypovídá v Buchlově Bohunka z dědiny Habrovan:

„A potom navrátice se, je sem, viděla, že se hejbe, nemajíc s ním velké práce, zamordovala a zakopala. Však Dobeš, pacholek, kterej u Kolaje v Ježově zůstával, abych je zamordovala, mne na to vedl a kde bych je zakopala, troje místo vynalezl a ukazoval, jedno do sklepů a podruhé do jámy prázdné a potřetí v preshauzi.“²²¹

²¹⁸ Rozina je odsouzena k nuceným pracím, její matka za možnou spoluúčasť na 14 dní do vězení. Das schwarze Buch, f. 58 – 59a, n.

²¹⁹ V tomto případě je vysledovatelná i dominantní role nevlastního otce Lídy Vaška Čačka, „*který jí rozkázal, aby je (děti) sklídila.*“ In: ŠTARHA, Ivan, ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě, Západní Morava 11, 2007, s. 111–112.

²²⁰ LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 24. Podobné případy solidarity potvrzuje Dibelka In: Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 143–144.

²²¹ Zápis ovšem nepotvrzuje nic o tom, zda se zde jednalo o otce dítěte nebo o případ svalování viny v rámci vyřizování účtů, ale ani tuto možnost nelze zcela vyloučit. In: Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. VERBÍK), s. 187.

Daniela Tinková (a stejně tak Dibelka) uvádí jako nejčastější strategie skrývání znaků těhotenství přehrnování šatů přes břicho, monology o vodnatelnosti a předstírání menstruace (například praním zakrvácených šatů přítelkyň dané dívky).²²²

Okolí dotyčné dívky, nejvíce tehdy, když mělo samo zájem na utajení jejího stavu, mohlo vypomoci nejen s potratem a se skrýváním těhotenství, ale také s porodem nebo se samotným zabitím dítěte a jeho následným ukrytím. Z pramenů ale vyplývá, že množství žen takovou pomoc rodičů nebo partnerů nemělo a ocitlo se v dobrovolné společenské izolaci. V takové situaci mohla těhotenství ovlivnit i okolnost naprosto odlišná a neočekávaná. Zdá se, že některé případy infanticidií nemusí být způsobeny ekonomickým nebo společenským tlakem, ale spíše vlivy neurohormonálními. Biologické procesy v průběhu nechtěného těhotenství se nijak neodlišovaly v průběhu dějin a jejich důsledkem mohlo být i potlačení samotného povědomí o svém změněném stavu. O možnosti, že si žena své těhotenství vůbec neuvědomovala nebo uvědomovat nechtěla, bude pojednávat následující kapitola.

7. 4 Neznalost těhotenství?

Nepřítomnost jistoty a ztráta kontroly nad situací se projevovaly nepochybně již od prvních známek počínajícího těhotenství. Snaha skrývat těhotenství je zřejmá, přesto si můžeme položit ještě otázku, nakolik šlo o činnost vědomou, protože čtení pramenů naznačuje i možnost neznalosti vlastního těla a snad určité obavy z neznáma.

Daniela Tinková zmiňuje, že z účasti na porodu byly vyloučeny jak neprovdané a sexuálně nezkušené dívky, tak muži (tedy nejčastější spoluviníci deliktu infanticidia). Na porodu se tak podílely ženy – matky z nejbližšího okolí rodičky. Ústřední roli během porodu sehrávala porodní bába, případně další okruh příbuzných a přítelkyň těhotné ženy.

Jak již bylo zmíněno, pokud byly mladé a neprovdané dívky ze záležitostí porodu vyloučeny, potvrdily by se závěry některých autorů (Dibelka, Tinková, Rublack), že vnímání rodícího se plodu pro ženu bylo něčím novým a nezvyklým a že ženy podléhaly nevědomosti a strachu z neznámého.

Objevují se případy, kdy ženy zaměňovaly těhotenství za nemoc a nesprávně určily jeho příznaky. Porod byl mnohými žena popisován jako překvapení a vyústění

²²² TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství, s. 319–321.

situace, kterou pokládaly původně za nemoc.²²³ Základní příznaky těhotenství jako jsou chybějící menstruace, ztráta chuti k jídlu a vůbec proměna chutí, později potom otékání břicha, chodidel a tvorba mléka v prsech mohly být (a možná i chtěly být) chybně interpretovány, okolí bylo poté překvapeno nalezením těla dítěte.

Jelikož bylo cílem dívek těhotenství utajit, příznaky mohly být přehlédnuty i příbuznými podezřelé. Ženy často přesvědčovaly své okolí o pouhém vynechání menstruačního cyklu či náhlém příbytku váhy. Příznaky těhotenství nerozpoznali rodiče obžalované Mariany ve Velké Bíteši. Mariana v zápise tvrdí, že si úmyslně utahovala pas, aby si jejího stavu nikdo nevšiml. Také Jíra pastýř, otec obžalované, vypověděl:

„Nemohu jináče říci, než co jsem prve oznamoval, že jsem o tom, hříšný člověk, ani žena má nevěděl, aby ona těžký život měla a nám starost takovou učinila, neboť sme na ní nic znáti nemohli, neboť sme ji vždy s ženou svou napomínali, aby se dobře chovala, aby nám starosti neučinila. Nenadál jsem se hříšný člověk toho a nikdá nic spatřiti nemohl, aby s kejm takovou nešlechtnost provozovala, než jen toliko to, že sem to děťátko spravedlivě u samé vsi našel obnažené ležeti, když ty svině u něho tak se shlukly.“

Její milenec Jakub Bobeček vypověděl podobně:

„Páni! Já se k tomu znám, že jsem vinen, ale já jsem jí nevzkázal, aby ona zahubila a to umořila, ani sem nevěděl nebo bych ji byl já k sobě vzal, kdyby toho byla neučinila a nic mě ona neříkala“²²⁴

Tato tvrzení o nevědomosti svědků samozřejmě vzbuzovala podezření, je ale pravděpodobné, že se Marianě povedlo vše utajit jak před rodinou, tak i před nejbližším okolím, zvláště pokud, jak dodává, trávila den se stádem.

²²³ Ulinka Rublack dokládá případ Elisabeth Eggenmann, u které ani léčítel ani městský lékař nerozpoznali příznaky těhotenství a interpretovali je jako bolest břicha. (RUBLACK. Crimes of women, s. 174–177);

²²⁴ Černá kniha města Velké Bíteše (ed. Verbík etc.), s. 69–70. Zde lze ovšem uvažovat, nakolik byla výpověď příbuzných ovlivněna strachem ze soudu.

Obtížné bylo i vyvrátit tvrzení ženy o neznalosti svého vlastního stavu nebo na základě medicínských znalostí potvrdit opak. I zde si však můžeme položit otázku nakolik i po případném selhání abortivních praktik do situace nadále zasahovaly porodní báby, jejichž vliv byl v ženské komunitě nepopíratelný a které mohly ženě poradit a zasvětit je do tajů těhotenského stavu.

O nevědomosti lze podle Jaroslava Dibelky hovořit i v případech, kdy se těhotné ženy svůj stav snažily přirovnávat k něčemu z každodenního života známému.²²⁵ Je pravděpodobné, že ženy prvorodičky příznaky těhotenství nerozpoznaly, případně doufaly, že se jedná jen o nemoc.

Navíc ze současných výzkumů vyplývá, že infanticidium páchají (a nejspíše i páchaly) ženy, které nejsou emocionálně připraveny na těhotenství. Na odmítnutí těhotenství, nerozpoznání jeho znaků, a také podivném chování může mít podíl také psychická nemoc. Ženy, které v důsledku stresu odmítají těhotenství, projevují nezáměr se o tématu vůbec bavit a nedostavují se u nich ani běžné změny emocí nebo fyzické příznaky. Částo z důsledku všemožných obav (strach ze společenské izolace, strach z neznámé nemoci, strach z reakce partnera nebo strach z přestoupení zakázaného chování) vede k potlačení emocí a vytvoření psychického bloku, který může končit i popřením těhotenství (pregnancy denial). Psychický blok může být spojený také s agresivními fantaziemi vůči nenarozenému plodu.²²⁶

I v dnešních výzkumech figurují mezi nejrizikovějšími faktory věk žen a míra jejich informovanosti o těhotenství (téměř 45 % dívek ve výzkumu uváděném Laurou Millerovou nerozpoznalo příznaky těhotenství). Proto i lékaři, nejbližší okolí ženy, ale i ženy samotné mohly příznaky těhotenství přehlédnout nebo mylně interpretovat. Jak ukazují stále probíhající výzkumy, také samotný porod se vlivem psychického odmítnutí mohl odehrát téměř mimo vědomí dotyčné ženy.

Není proto od věci tvrdit, že v průběhu raného novověku, kdy byla míra informovanosti dívek o psychických problémech spojených s těhotenstvím mnohem menší a možnosti diagnostiky velmi malé, může být část případů infanticidii důsledkem pouhé nevědomosti o těhotenském stavu a s ním spojených změn.

²²⁵ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia, s. 37–39. Často citovaný zápis z výslechu Justýny z Lomnice: „*Když já pak tomu nerozumím. Někdy, když kleknu nebo lehnu, teda se ve mně, jako by buchtu d'ál, hne.*“

²²⁶ MILLER, Laura. Denial of pregnancy. In: J.SPINELLI, Margaret, ed. Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives, 2003, s. 61 – 77.

Tvrzení o nevědomosti ale může být i úmyslnou strategií obžalovaných žen. Hypotéza o neznalosti může být zpochybnitelná, pokud vezmeme v úvahu, že žena vyrůstala ve společné domácnosti se širší rodinou, kde se záležitosti porodu ani sexuálního styku nemohou utajit. Pokud žena u soudu vypovídala o neznalosti těhotenství, můžeme v tom vidět i úmysl o dosažení polehčujících okolností nebo strategii, která mohla být ženě doporučena komunitou. O tom že nevěděla, co se s ní děje vypovídá ze zkoumaného vzorku pramenů pouze Anna, dcera Pavla Brhle, vyslychaná ve městě Solnici roku 1596. Anna tvrdila „*že neví, jak jest se jí to přihodilo*“, ovšem při druhém mučení výpověď mění a přiznává, že dítě do vody vhodila úmyslně.²²⁷ Ani z toho, že ženy popisují plod jako „*jakési kule*“²²⁸ nebo „*jako nějakou hubu, věc*“²²⁹ nemůžeme s jistotou mluvit o neznalosti. Takovéto vyjádření by hovořilo spíše pro nedostatečnou slovní zásobu obžalované nebo pro strategii zapírání dítěte.

Pro nedostatek pramenů ovšem zůstává dořešení této problematiky předmětem dalšího výzkumu. Výpovědi, které nám poskytují prameny, nám nedávají možnost definitivně se přiklonit ani k jedné z možností. Ať už byl čin skutečně důsledkem nevědomosti (nebo psychické poruchy) nebo důsledek aktivní strategie ženy se s jistotou nedozvíme. V pramenech se jedná o poměrně malé množství případů a jev poměrně specifický.

My se nyní ale přesuneme k dalším událostem během utajovaného těhotenství, které následovaly v případě neúspěšného potratu.

²²⁷ LÁNY, Emil Pavel ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721, Liberec, Severografia 1968, s. 44.

²²⁸ LÁNY, Emil Pavel ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 45.

²²⁹ MARADA, Miroslav ed. Smolná kniha města Lipníka, s. 31.

Kapitola 8 Vražda dítěte jako důsledek strachu

„Strach je reakcí na stávající nebo hrozící nebezpečí; primárně, tj. vrozeně, je strach reakcí na hrozbu bolesti a ztráty života, na vrozenost této emoce poukazuje její spojení s výraznou mobilizací energie. Kromě toho je strach velmi nakažlivý, rychle se šíří na základě alarmujících zpráv. Strach může vyvolávat nejen přítomnost hrozby, ale i nepřítomnost jistoty a strach, který nemá zřejmý předmět, je označován jako úzkost. Ke stupňování strachu až k zážitku hrůzy či zděšení dochází, když má subjekt vědomí nemožnosti kontroly situace, která strach vyvolala.“²³⁰

Strach z hříchu spojeného se sexualitou a mimomanželskými vztahy byl v raně novověké Evropě nepochybně přítomný, stejně tak, jako existovaly obavy z vlastního těla spojené s nemocemi a případným těhotenstvím.²³¹ U žen se v průběhu těhotenství projevuje psychický blok spojený s potlačováním emocí a nepředvídatelným chováním. Do hry vstupuje obava ze života na okraji společnosti s nemanželským dítětem. Dívky projevují obavy z nedostatku výbavy pro dítě, dokonce i z nezajištěného věna.²³²

Všechny tyto typy strachu byly přítomné v minulosti, ale jak si ukážeme, neliší se ani u pachatelek infanticidia v moderní společnosti. V této kapitole se pokusíme nahlédnout pod povrch pramene a budeme sledovat období před výslechem, období začínajícího těhotenství a snad i rodičích se obav a následně se zaměříme i na důsledek, jaký mohly tyto obavy mít.

Ve své práci jsem vyčlenil dva možné zdroje obav (s vědomím toho, že různých úzkostí a strachů může být samozřejmě mnohem více v závislosti na konkrétním jedinci), které spolu souvisí a hrají roli v trestném činu infanticidia.

²³⁰ NAKONEČNÝ, Milan. Lidské emoce. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000, s. 255–258.

²³¹ NAPHY, William G., ROBERTS. Penny. Fear in Early Modern Society. Manchester University Press, 1997, s. 197. STUART Carrol. Blood and Violence in Early Modern France. Oxford, Oxford University Press, 2006, s. 235.

²³² RUBLACK, Ulínka. Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany. In: Past & Present, No. 150, Oxford, Oxford University Press, 1996, s. 91–93.

Na jedné straně stojí obava psychická, spojená s hrozbou kulpabilizace (stíhání společensky podezřelého chování) a společenského vyloučení, kterou se bude kapitola o strachu ze ztráty cti. Ochrana cti je spojená s množstvím strategií, která mají ženě zajistit nadějnější vyhlídky, případně jí úplně zbavit jakéhokoli podezření. Na straně druhé je tu obava čistě fyzická, která je spojená s odhalením porodu a především nechtěného plodu. Jak si ukážeme, také v tomto případě se jedná o úzkost a nejistotu spojenou s ekonomickými, společenskými i psychickými příčinami, jejímiž důsledky jsou různé způsoby, jakými se žena může zbavit těla dítěte, aby zůstala pokud možno neodhalena.

8. 1 Strach ze ztráty cti

„Tak jsem dovršila svou vlastní zkázu. Pozbyla jsem počestnosti a pokory a neměla jsem od onoho dne ničeho, čím bych zasluhovala požehnání božího nebo pomoci svých bližních.“ (...)
„A na tom hlavně záleží, ať už je to pravda nebo ne; žena, která od života ještě něco očekává, si musí především zachovat pověst počestné ženy, i když své ctnosti už dávno pozbyla.“²³³

Ze závěrů, které jsme si udělali při analýze mravoučných spisů je zřejmé, že čest byla tím, co utvářelo hranici mezi dobrou a špatnou ženou. Dobová norma, která se projevila v těchto humanistických spisech, byla přítomná v povědomí společnosti a vytvářela na neprovdané ženy značný tlak. Ženy se snaží zabránit oné „*vlastní zkáze a uchovat pověst počestné ženy*“ za každou cenu. Obavy z možnosti, že budou ženy považovány za nepočestné, je vedly k množství nebezpečných kroků a k obtížné cestě za utajením těhotenství s nejistým výsledkem.

Důkazem toho, že byla právě čest, neboli dobrá pověst možná tím nejpodstatnějším v těchto případech, jsou tresty podmíněčné. Situace, ve které se ocitla žena v podmíněčném trestu smrti, byla také značně nepříznivá. Hrozba ocejchování nebo vykázání na cizí panství už sama představovala poměrně přísný

²³³ DEFOE, Daniel. Moll Flandersová. Praha: Odeon, 1983, s. 27 a 112. O moralistním záměru románu v předmluvě sám autor: „*Příběh se hemží rozmarnými příhodami, z nichž se vždy vyvozuje náležité ponaučení. (...) Zkrátka a dobře vyprávění bylo zbaveno vši lehkomyšlnosti a nevázanosti a s největší péčí upraveno pro ctnostné a nábožné čtenáře.*“ TÝŽ, s. 12.

trest, který pro postiženou ženu znamenal značné existenciální potíže. Se znamením hanby bylo obtížné sehnat početné zaměstnání a vydělat si na živobytí.

Jelikož byly do situace utajovaného vztahu mezi mladou ženou a mužem většinou zapojeny pouze tyto dvě osoby, nejprve se dívka snažila získat naději na možnost sňatku s dotyčným partnerem. Cílem žen obviněných ze smilstva i z infanticidia byla legitimizace nemanželského styku (případně i očekávaného potomka) včasným uzavřením manželství. Jak dodává Dibelka: „*Pokud následoval po sexuální styku s mužem a následném zjištění těhotenství sňatek, situace byla do značné míry zachráněna.*“²³⁴ Taková záchrana ale byla pro ženy, které jsou ve smolných knihách spojeny s činem infanticidia nemožná. Snaha vymoci si sňatek byla neúspěšná, zvláště pokud byl milenec již ženatý nebo z lépe postavené rodiny.

Dotyčný partner se k zodpovědnosti měl jen málokdy, a pokud nebyl už ženatý, tak často uprchl nebo odmítal dívce pomoci. V takovém případě bylo pro dívku důležité, aby se buď rodina, nebo muž sám, podíleli na finančním vyrovnání a újma na cti tak byla mnohem menší. Prokázání předchozího bezúhonného chování nebo přimluva rodičů mohly „zmrhanou“ dívku také zachránit od potupné situace a živoření. Jak jsme ale viděli v kapitole 6.2 a 6.3, byly tyto děvečky většinou bez rodičů a v situaci, kdy se musely spolehnout jen samy na sebe. Dívky se pokoušely utajováním těhotenství uchránit své zaměstnání, čest osobní i čest domu, ve kterém sloužily. Ženy proto užívaly množství strategií, které jim mohly pomoci při ospravedlnění jejich činu a při snaze o vylepšení situace. Pokud neuspěla se sňatkem, případně abortivními praktikami nezbyvalo jí nic jiného, než tvrdit, že udělala vše, aby ochránila svou čest, a že vina spadá na jejího souložníka více než na ni samotnou.

Snad nejvíce je patrná snaha dokázat, že byly partnerem podvedeny a že byly násilím nebo podvodně přemluveny k vykonání pohlavního styku. Dívky se snažily vylíčit své protějšky v co nejhorším světle, zdůrazňovaly jejich špatné chování a svou lítost nad přestoupením dané normy.²³⁵ Další možností bylo svést daný prohřešek na někoho, kdo v daném panství již nepobýval nebo měl brzy odejít. Ženy sváděly situaci například na vojáky, jak jsme mohli vidět v případě děvečky Mariny

²³⁴ DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 91. Více i s příklady strategií žen v kapitole Čest v ohrožení, s. 80–91.

²³⁵ K tomu blíže i s příklady z Třeboňského panství DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 123–124.

ve Šternberku, kdy jí souložník uplácel: „*Aby jeho otcovství svedla na vojáka neb někoho jiného.*“²³⁶

Důležitý pro ženy byl také již zmíněný slib manželství, který aspoň do určité míry legitimizoval jejich jednání a zbavoval je části viny. Manželství bylo přislíbeno podle jejich výpovědí u Šternberského soudu děvečkám Marině, Mandě nebo Agnetě.²³⁷

V některých případech mohly roli hrát i další osoby (jako porodní báby), nebo hospodář, který chránil čest domu. Objevují se případy, kdy hospodář podezřelou dívku udal, ale také případy opačné.²³⁸

Výpovědi svědků a lidí působících v okolí hospodářství jsme si mohli všimnout v kapitole o sociální kontrole (6.2). Včasný příchod svědků mohl soudu pomoci i v ohledání místa nálezu a k jasnějšímu pochopení činu. V mnoha případech však mohl ztížit situaci obžalované.²³⁹

Jednou z možností, která ale byla dostupnější spíše v městském prostředí, bylo odložení narozeného dítěte na místo, kde mohlo být později objeveno. Taková místa byly většinou kostely, nalezince nebo zápraží domů. V jiném případě mohla dívka dítě odnést co nejdál od svého bydliště a nechat ho napospas přírodním živlům a divoké zvěři. V obou případech se dívka potýkala s problémy způsobenými utajovaným těhotenstvím. Pokud chtěla dítě odložit, bylo podmínkou, aby ho do té doby udržela v tajnosti a nejlépe i naživu, což pro ve službě pracující dívky bylo nereálné.²⁴⁰

O existenci nalezinců a možnostech odložení nechtěného dítěte jsme velmi dobře obeznámeni už od dob starověkého Říma nebo raného středověku, nalezince se vyskytovaly ve větších městech i v průběhu raného novověku. Ovšem v menších královských nebo poddanských městech a už vůbec ne na vesnicích takové zařízení nemůžeme očekávat, a jen stěží si lze představit (i kvůli nápadnosti takové cesty), že

²³⁶ Das schwarze Buch, f. 16. V německé historiografii se objevuje (především v období třicetileté války) tzv. stereotyp neznámého vojáka. Ženy vypovídají, že byly svedeny vojákem, který jim slíbil sňatek. RUBBLACK. Crimes of women, s. 183–185. V českém prostředí zmiňuje podobné případy také DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva, s. 105–106.

²³⁷ Agneta vypověděla že: „*On že stále ji k tomu přemlouval a manželství jí sliboval.*“ Také Manda podlehla slibu svého souložníka: „*Že slib manželství jí dal a ona bylo tak pohnutá, že mu několikrát byla po vůli.* Marina: *manželství jí slíbil, když mu bude po vůli.*“ Das schwarze Buch, f. 16–17a.

²³⁸ Uvádí je opět RUBBLACK. Crimes of women, s. 179–183.

²³⁹ Kršková z Žadovic a Běta týž z Žadovic vypověděly: „*Když jsme tam, kdež byla, vyslány byly (...) dítě na lavici ještě zmrzlé leželo a ona řekla, že je chtěla vzítí a zakopatí.*“ In: Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. Verbík), s. 79

²⁴⁰ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 86.

by žena podnikla namáhavou cestu až do vzdáleného města s dostupným nalezincem. K rozsáhlejšímu zakládání nemocnic a nalezinců ale došlo až v průběhu 18. a 19. století. Vlivem osvícenství se zpřístupnila tato možnost i sociálně slabším vrstvám obyvatelstva.²⁴¹

Pokud se i přesto podařilo ženě odložit dítě k sousedům, k rodičům nebo do péče místní církevní obce, nepochybně tak velmi účinně vyřešila své obavy o budoucí živobytí. Ovšem i tehdy mohlo dojít k zahubení dítěte nedbalostí, pokud nebyl novorozenec dostatečně zajištěn proti počasí, jak se tomu stalo roku 1602 v Buchlově v procesu Anny, dcery nebožtíka Rohana z Buchovic.²⁴² O takových případech se ovšem z pramenů mnoho nedozvíme a vzhledem k četnosti infanticidií můžeme pouze předpokládat, že zahubení dítěte a ukrytí jeho těla bylo jednodušší a snáze proveditelnou možností, i když i zahubení dítěte sebou neslo mnoho rizik, která mohla ohrozit i samotný život matky.

8. 2 Obavy z porodu

Porod byl pro autory mravoučných příruček i pro většinu obyvatel nezpochybnitelný Boží dar a požehnání, který zajišťoval další trvání rodu. Byl také chápán jako riskantní a nebezpečný proces pro matku i pro dítě a těhotné ženy se těšily ve společnosti úctě a respektu. O jejich privilegiích svědčí i ochrana světských i církevních autorit.²⁴³ Pokud ale žena svůj stav tajila a ani nejbližší okolí nevědělo o jejím těhotenství, rozhodně nemohla být omluvena z běžných pracovních povinností a lehké pro ni nebylo i nalezení místa „ke slehnutí.“ Jak dodává Laura Gowingová: „*U matek v legitimním svazku bylo období porodu spojené s pomocí a plánováním polo-veřejného ženského světa sousedské pomoci. Pro matky nemanželských dětí to bylo přesně naopak. Pro ženy v nechtěném těhotenství to bylo období skrývání a popírání.*“²⁴⁴

Není neobvyklé, že ženy vyhledávaly pro utajovaný porod odlehlá místa a využívaly různé záminky, aby se vzdálily od možných očitých svědků. Takové ženy

²⁴¹ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 87–90.

²⁴² „Potom plod tenž, děťátko, které měla, přinesouc do Buchlovic, do domu Rosovýho (Martin Rosa byl její souložník) položivše, od něho pryč ušla. A tak zapomenout se nad takovým plodem svým a skrze neopatrnost a opuštění i neopatrování to děťátko více umořila a je nechovala.“ In: Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. VERBÍK), s. 100–101.

²⁴³ Více o situaci těhotné ženy a její pozici ve společnosti RUBBLACK, Ulinka. Pregnancy, Childbirth and the Female Body, s. 85–110.

²⁴⁴ GOWING, Laura. Secret Births and Infanticide in the Seventeenth Century England. Past and Present, Number 156, s 99.

se nemohly spoléhat ani na pomoc porodních bab, které by nejspíše požadovaly informace o jejich stavu nebo otci dítěte. Jak jsme si ukázali, většina děveček byla i v průběhu těhotenství plně zaměstnána, a musela proto využít každou volnou chvíli nebo pracovní úkon, který by jí porod bez svědků umožnil. Nejspíše musely také manipulovat s okolím, aby se jim povedlo utajit svůj porod. Podobně se ve vhodné chvíli vzdálila Zuzka dcera nebožtíka Duňáka:

„Potom to dítě, že jest měla, když šla práť šatu i vyšedši za stodolu, že jest je porodila a ono jsouc živé, že jest je zamordovala a je obalivši v kytli strčila a domů, kdež jest na ten čas u hospodáře sloužila, je přinesla a na komoře, že jest je schovala a žádnému o tom nepověděla, a potom je do hnoje zakopala.“²⁴⁵

Jak lze vyčíst z výše uvedené ukázky i mnoha dalších případů, většina žen situaci kolem blížícího se porodu řešila mimo dům, hospodářství a rodinu a následně, pokud se jim nepodařilo zbavit se dítěte hned, musely ho ukrýt a pohřbit až později. Navíc, aby nebyly těhotné ženy odhaleny, musel porod proběhnout pokud možno potichu a bez velkých problémů, které by upoutaly pozornost. Takovýto porod bez asistence musel být děsivou a vysilující záležitostí. Přestože existují případy rychlého a téměř bezbolestného porodu, dokonce tak, že si ho ženy téměř nepovšimnou,²⁴⁶ většina ostatních porodů musela být obtížná a pro ženy nebezpečná. Řešení záležitostí kolem porodu tak byla nepochybně spojená s neustálou obavou z odhalení a počínání dívky bylo záležitostí štěstí a improvizace.²⁴⁷

Strach z odhalení porodu byl tak velký, že se ženy i přes nepochybné fyzické bolesti nezdřáhaly nadále vykonávat fyzicky namáhavou práci a doufaly, že v rozhodující okamžik se jim podaří vše včas vyřešit. Na fyzickou námahu doplatila Zuzana z Duban, která po slyšení útrpným právem vypověděla, *„že dala dítěti život při těžké práci. Dítě že jí z lůna na zem vypadlo, když zvedala těžký vůz a ona pro silné bolesti tomu zabrániti nemohla.“²⁴⁸*

²⁴⁵ LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 24.

²⁴⁶ Zde je ovšem nutné uvést, že se může jednat i o reakci organismu na stav bolesti. Takový snový stav popisuje žena ve výzkumu Margaret Spinelli, která nebyla schopná ovládat své tělo: *„Slyšela jsem se křičet, ale zvuk jako by nevycházel z mých úst.“* In: SPINELLI, Margaret, ed. *Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives* 2003, s. 109.

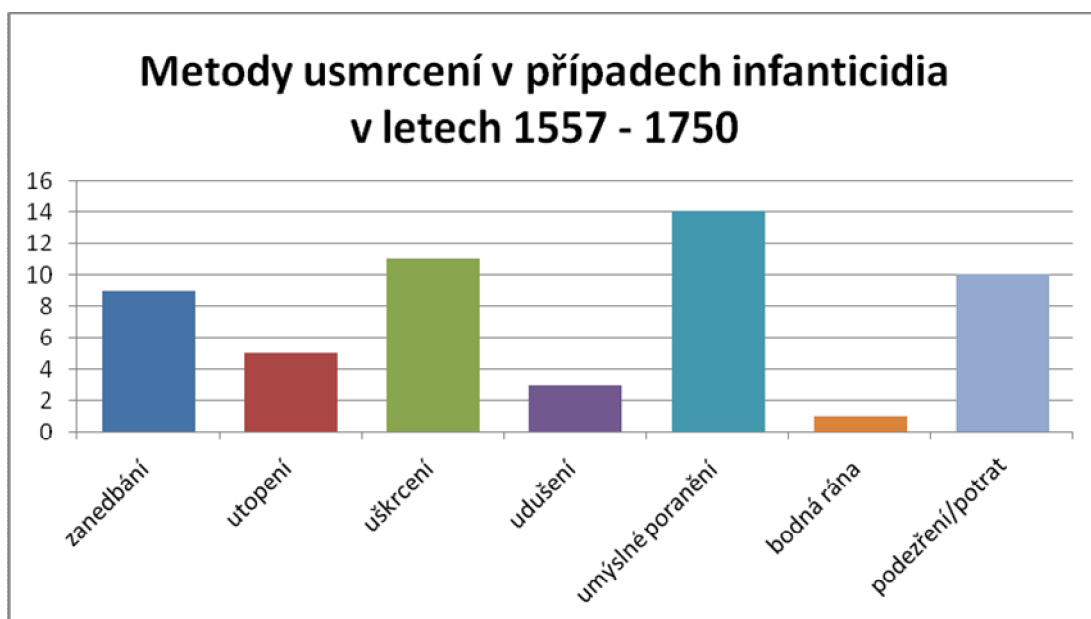
²⁴⁷ K tomu blíže KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, s. 62–63.

²⁴⁸ Das schwarze Buch, f. 43 b.

Je obtížně prokazatelné, zda byla role matek při zabití dítěte spíše pasivní nebo aktivní. Anne Kildayová uvádí na vzorku anglických, skotských a velšských případů, že téměř v 70 % převažují metody násilného zabití dítěte jako je udušení, utopení, násilné poranění těla nad těmi pasivními (zanedbání péče nebo náhodné zadušení). Také u případů v mnou zvoleném vzorku smolných spisů převažují metody násilné, a to v necelých 65 % případů (viz obrázek č. 3). Z uvedeného vzorku si kvůli jeho neúplnosti nemůžeme udělat ucelenou představu o skutečném množství pachatelek, které se dopouštěly infanticidia, jak jsem ale poznamenal výše, reálná míra infanticidiálního jednání není z mnoha důvodů (zejména kvůli snaze o utajení) vysledovatelná v minulosti a nelze ji postihnout ani v přítomnosti.²⁴⁹

Mezi nejčastější násilné způsoby zahubení plodu patří uškrcení (11 případů) a úmyslné poranění, například zlomení vazů nebo jiná násilná činnost (14 případů).

Obrázek č. 3 – Metody usmrcení v případech infanticidia (počet případů)

Zdroj: vlastní zpracování podle smolných knih.²⁵⁰

²⁴⁹ V této práci bylo použito 15 různých smolných knih z období 1557–1750. V nich bylo analyzováno 47 pachatelek infanticidia ve sledovaném období, z toho 34 odsouzeno ke kapitálnímu trestu a pouze deset odsouzeno k trestu podmíněnému.

²⁵⁰ Použité smolné knihy: ZAORAL, Prokop – ZAORALOVÁ, Marie, eds. Jimramovská smolná kniha. Vlastivědný věstník moravský. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1965. r. 17, č. 1–2, s. 141–157; VERBÍK, Antonín, ŠTARHA, Ivan a KNESL, Edmund, eds. Černá kniha města Velké Bíteše. 1. vyd. Brno: Blok, 1979; STRAKA, Josef, ed. Z tábořské knihy černé. Tábor 1937; ŠTARHA, Ivan, ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě. Západní Morava 11. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost; Státní okresní archiv; Státní okresní archiv, 2007, s. 107–131; MARADA, Miroslav, ed. Smolná kniha města Lipníka. Přerov: Státní okresní archiv, 1994; PÁNEK, Jaroslav, ed. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751. Praha: ČSAV, 1977; KYTKA, Josef, ed. Smolná kniha města Milevska. Milevsko 1939.; LÁNY, Emil Pavel, ed. Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769. Liberec: Severografia, 1968; LÁNY, Emil Pavel, ed. Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od roku 1625. Liberec: Cíl, 1947; LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721. Liberec: Severografia, 1968; CIRONIS, Petros, ed. Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů. Rokycany: Státní okresní archiv, 1995; BARTOŠÍKOVÁ, J. ed. Smolná kniha městečka Morkovic. Studie Muzea Kroměřížska 91. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska,

Z pasivních způsobů infanticidia je nejčastější zanedbání péče, nejčastěji zanechání dítěte bez dozoru v lese, na zápraží nebo v místnosti (9 případů). U necelé jedné pětiny případů potom nelze s jistotou určit, o jaký způsob smrti šlo, případně se jedná spíše o potrat v různém stádiu.

Takové násilné chování se neshodovalo s představou soudců (ani moralistů) o ženách jako jemném a křehkém pohlaví. Vysvětlení je podle Kildayové skryto v nízkém věku obviněných žen, které nejspíše i pod vlivem stresu panikařily a od násilné metody očekávaly rychlou možnost, jak zbavit dítě života a zabránit mu, aby ji prozradilo svým pláčem. Vražedné zbraně mohou být vysvětleny také jako důsledek společenského postavení děvečky, která se v každodenním životě běžně setkávala se zabíjením drůbeže, králíků nebo jiných hospodářských zvířat. U případů se nejčastěji objevuje právě zlomení vazů nebo uškrcení, zcela výjimečně i způsobení bodné rány: „*sedlským nožem*“ ubodala své dítě Jana Korbařová ze Studnic.²⁵¹

Přestože množství různých pasivních způsobů zabití dítěte mohlo být skryto nebo mohly být chybně interpretovány, můžeme tvrdit, že u infanticidia převažuje aktivní jednání ženy, s cílem utajit důsledky svého nebezpečného porodu a ukrýt veškeré známky předchozího těhotenství. Na to, jaké byly další strategie ukrývání a především zapírání u soudu, se zaměří následující kapitola.

8. 3 Strach z odhalení těla novorozeněte

Ženy neváhaly vyvinout další námahu také na to, aby ukryly tělo dítěte. To mohlo být vhozeno do řeky, zanecháno v lesích, případně ukryto na málo navštěvovaných místech v hospodářství.²⁵²

Jelikož je ale dítě většinou nalezeno v blízkosti obydlí ženy, můžeme soudit, že hledání vhodného místa pro tělo dítěte mohlo být ovlivněno také porodními bolestmi. Vyčerpání z porodu mohlo ženě znemožnit náročné a dlouhé pochody do dalekého okolí. Nalezení dobrého úkrytu v blízkosti domácnosti tak mohlo být spíše

1991, s.114–148; PROTOKOL ÚTRPNÉHO PRÁVA. Das schwarze Buch města Šternberka, SokA Olomouc. Archiv města Šternberka. Knihy, inv. č. 396, sign. Š 1–1.

²⁵¹ In: ŠTARHA, Ivan ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě, Západní Morava 11, 2007, s. 130.

²⁵² Také roku 1722 Dorota Schaffnerová z Paseky „*Hodila své narozené dítě (chlapce) do studny.*“ Byla popravena mečem, následně probodena kulem a její tělo zahrabáno. In: Das schwarze Buch, f. 72b.

kompromisem mezi tím, co ženě povolil porodem zesláblý organismus a geografické možnosti hospodářství.

V případě Zuzky dcery nebožtíka Duňáka vyšetřované v Solnici, která dítě nejprve ukryla v hospodářství: „*Je přinesla a na komoře, že jest je schovala.*“²⁵³ Můžeme zde vysledovat některé strategie, které ženy užívaly při snaze o utajení těla dítěte. Podle možností dotyčné ženy došlo nejdříve k ukrytí novorozence na bezpečném místě, a následně bylo využito lokací, které mohly urychlit rozklad těla dítěte (jako hnůj, kompost, výběh domácí zvěře, nebo vlhká místa). Tato strategie byla klíčová z hlediska těžkostí, které to způsobilo soudu při určování příčin smrti a následné pitvě. Podobně znesnadnily soudcům identifikaci novorozeněte i děvečky ve Šternberku. Domácímu zvířectvu důvěřovala svobodná děvečka Zuzana Maršálková, která „*předhodila své dítě svini a počkala, až ho pozře.*“²⁵⁴ Podobně si počínala i Kateřina z Hradečné²⁵⁵ nebo Kateřina z Traplic, která novorozeněti „*hlavičku zakroutila a sviním do chléva ho vnesla.*“²⁵⁶

Je zřejmé, že u žen, jejichž případy se na stránkách protokolů objevují, bylo tělo dítěte téměř vždy nalezeno a použito jako nejdůležitější důkaz.²⁵⁷ Výjimečnou strategií nebylo ani přechovávání těla v domácnosti, například ve sklepě nebo jiných zdánlivě opuštěných místech. Od okamžiku, kdy bylo tělo dítěte ukryto, pro dotyčnou ženu následovalo další období obav a nejspíše i výčitek. V některých případech se žena pokoušela svůj čin vzít zpět a dítě zachránit.²⁵⁸

Ovšem ani v případech dokonání tajného porodu a úspěšného zabití narozeného dítěte nemohla žena být v bezpečí, protože stále existovalo poměrně velké množství možných svědků a možností, že se znovu objeví důkazy a žena bude odsouzena. Žádný úkryt v okolí hospodářství, ani činnost domácího zvířectva nebyly bezpečné způsoby pro zbavení se důkazů. Proto ženy v případě odhalení využívají další strategie, které mají snížit podíl jejich viny nebo chránit nejbližší okolí.

²⁵³ LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 24.

²⁵⁴ Das schwarze Buch, f. 49 b.

²⁵⁵ „*Catharina z Hradečné bez pomoci své dítě porodila a sviním jej hodila, které je sežraly.* (po naučení Aplečního soudu). *Za tento čin Catharina budiž státa mečem a současně jí budiž useknuta pravá ruka. Mrtvé tělo Budiž protknuto kulem a tak ať je zahrabáno. Její souložník svobodný mládenec Anton pro toto smilstvo nechť je trestán šesti týdenním vězením.*“ In: Das schwarze Buch, f. 69 a.

²⁵⁶ Černé knihy práva loveckého (ed. VERBÍK), s. 48.

²⁵⁷ RUBLACK, Ulinka. The Crimes of Women, s. 171.

²⁵⁸ „*Jeho zaškrtla a do hnoje zakopala. Potom popadena jsouce, kde dítě poděla, vrátný se přiznala. Kterážto dítě naleznouc ještě naživu býti.*“ Smolná kniha městečka Divišova (ed. Pánek) s. 91. Dítě podle zápisu zemřelo po křtu.

Na dotaz, s kým trestný čin spáchaly, pod tlakem výslechu uvádějí pachatele, pokud ho znají. Mnohem častěji záznam obsahuje informaci, o přiznání žen k svobodnému rozhodnutí bez pomoci dalších svědků, což může být spojeno i se snahou uchránit vyšetřování další zapojené osoby, případně i čest rodiny a hospodářství.²⁵⁹

Je nepochybné, že žena byla pod dohledem sousedů i mnoha ostatních obyvatel raně novověkých měst a vesnic, a zdá se, že se snažila svou rodinu chránit. Přesto, jak jsme viděli v případě porodu, bylo obtížné zbavit se nechtěných svědků a provést zahubení plodu tak, aby si toho nikdo nepovšiml. V Buchlově ku příkladu na bystré svědky doplatily Manda Míková i Anna z dědiny Sivic.²⁶⁰ Proto se ženy, kterým hrozí odhalení nebo jsou velmi závažně podezřelé, uchylují k jiným způsobům, jak dokázat svou, alespoň částečnou nevinu.

V těchto případech se podezřelé snaží dokázat nedbalost. Manda Míková vypověděla, „*že to dítě na vinohradech zakopala, ale že neví, jestli bylo živé nebo ne, leč by se nečistotou zabilo. Protož prosí za milosrdenství.*“ Tato strategie mohla být úspěšná za předpokladu, že se na těle oběti nenašly žádné známky násilí. Pokud ale tělo dítěte bylo znetvořeno obzvláště násilným způsobem (v tomto případě roztrháno psy), byly okolnosti předmětem dalšího vyšetřování a Manda nakonec přiznala, „*že jest to dítě za úško prstem udeřila a od toho udeření že jest hned zemřelo.*“²⁶¹

Další typickou strategií, kterou ženy užívají před soudem, je i výpověď Anny, dcery Pavla Brhle, o nečekaném a náhlém porodu, o kterém vůbec nevěděly:

„Oznámila, že sama neví, jak jest se jí přihodilo, když jest k vodě šla. Měla jsem to bez bolesti, a to vzavši do rukou, že jest dítě bylo,

²⁵⁹ Viz výpověď Margarity: „*Oznámila, že do šaty ho zavinula, než že žádný ji nenavedl. Oznámila, že je na nikách zadusila.*“ Smolná kniha města Lipníka s. 31. „*Žádný mě k tomu k tomu nenaváděl, nebo bych sama hřích sobě učinila, neb sem při tom sama byla, ani žádný nevěděl.*“ Černá kniha města Velké Bíteše, s. 68; „*Přiznala na trápení, že jest plod svůj a dítě, kteréž v komoře porodila a v plachtě živé dodávila a zamordovala a potom do chléva mrtvé vnesla a prknem přikryla a že jest ji na to žádný, aby je zamordovati měla, nenavedl.*“ In: Královéhradecká kniha smolná (ed. SCHULZ), In: Hradecký Kraj. Věstník muzeí kraje královehradeckého. Jaroměř 1909, r. VI, č. 3–4; s. 106.

²⁶⁰ Manda: „*Matěj Kašparů vysvědčil, (...) že jeho smrad zarazil a nevěděl co. Až se obhlídl, uhlédal hlavičku z dítěte.*“ (s. 191); Anna Chromýho z Vážan manželka toto na svědomí dává, „*že jdouce ráno na dvuor, že jest našla pod prahem dítěte malého hlavičku. A povolajíc jinších hospodyní k tomu, že jim tu hlavičku ukázala.*“ (s. 212) In: Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. VERBÍK).

²⁶¹ Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. VERBÍK), s. 190–191.

*to do šatů jsem vobalila a do vody pustila, a potom z ty šaty
vydělajíc zase ji pustila.*²⁶²

Tvrzení, že porod přišel z ničeho nic, bylo považováno za dosti nevěrohodné, zvláště pokud Anna přiznala, že byla natolik při smyslech, aby si následně ještě vyprala šaty. Za další polehčující okolnost při obhajobě po nalezení dítěte mohlo být považováno také dokázané nebo předpokládané provinění partnera. Jak jsme si ukázali, nebylo neobvyklé občasné spolupachatelství. Pokud byl mužský pachatel nepřítomen, mohly dívky také svalovat vinu na někoho neznámého (viz stereotyp neznámého vojáka). A konečně mohla žena spáchání trestného činu označit za akt msty proti partnerovi, který ji opustil. Svobodná Anna Schänk se rozhodla raději si „způsobit potrat těžkou prací, protože jí souložník Hans Richter opustil.“²⁶³ Provinění partnera v případech nedobrovolného styku (otčím, hospodář) nebo opuštění partnerem v nouzi, jako v případě Anny, nepochybně mohlo zapůsobit na soudce a jejich postoj k obžalované.

Poslední možností, jak si uchránit alespoň zdání počestnosti bylo tvrzení, že se dítě již narodilo mrtvé. Ani této výpovědi ovšem soud často nedůvěřoval. Naučení vrchního soudu v Brně požadovala důkladnější prokoumání případu Doroty Suché v Novém Městě, „že mrtvé dítě zplodila, z mnohých slušných příčin toho se jí věřiti nemůže, pročez tudy v nemalé podezření ze zahubení plodu svého upadá.“²⁶⁴ Změnu výpovědi učinila po „druhém tázání právem“, kdy Dorota Suchá po mučení přiznala vraždu novorozence, přestože v předchozích případech tvrdila, že se dítě narodilo mrtvé.

Nedbalost, společenská izolace i způsoby ukryvání těla dítěte jsou okolnosti, které rozhodují o dalším postupu případného soudního procesu. Jelikož můžeme předpokládat, že si ženy byly vědomy případných těžkostí, můžeme za výše zmíněnými strategiemi hledat i snahu obžalované o dosažení polehčující okolnosti. Celý průběh infanticidia – od obav spojených s nátlakem okolí a riskantního porodu, přes způsoby usmrcení a schování těla dítěte až po různé způsoby zapírání a obranných strategií – je spojený s neustálými obavami z odhalení a strachem o budoucnost. Celé toto drama vrcholí procesem u soudu a zapojením osob spojených

²⁶² LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 43–44.

²⁶³ Das schwarze Buch, f. 67.

²⁶⁴ In: ŠTARHA, Ivan ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě, Západní Morava 11, 2007, s. 124.

s raně novověkým soudnictvím. Tito měšťané nebo lépe situovaní obyvatelé městeček musejí poté zaujmout postoj k matkám vražedkyním a zahájit proces, který se snaží zpětně odhalit okolnosti úmrtí dítěte a míru matčiny viny.

Kapitola 9 Proces s obžalovanou

V raně novověkém soudnictví můžeme vysledovat dva typy procesů: proces civilní a proces inkviziční. Civilní proces byl započat na základě soukromé žaloby a obě strany měly v procesu formálně rovnoprávné postavení. V tomto procesu se řešily drobnější spory, urážky nebo nařčení. V případě, že se jednalo o trestný čin, byl obviněný podroben útrpnému právu a byl veden proces inkviziční, kdy byl obviněný soudu podřízen. Inkviziční proces postupně převážil po vydání obnoveného zřízení zemského.²⁶⁵ Do této fáze procesu spojeným s třístupňovou torturou spadají i procesy obviněných z infanticidia.

Infanticidium je z hlediska práva v podstatě trojí zločin. Především je to vražda dítěte a „odsouzení jeho duše k věčnému bloudění“²⁶⁶, protože mu ale předchází cizoložství či smilstvo, jedná se i o delikt mravnostní a jako takový je delikt infanticidia spojený s přestoupením hned dvou přikázání křesťanského desatera – nezabiješ a nesesmilníš.²⁶⁷

Tento čin, jak jsme zmínili ve čtvrté kapitole, byl charakteristický již pro „tradiční“ a archaické společnosti a diskuze o vraždách novorozenců se objevovaly u církevní i laické veřejnosti. Problematikou záměrného potratu se kromě kazatelů nebo humanistů od středověku zabývala lékařská i teologická literatura. Mnohem podstatnější pro městské soudy ovšem byly zákoníky.²⁶⁸

Tradičním trestem bylo již od 16. století v zákoníku Constitutio Criminalis Carolina zahrabání zaživa a probodení kůlem, nechybí však ani trest utopení za zvláště krutý čin nebo vícenásobné infanticidium v článku CXXXI: „**Trest ženských, které své děti zabijí.** Ty se obyčejně živoucí zakopávají a kůlem probijí. Aby se však zoufalství zabránilo, může soud, pokud je voda v pohodlné blízkosti, pachatelku utopiti.“²⁶⁹

²⁶⁵ FRANCEK, Jindřich. Dějiny loupežnictva, s. 14; PÁNEK, Jaroslav ed. Smolná kniha městečka Divišova, s. 23.

²⁶⁶ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa, s. 289–290.

²⁶⁷ „Poněvadž táž jistá Rozyna nad Pánem Bohem se zapomenula a jeho svaté přikázání páte Nezabiješ, šesté Nesesmilníš, přestoupila (...) pro takovou vejtržnost, který se dopustila, velmi přísné trestání zasloužila.“ In: Černá kniha města Velké Bíteše. (ed. VERBÍK), s. 83.

²⁶⁸ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství, s. 313.

²⁶⁹ Constitutiones criminales Caroli V. Výběr z článků in: LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721. Liberec: Severograf, 1948, s. 82. Takto odsouzena byla například roku 1569 Kateřina z Traplic „byla zaživa zahrabána a kolem probita.“ In: Černé knihy práva

Jako akt milosti je v raném novověku trest zahrabání nahrazován rozsudkem stětí mečem, a teprve pozdější zahrabání, či probodení již mrtvého těla. Podle práv městských Pavla Kristiána z Koldína (který převzal z velké části znění Caroliny) jsou do tohoto deliktu řazeny jak vražda novorozeněte, tak i záměrný potrat: „*Také ta zabijí, kteráž plod z sebe vyháni aneb týž plod jakýmž pak koli způsobem v sobě udušuje a mrtví. Též ta, kteráž do záchodu, do studnice nebo jinam svůj plod mece a hází.*“²⁷⁰

I zde samozřejmě existují polehčující a přitěžující okolnosti. Nejdůležitější je zralost plodu (tedy, byl-li již naživu), přičemž hranice je stanovena mezi 35. a 45. dnem po početí. Nepřímými důkazy a přitěžujícími okolnostmi jsou pak nalezené tělo novorozeněte, těhotenstvím poznamenané tělo matky, či její podezřelé chování.²⁷¹

9. 1 Vyšetřování

Vlastní vyšetřování infanticidia mělo dvě části. První část byla založená na psychickém vyšetřování, nátlaku formou otázek. Vyšetřovatelé se ptali obžalované na záležitosti osobního života, její sexuální zkušenosti i na nedávné aktivity. Tyto otázky můžeme nalézt v zápisech smolných knih. Cílem soudců bylo zjistit, zda bylo dítě porozeno živé a zda ho žena zahubila úmyslně. Dále se snažili podezřelou donutit přiznat skryté těhotenství a zjistit bližší informace ohledně zabití dítěte.²⁷²

Pokud se dotyčná nepřiznala, bylo přistoupeno k jednotlivým stupňům tortury od psychického nátlaku (představení mučících nástrojů) po způsobování fyzické bolesti. V prvním stupni bylo přistoupeno k mačkání prstů, v druhém k natahování na

loveckého (ed. VERBÍK), s. 48. Utopena byla Maruše, Holička z Radotína In: Smolná kniha města Lipníka (ed. MARADA), s. 37.

²⁷⁰ KRISTIÁN Z KOLDÍNA, Pavel. Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou. In: MALÝ, Karel et al. Práva městská Království českého: edice s komentářem. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013, s. 326.

²⁷¹ Ve zbavování nechtěných dětí vyniká, jak jsme viděli Eva, podruhně ze Sušic, která zabila 4 narozené děti a nejméně třikrát úspěšně potratila. Smolná kniha města Lipníka (ed. MARADA), s. 24. Trest zde chybí.

²⁷² Otázky doporučené apelačním soudem pro výslech podezřelé Doroty Amchové v Čechticích uvádí Jaroslav Pánek: „1) Na Jakej způsob jsi své dítě umořila a o život jeho připravila? 2) Dle tvého vyznání plod svůj v životě tvém hejbati jsi cejtila, z čehož vyplývá, že jsi takové živé porodila. 3) Baba a jiné svědky s přísahou doložily, že tvé dítě vzrostlé a dospělé viděly. Tak od tebe zahubeno bylo? 4) Tvé dítě jako klubko skroucené vynalezeno bylo a v hubičce březový listí mělo. Tak od tebe tak zahubeno a udušeno bylo? 5) Kdybys jsi ho tak nezamořila, nebyla bys ho zanesla a zakopala. (...) Tak jsi již takové zahubiti předsevzala a taky násilně o život připravila? 6) Přitom taky tvému dítěti pupkovou šňůru nezavázala. Pročeš, vyjev, jak jsi takové o život připravila?“ Citováno z OA Benešov, AM Čechtice, inv. 74. In: PÁNEK, Jaroslav. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 173.

skřípec a v posledním k pálení různých částí těla. Mezi každým ze stupňů uplynul vždy alespoň jeden den a stupně byly i různé zostřovány a doplňovány.²⁷³

Je pravděpodobné, že vyšetřovatelé užívali také množství pohrůzek, emočního nátlaku, a objevují se i případy, kdy zkoumali reakci matky tváří v tvář mrtvolce dítěte. Tento takzvaný Bier test (v anglické historiografii cruentation) je nejspíše pozůstatkem původních germánských ordálů a konfrontace těla oběti, která se chce pomstít, s vrahem se objevuje u evropských soudů přinejmenším do konce sedmnáctého století.²⁷⁴ Také Elisabeth Smidtin z Újezda (von Aujezd), která usmrtila své narozené dítě, byla vyzvána k ověření výpovědi podobným způsobem: *„Tělo bylo z hrobu vykopáno a ona sama je z hrobu vyzvedla a do náruče přivinula. Modřiny nalezené na krku a těličku poté že zčernaly, bylo jako důkaz zaznamenáno.“*²⁷⁵ Podobně je tato forma výslechu doložena ve Šternberku v případě Marty:

*„Mrtvola dítěte byla z hrobu vykopána a bylo jí (Martě) nařízeno se rukou těla dítěte dotknouti. I když se na mrtvole žádných stop násilí nalezeno nebylo (kein mörderlich Zeichen), obžalovaná byla ponechána ve vězení.“*²⁷⁶

Druhá část výslechu byla založena na fyzickém ohledání těla podezřelé, kdy se zkoumaly znaky těhotenství, genitálie a prsa obžalované. V těchto poradních záležitostech měly rozhodující slovo již zmíněné porodní báby, jak už jsme zmínili výše (viz kapitola 7.3), a to pouze ty přísězné. Pro porodní bábu bylo posláno u vyšetřování potratu Káči cikánky v Rakovníku roku 1599:

*„A když posláno bylo pro bábu, ohledali ji. An z ní mléko teklo, zase jí předkládáno, a vždy předkládá, že neví, kde se jí to vzalo, že se Pána Boha dokládá. Jest metlami z města vymrskána a na věčnost od města vypovědína.“*²⁷⁷

²⁷³ Kytka, Josef, ed. Smolná kniha města Milevska. Milevsko 1939, s. 8–9.

²⁷⁴ BRITAIN, Robert P. Cruentation: In Legal Medicine and in Literature. Medical History, 9, 1965, s. 82–88

²⁷⁵ Das schwarze Buch, f. 69–70. Pro tyto skutky byla trestem milosti odsouzena k smrti popravením.

²⁷⁶ Das schwarze Buch, f. 22 b.

²⁷⁷ CIRONIS, Petros, ed. Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan, s. 110.

Jak můžeme vidět, ohledání těla matky i otázky ohledně jejího stavu jsou pro soud nedostatečné, pokud není nalezeno také tělo dítěte, a zejména pokud jsou na kůži i na jiných částech jeho těla nalezeny stopy násilí. Znamky těhotenství na těle matky byly odhaleny také u Dorny vyšetřované v Solnici, přesto musela i po přiznání soudcům ukázat také místo, kde dítě zakopala.²⁷⁸

U oběti bylo důležité určit příčinu smrti a vyloučit možnost přirozeného úmrtí. Novorozené dítě bylo v raném novověku ohroženo množstvím infekčních chorob, vliv mohlo mít také zranění při porodu, podvýživa nebo atrofie.²⁷⁹

Tělo dítěte sloužilo jako nejdůležitější důkaz, podle kterého bylo lze stanovit delikt infanticidia a další postup. Takto bylo mrtvé dítě zkoumáno i v případě sedmnáctileté služky Zuzany z Duban. Novorozenec byl nalezen s ranou na hlavě a bylo zde podezření na infanticidium. Po naučení soudu, protože se nepodařilo prokázat zavinění matky, je Zuzana omilostněna a potrestána jen za smilstvo vězením a vypovězením z panství.²⁸⁰

Některé lokace, které sloužily k ukrytí těla, také znesnadňovaly identifikaci. Těla novorozenců byla úmyslně umístěna do míst, které mohly urychlit proces rozkladu, jako byly latríny, stoky, zvířecí výběhy nebo hnojiště. Důležitým faktorem byla i doba spáchaného zahubení dítěte. Značný rozklad těla mohl zakrýt znaky násilí způsobené matkou a čin mohl být považován za neprůkazný. Všechny tyto okolnosti měly vliv na to, že určení doby a způsobu smrti bylo pro raně novověké experty velmi obtížné a v mnohých případech se s touto situací setkávali poprvé. Svědectví proto bylo problematické a téměř všechny důkazy byly zpochybnitelné.²⁸¹

9. 2 Stanovení rozsudku

Pokud ovšem došlo k úmrtí dítěte obzvláště drastickým způsobem nebo za přítomnosti svědků a žena se ke všemu přiznala, byly vyloučeny všechny pochyby a mohl být stanoven příslušný trest. Při následném výkonu rozsudku postupovali soudci podle platných norem, či podle předchozích případů. Ve výměře trestu, který

²⁷⁸ „Ženy, které ji ohledávaly, dávaly zprávu, že jest dítě měla a že i lůže dětinský z ní vyšlo, ona se přiznati nechtěla (...) Téhož léta jest v neděli Provodní do pole vedena, tu se přiznala, že jest v lese zakopala a že jest mrtvý měla.“ LÁNY, Emil Pavel, Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 45. Dorna se po mučení přiznává, „že jest pachole živé měla, a když plakalo, že mu rukou ústečka zahradila a druhou rukou pod hlavou vzala, a je tak vzavši na klín zadávala.“

²⁷⁹ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain (2013), s. 101–102.

²⁸⁰ Das schwarze Buch, f. 43 b.

²⁸¹ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain (2013), s. 103–105. Jak dodává Kildayová, ani dnes nelze mnohdy u případů zabití novorozeně zjistit datum, čas nebo příčinu úmrtí.

následoval, hrál roli i věk obžalované, sociální postavení, typ vztahu ze kterého dítě vzešlo nebo pověst ženy. Objevují se případy, kdy za opakované provinění dostává obviněná velmi přísný trest, naopak pod vlivem polehčujících okolností se projevuje zmírnění trestu na stětí. Zmírnění trestu mohlo následovat po zásahu císařské milosti, případně i po zásahu pražského apelačního soudu.

Jak můžeme vidět při čtení smolných knih dřívější trest zahrabání nebo utopení, byl nahrazen v průběhu 16. a 17. století mírnějším trestem stětí mečem a teprve poté trestem zneuct'ujícím. Jako je tomu v případě Cathariny z Hradečné,

„která bez pomoci dítě porodila a sviním jej hodila, které je sežraly. Po naučení apelačního soudu v Praze za tento čin Catharina budiž s'ata mečem a současně jí budiž useknuta pravá ruka. Mrtvé tělo Budiž protknuto k'ulem a tak at' je zahrabáno. Její souložník svobodný mládenec Anton pro toto smilstvo nechť je trestán šesti týdenním vězením.“²⁸²

Čin stětí a následný zneuct'ující trest je zobrazen i na dřevorytu kramářské písně s názvem Pravdivá zpráva (obrázek č. 4). Zde můžeme na prvním poli vidět odsouzenou ženu, která je nejprve s'ata mečem a následně je její tělo vyzdviženo na kolo. Dřevoryt je doplněný také vlastním textem písně, která pojednává o případu neřádné matky, která utopila své dítě v řece. Můžeme si na tomto příkladu povšimnout obecného lidového postoje k infanticidiu a neřádným matkám. Efekt písně a zobrazení trestu stětí a následného vpletení do kola měly posluchače odstrašit:

*„Po smrti na kolo daná,
aby od ptactva sežraná,
byla zlořečená máti,
jenž nechtěla plodu znáti.
Hlavu pak na špíc přibili,
tak jí konec učinili.*

²⁸² Das schwarze Buch, f. 69–70.

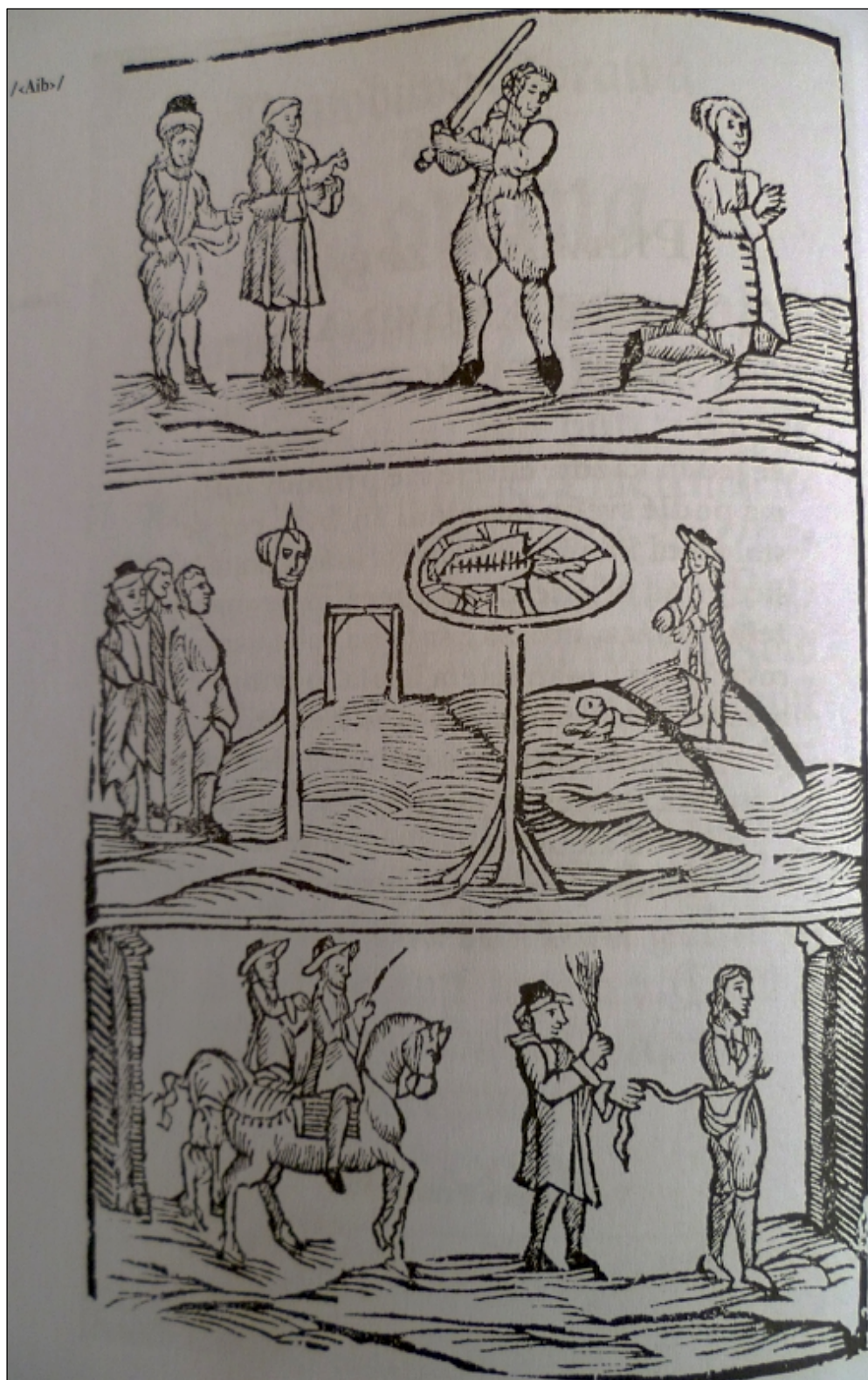
*Kdo páchá ohavné činy,
zkázu bere za své viny.*“²⁸³

Naopak její souložník je odsouzen k podmíněčnému trestu smrti a metlami, vymrskán z panství, kdy je vykonavatelí doveden mimo daný kraj (nejčastěji 9 mil od města), do kterého už nesmí pod hrozbou smrti vkročit. O tom, že i tato píseň má mnohé společné s mravoučnými spisy, svědčí i to, že muž je zachycen se psem, kterého jeho žena kojila místo svého dítěte. Muž ho musí za trest nést procesím, jako připomínku provinění se proti přirozenému Božímu řádu.

U těchto exemplárních trestů s odstrašující funkcí, které pronikaly do textů mravoučných spisů, babické literatury i kramářských písní, většinou končí zápisy o ženách obviněných z infanticidia nebo z potratů. Ať už jejich rozsudek končil podmíněčným trestem smrti nebo trestem kapitálním, v pramenech se s nimi už dále nesetkáváme.

²⁸³ Pravdivá zpráva In: RATAJOVÁ, Jana a STORCHOVÁ, Lucie, eds. Žádná ženská člověk není, s. 183.

Obrázek č. 4 - Pravdivá zpráva aneb novina paměti hodná (1695)

Zdroj: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. *Žádná ženská člověk není: Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 18. A 19. století*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 180.

Kapitola 10 Příčiny infanticidia

Příčiny infanticidia jsou v raném novověku poměrně obtížně zjistitelné. Na stránkách smolných knih se zaznamenávají převážně trestné činy samotné a k nim stanovené rozsudky, které mají sloužit jako příklad pro pozdější porovnání. Širší okolnosti a společenské poměry obžalovaných jsou naopak zaznamenány jen velmi stručně, případně vůbec. Přesto si můžeme vymezit čtyři základní motivy, které mohly ženu dovést k činu infanticidia. Můžeme mezi ně zařadit, kromě již zmíněné cti, také motivy ekonomické, sociální a neméně důležité se zdají být i příčiny psychologické.

Jak jsme viděli v případech obou vrstev textů (v rámci diskursu mravoučné prózy i smolných knih) byla čest a obavy o ni v raném novověku chápána jako ta nejvýznamnější příčina infanticidia. Tělesná sexualita byla v raném novověku spojována především s právoplatným sňatkem a určitá sexuální nevázanost soběstačných dívek mohla být z tohoto důvodu pro společnost hrozbou. Ženy opuštěné partnery se obávaly reakcí náboženské obce i nejbližších příbuzných (pokud je měly). Tlak vytvářený komunitou na neprovdané ženy byl nepochybně ohromný a hrozba společenského odsouzení všudypřítomná. Spousta mladých žen si musela být vědoma, že ve chvíli, kdy se pokusily utajit své těhotenství, byly na nevyhnutelné cestě k infanticidiu.²⁸⁴ Tyto motivy jsou nepochybně především osobní, spojené se soukromou snahou o zajištění současného i budoucího živobytí. Takové individuální pohnutky ovšem nemůžeme nikdy úplně postihnout, protože ukrývání pocitů a starostí bylo hlavním záměrem těhotné ženy.

Infanticidia se z této příčiny dopustila v Táboře Kateřina Holá, která po tom, co si jí partner Jiřík odmítl vzít, vypověděla:

„Mluvíval po hospodách, že když se s ním oddám, že mě zabi(je), a utratě mi statček, že ode mne pryč půjde. Proto sem nesměla, milí páni, s ním se vod(d)ati, radši jsem chtěla takto s ním, s tím dítětem, umřítí. Žádnému jsem se svěřiti nesměla.“²⁸⁵

Nebezpečí odhalení nelegitimního těhotenství, které se zvyšovalo během růstu plodu, bylo zřejmé, přesto existovaly ještě různé způsoby, jak situaci zvrátit.

²⁸⁴ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 159.

²⁸⁵ STRAKA, Josef, ed. Z tábořské knihy černé, Tábor 1937, s. 280.

Pokud byly ovšem abortivní praktiky i veškerá dostupná pomoc okolí neúčinné, nezbyvalo než chránit čest nesnadným způsobem utajování a následným zabitím dítěte. Hrozba společenské izolace padlých žen je dostatečně motivovala k tak násilnému řešení nechtěného těhotenství, jakým bylo zahubení vlastního dítěte.²⁸⁶

Přestože ve výzkumech převažují především aktivní metody zabití dítěte, nemůžeme je připsat pouze na vrub násilnickým sklonům dotyčné matky. Jako důsledek obavy z odhalení musí být brána v úvahu i panika ženy a také možnost, že využila znalostí z hospodářství a zbavila se dítěte jak nejrychleji a nejlépe mohla. Pokud by se její nemanželský poměr dostal na veřejnost, svobodná žena by ztratila naději na uzavření spořádaného manželství a byla by zavržena nejen okolím, ale i svou rodinou: „*Snaha vyhnout se izolaci a ztrátě podpory rodiny (nebo zaměstnavatele) mohla být jednou z klíčových příčin pro případy zahubení novorozeného dítěte, obzvláště v průběhu 17. a 18. století.*“²⁸⁷

Toto tvrzení, ale zdaleka neobjasňuje příčiny všech případů infanticidia, proto je nezbytné zaměřit se i na možnost, že mnohem důležitější než čest, která byla u žen obviněných již z několika předchozích přestupků pochybná, byly faktory ekonomické a sociální.

Také společenský status dívek a s ním související ekonomické možnosti mají značný podíl na spáchání infanticidia. Odhalení těhotenství by pro dívky znamenalo ztrátu zaměstnání a prostředků pro další obživu. S nemanželským dítětem by bylo také velmi obtížné sehnat nové místo a ženy se potom nacházely na hranici extrémní chudoby. Anne Kildayová uvádí příklady, kdy se ženy pokusily udržet potomka naživu, ovšem neměly dostatek jídla ani pro sebe, tedy ani pro dítě.²⁸⁸ Zmíňme již citovaný příklad z roku 1640 z Velké Bíteše, kde se před soudem ocitla Mariana, dcera Jíry, pastejře Čikovského, která zvolila dobrovolnou izolaci, před hrozbou těžkého života, který by pro ni dítě znamenalo: „*Neb sem při tom sama byla, ani*

²⁸⁶ K těmto závěrům dochází Otto ULBRICHT i Richard van DÜLMEN, přehledně shrnuto In: GRAY, Marion W. Kindsmord und Aufklärung in Deutschland by Otto Ulbricht; Frauen vor Gericht: Kindsmordin der Frühen Neuzeit by Richard van Dülmen. Review. In: The American Historical Review, Vol. 97, No. 3 (Jun., 1992), s. 872–873, dostupné online na <http://www.jstor.org/stable/2164855>, citováno 30. 09. 2013.

²⁸⁷ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 158.

²⁸⁸ Zmíňuje případ Harriet Longley, která vhodila své třítýdenní dítě do řeky z důvodu nedostatku potravy, „*because she had no food for herself and no milk to give the child.*“ Citovaný úryvek in: KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 161.

*žádný nevěděl, abych těžký život měla, neb jsem se co nejvíce utahovala, abych za stádem běhati mohla.*²⁸⁹

Infanticidium je v těchto případech spíše aktem milosrdenství, například v rodinách s velkým množstvím dětí, kde by další potomek ohrozil přežití celé rodiny. Pro osoby žijící z velmi malé mzdy a bez prostředků k vyhledání porodní báby nebo odložení dítěte do nalezince, je dítkovraždá přijatelným a často také jediným myslitelným řešením.

Jejich záměry ovšem můžeme vysvětlit ještě spoustou dalších příčin. Některá úmrtí novorozeňat mohla být zapříčiněna nehodami při porodu vykonaném bez asistence porodní báby. Tyto nehody bez zlého úmyslu lze přičíst na vrub nezkušenosti prvorodičky nebo těžkostem v průběhu porodu. Na rozdíl od těchto nezáměrných úmrtí novorozeňat ovšem můžeme rozlišit i široké spektrum úmyslných činů, jako je čistě kontrola porodnosti a omezení počtu dětí, ale i důsledek zoufalství a materiální chudoby, jakým je třeba opuštění partnerem. Jako odpověď na chování souložníka a důsledek hněvu můžeme zkoumat případ již zmíněné Anny Schänk, která po tom, co byla opuštěna Hansem Richterem, volila úmyslný potrat z pomsty.²⁹⁰

Kromě zmíněných důvodů sociálních, ekonomických nebo spojených se ctí, můžeme některé případy spojit i s příčinami psychickými. Některé způsoby jednání žen svědčí spíše o zmatku způsobeném obavami a porodními bolestmi. V mnoha případech je zřejmá neschopnost kontrolovat své chování a zodpovídat za své činy, jak je vidět u výpovědi Anny, dcery Pavla Brhle, která oznámila, že *„jest se jí přihodilo, když jest k vodě šla. Měla jsem to bez bolestí, a to vzavši do rukou, že jest dítě bylo“*²⁹¹ Některé výzkumy vypovídají o stavu „zatmění“, kdy žena není schopna kontrolovat své chování, nevzpomíná si na celý incident a její chování může postrádat záměr vykonat trestný čin. Zde se možná nejvíce projevil vliv hormonálních změn v průběhu těhotenství a vliv fyzické bolesti na rozhodování dívky. Proměna chování mozku způsobená zvýšenou produkcí hormonů má vliv na

²⁸⁹ Černá kniha města Velké Bíteše (ed. VERBÍK etc.), s. 69–70.

²⁹⁰ Das schwarze Buch, f. 67.

²⁹¹ LÁNY, Emil Pavel. Smolná jinak černá kniha města Solnice, s. 43–44. Zde ale jak zmínili v kapitole 7.4., můžeme uvažovat o úmyslné strategii se snahou dosáhnout polehčující okolnosti.

psychický i fyzický stav ženy. Může nastat stav halucinací, zmatení, případně i téměř snový stav nebo paranoia.²⁹²

Právě tyto případy vedly k rozvoji medicínských a psychosociálních vysvětlení infanticidia, které se rozmohly v průběhu 19. a na počátku 20. století. Hledání vysvětlení infanticidia na základě poporodní nemoci spojené s laktační psychózou vedlo k vytvoření širokého a právně nepřilíš průkazného pojmu, který je uplatnitelný na široké množství případů. Poporodní (laktační) psychóza je spojená s různorodými symptomy a v průběhu 19. století byla využívána pro vysvětlení velkého množství případů ženské kriminality, případ od případu se ale liší a medicínsky je velmi obtížně prokazatelná. Jelikož také nelze definici poporodní psychózy na základě lékařských výzkumů stoprocentně stanovit, byla v průběhu 20. století diagnostikována s velkou obezřetností a i v mnoha současných případech (ale ne ve všech) je považována za neprůkaznou.²⁹³

Motivy infanticidia v průběhu raného novověku, jak se pokusila ukázat tato kapitola, byly komplexní a obsahovaly velké množství různých faktorů, které nikdy nelze všechny s určitostí vyjmenovat. Jak jsme si ukázali, strach ze ztráty cti a vyhnutí se sankcím, stanoveným komunitou, byl spojený se samotnou osobností pachatelky a jejími osobními ambicemi, či touhou po šťastném životě. V kontextu budoucího zaměstnání nebo manželství byla existence nemanželského dítěte ohrožením celého dosavadního života dané dívky.

Také výlohy spojené s péčí o potomka a s jeho obživou byly nepochybně důležité při rozhodování o budoucím mateřství. Zvláště v případě, že by žena ztratila své zaměstnání a zůstala by svobodnou matkou bez prostředků. Pro mladé matky bez partnerů bylo téměř nemožné zajistit si obživu a zajistit dostatečnou péči pro dítě. Zmínili jsme také velké množství motivů, které mohou být důsledkem osobních problémů, msty nebo nenávisti. Infanticidium také mohlo být důsledkem obyčejné nehody. Jak uvidíme v závěru práce (exkurz), vysvětlení motivů je i snahou současné vědy, medicíny i práva a dítkovraždá není jen činem raného novověku.

²⁹²SICHEL, Deborah. Neurohormonal aspects of postpartum depression and psychosis. In: SPINELLI, Margaret G. ed. *Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives* 2003, s. 61–77.

²⁹³KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 170–179. K tomu dále také MARLAND, Hilary. "Maternity and Madness: Puerperal Insanity in the Nineteenth Century" April 2003. Centre for the History of Medicine, University of Warwick. Dostupné online: <http://www.nursing.manchester.ac.uk/ukchnm/publications/seminarpapers/maternityandmadness.pdf>, citováno 7. 4. 2014.

Kapitola 11 Za hranicí normy

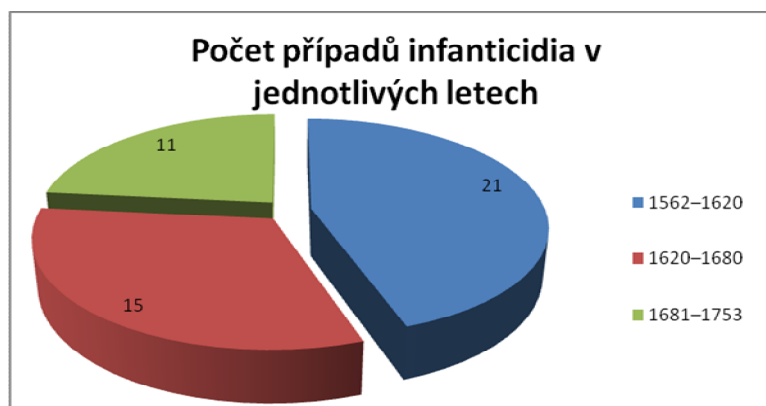
Bohatá literární produkce českého humanismu nabídla dobovým čtenářům velké množství jazykově přístupných děl, která se zaměřila na rady pro spokojený a spořádaný život (Kocín, Paprocký) nebo varovala před nevhodným chováním a doplňovala toto varování příklady ze starší literatury (Dobřenský, Lomnický z Budče, Konečný nebo Günter). Ve vydaných i dosud edičně nezpřístupněných textech můžeme vidět střetávání a vzájemné prolínání dvou modelů, které se zaměřovaly na ideální postavení ženy. Ten starší ovlivněný patristikou a vyzdvihující panenský ideál je doplňován a někdy i nahrazován modelem protestantským vyzdvihujícím stav manželský, jako vhodný společenský stav pro ženu, ať už pannu (stav budoucí), manželku (stav současný) nebo vdovu (stav minulý).

Stejně jako jsme viděli z děl babické literatury, že abortivní praktiky ze stránek knih pronikaly do obecného povědomí negramotného obyvatelstva, tak také ideální a očekávaný stav ženy představovaný mravoučnými spisy měl moc utvářet představy žen o jejich budoucnosti. Obraz zlé ženy (smilnice a hříšné dívky), jak ho představovala dobová literatura, mohl také ovlivnit způsob, jakým lidé vnímali dívky a ženy, které měly podíl na smrti svého dítěte.

Mohli jsme si povšimnout, že důraz, jaký humanisté kladli na počestné chování žen (zejména dospívajících dívek), se nepochybně projevil i v komunitě raně novověké vesnice, ať už prostřednictvím pravidelných kázání v kostele nebo skrze jiné informační zdroje (většinou na hranici jednoho panství).

Ze zkoumaného vzorku trestně právních pramenů se za hranicí normy v období mezi lety 1556–1750 ocitlo 47 žen obviněných z infanticidia. Přehledně si tyto procesy můžeme znázornit na obrázku č. 5. Přičemž na jednu smolnou knihu (ze 14 zkoumaných) připadají v průměru 3 případy.

Obrázek č. 5 – Počet případů infanticidia v jednotlivých letech

Zdroj: vlastní zpracování na základě použitých smolných knih²⁹⁴

Zatímco u některých smolných knih je čin infanticidia pouze marginálním deliktem v rámci trestné činnosti, v Protokolu útrpného práva města Šternberka se vyskytuje hned 12 případů, které můžeme s tímto činem spojovat. Přičemž u zápisu z roku 1635 (obvinění pěti děveček) můžeme o usmrcení dítěte hovořit pouze u jedné dívky. V knize *Das schwarze Buch* se kromě případů, které se nijak neliší od ostatní zkratkovité produkce krevních písařů (případ *Dorothea Schaferin 1722*, *Anna Schänk 1706*, *Rozina, dcera Hanse Drechslera 1697*, *Zuzana Maršálková z Třeptína 1684*), objevují i specifické případy, které by zasloužily podrobnější výzkum. Zde odkazují zejména na zápisy případu Marty dcery Jiřího Modlera z roku 1635, zápis Zuzany z Duban 1676 nebo Elisabeth Smidtin z Újezda 1700.²⁹⁵ Zápis Elisabeth i Marty spojuje také v jiných pramenech nezaznamenaný výskyt ordálu.

Zmíněná konfrontace ženy s tělem dítěte (a její usvědčení po objevení modřin) je jev velmi sporadický a v tématu infanticidia dosud v českém prostředí nezkoumaný. Ukázalo se také, že do problematiky infanticidia ve Šternberku promluvila přinejmenším ve dvou případech třicetiletá válka (1635–1636). Ať je to výpověď Mariny dcery pastýře Gregora, které radil otec hospodáře svést jejich vztah na vojáka²⁹⁶ nebo příklad Doroty Springerové, která „s vojáky smilnila.“²⁹⁷

²⁹⁴ Knihy použité v poznámce č. 249. Přehledně v tabulce podle jednotlivých knih (příloha č. 2)

²⁹⁵ Zatímco zápisy týkající se Zuzany jsou zajímavé délkou a podrobností, u Marty je to i velký geografický záběr. Případ vychází z vyrůstání Marty ve Vratislavi, následně se zmiňuje její přesun do Rakouska a v závěru pochod směrem ke Šternberku. Je nutné zmínit, že případu Marty věnoval krátkou povídku regionální historik Karel Morav. MORAV, Karel. Bloudění Marty vojandy: (kus pravdivé historie z doby třicetileté války). Šternberk: Městská knihovna Šternberk, 2000.

²⁹⁶ *Das schwarze Buch*, f. 16.

²⁹⁷ *Das schwarze Buch*, f. 28–29a.

Tyto případy doložené ve Šternberku mohou souviset i se zmíněným dobově rozšířeným stereotypem neznámého vojáka. Tedy strategií žen, které vypovídají, že byly svedeny vojákovým slibem sňatku.²⁹⁸

Z celého vzorku pramenů lze však statisticky zjistit jen přibližné údaje (víme například o pohlaví pouze u 5 usmrcených novorozenců, z nichž byli dva chlapi a tři dívky) a to jednak díky torzovitosti zápisů, ale i vlivem dalších faktorů, jako je množství neodhalených činů nebo množství nedostupných a zničených pramenů. Ženy, s kterými se můžeme na stránkách smolných knih setkat, jsou ve většině případů svobodné (pouze u 13 z nich víme, že se jedná o manželky nebo vdovy). U téměř poloviny (14) z těchto svobodných dívek je zapsáno, že alespoň jeden z rodičů je již po smrti. I u takového neúplného vzorku pramenů, jaký máme k dispozici, můžeme soudit, že dohled rodičů nad výběrem partnera chyběl.

Domlouvání budoucího sňatku bylo pro tyto ženy poměrně obtížné a můžeme se domnívat, že případné těhotenství mohlo být také strategií, jak si zajistit pozornost partnera. Značné množství dívek, které většinou pracovaly v hospodářství, ať už samostatně u příbuzných nebo u nevlastních rodičů, bylo partnery také podvedeno. Pokud bychom sledovali sociální postavení pachatelek infanticidia, tak by nejčtenější byla nejspíše svobodná dívka v postavení služebné (34 žen), ale samozřejmě existovaly i výjimky. Takového postavení mohlo jejich okolí zneužít, ale také ony samy mohly využít své svobody k navázání nemanželských vztahů. Dívky byly buď svedeny slibem manželství, mnohé z nich byly přinuceny k pohlavnímu styku násilím (hospodářem nebo otčímem). Není neobvyklé, že souložník následně ženu opustil nebo se snažil styk utajit. Množství žen ale jednalo také dobrovolně, i když jim hrozilo nežádoucí otěhotnění.

V případě hrozícího infanticidia jsem se pokusil vysledovat možné zdroje obav, kterým žena čelila. Jednak strach z nechtěného těhotenství, strach ze ztráty cti a následně strach spojený s bezprostředním odhalením porodu a těla dítěte. Tyto obavy byly spojeny s různými typy strategií, které mohly zvrátit události v prospěch ženy.

Prvním typem byly strategie legitimizační, které umožnily ženám předejít problémům dříve, než se objevily. Pokud se ženě povedlo donutit partnera ke sňatku nebo aspoň k zajištění finanční pomoci pro obživu dítěte, její okolí se nic

²⁹⁸ RUBLACK. Crimes of women, s. 183–185

nedozvědělo a žena se mohla starat o vlastní živobytí. Tyto případy do smolných knih z výše uvedeného důvodu nepronikly. Druhou možností, jak předejít problémům, bylo úmyslné potracení dítěte, které ale nebylo vždy úspěšné.

Pokud byl první typ strategií neúspěšný, nezbývalo ženě nic jiného, než pokusit se ukrýt své těhotenství před okolím (i před nejbližšími příbuznými), zamaskovat jeho fyzické projevy, a pokud možno porodit v tajnosti. Tyto strategie můžeme označit jako maskovací. Jejich konečným důsledkem byla snaha o ukrytí těla dítěte tak, aby jeho existence nebyla nikdy odhalena. Vlivem důsledků porodu a nemožností vzdálit se z místa bydliště se ovšem ženám povedlo bezpečně ukrýt mrtvé novorozeně pouze výjimečně, a právě kvůli nalezení dítěte byla řada z nich následně odhalena a vyslýchána. O způsobech, kterými se ženy snažily zamaskovat svůj tělesný stav, se z pramenů dozvídáme více, ale i zde jen pouze z drobných útržků.

Daleko nejvíce toho víme o situaci, kdy stála obžalovaná před soudem. Zde můžeme vysledovat poslední typ strategií, kterými se žena snažila zachránit svou dobrou pověst, strategie obranné. Sem můžeme zařadit tvrzení o neznalosti těhotenství nebo tvrzení o tom, že ženy byly podvedeny partnerem, či svedeny vojákem. Případně mezi obranné strategie patřilo i tvrzení, že porodily už mrtvé dítě. U takových výpovědí můžeme jen obtížně s jistotou tvrdit, že byly pouhými strategiemi, neboť úplné doznání bylo v mnohých případech získáno až po použití tortury.

Podstatné ale je, že tyto strategie byly použity za účelem ochrany dotyčné pachatelky před hrozbou ekonomických, sociálních a existenčních problémů. Strach, který jsem se pokusil vysledovat, může být právě tím, co nám umožňuje pochopit čin infanticidia. Silné rozrušení, úlek nebo zmatek mohou být vysvětlením mnoha drastických činů, se kterými jsme se v pramenech setkali. I když prvotní úmysl (zbavit se nechtěného dítěte) byl nepochybně činem racionálním, samotné infanticidium může být chápáno jako čin provedený v důsledku strachu.

Kapitola 12 Závěr

„Kojila jsem, znám něhu k roběti, jež cítím sát. Leč co se na mne usmívalo, byla bych z dásniček mu vyškubla svůj prs a lebku rozbila, kdybych se zařekla tak jak ty.“²⁹⁹

Kontrast budovaný v promluvě Shakespearovy lady Macbeth je dalším, a nikoliv posledním příkladem úvah o usmrcení dítěte a lady Mackbeth je další z mnoha matek, které jsou ochotny uvažovat o způsobech vykonání tohoto činu. Tragedie žen, které se snažily vymanit z kritické životní situace a ochránit své postavení, nás provázely v celé diplomové práci. Dramatičnost situace matky, která se odmítá podříditi mateřské roli, je vysledovatelná od nejstarších období. Už v pravěkých společnostech může být usmrcení dítěte z biologického pohledu chápáno jako ochrana rodu a svých pokrevních potomků v souvislosti se zákonem přežití. Ale ať už byli aktéry infanticidia členové prvobytně pospolné společnosti, ženy toužící po moci (Médea nebo lady Mackbeth), raně novověká děvečka, anebo sociálně slabá žena dvacátého prvního století, vždy je infanticidium tragédií, která je pro současníky obtížně pochopitelná.

Infanticidium bylo přítomno v každé společnosti, jeho příčiny a okolnosti jsou ovšem proměnlivé. Zatímco u raně novověkých činů je spojováno zejména s ochranou cti a sociálními faktory, u dnešních deliktů se klade důraz na ekonomické zázemí pachatelek a nedostatečné vzdělání (osvětu).

Celý průběh infanticidia lze opět přirovnat k jednotlivým dějstvím této dějinné tragedie. Od obav, spojených s nátlakem okolí a riskantního porodu, přes způsoby usmrcení a schování těla dítěte, až po různé způsoby zapírání a obranných strategií, je infanticidium spojeno s neustálými obavami z odhalení a strachem o budoucnost.

²⁹⁹ SHAKESPEARE, William. Dílo. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. Mackbeth, s. 421. Jak píše Stephanie Chamberlain: „Můžeme zde vidět nápadnou opozici. V první části promluvy je zde obraz milující matky, která krmí své dítě připomínající renesanční obraz Madony s dítětem, vzor mateřství. Tento obraz péče a lásky, je ale hned vzápětí vystřídán hororovým zobrazením démonické matky, která se chystá usmrtit své stále se ještě usmívající dítě.“ Cílem lady Mackbeth je ochránit postavení svého manžela. In CHAMBERLAIN, Stephanie. Fantasizing Infanticide: Lady Macbeth and the Murdering Mother in Early Modern England. *College Literature*, r. 32, č. 3 (Summer, 2005), s. 81–82. dostupné online: http://www.wssd.org/cms/lib02/PA01001072/Centricity/Domain/202/Fantacizing_Infanticide_Lady_Mac_Article.pdf, citováno 13. 4. 2014.

Motivy jednání individuálních postav infanticidia v průběhu raného novověku byly značně komplexní a obsahovaly velké množství různých faktorů, které nikdy nelze všechny s určitostí vyjmenovat. Náchylnost ke stresu a strachu může být jednak vrozenou reakcí organismu, ale vliv může mít i celá řada dalších faktorů. Jako klíčový faktor může být chápána síť počestného jednání, která vytváří trvalý tlak na obyvatele raně novověkých měst a vesnic. Nelze jasně říci, zda je zabití dítěte vlastní matkou čin vědomý nebo nevědomý, nakolik je žena pachatelkou a nakolik obětí společenských vztahů a reakcí organismu na těhotenství.

Literatura k tématu infanticidia v raném novověku je bohatá a nabízí široké množství metodologických přístupů. Ve své práci jsem se na základě diskursivní analýzy mravoučných textů pokusil o představení modelu, který by odpovídal vhodnému a počestnému společenskému stavu pro neprovdané ženy – stavu panenství nebo manželství tak, jak ho chápali autoři raně novověkých spisů a dobová norma. Pozice žen páchajících infanticidium byla naprosto protikladná ideálnímu stavu dobré manželky a ctnostné hospodyně a vražda dítěte je autory chápána jako jeden z nejhroznějších hříchů. Svobodné ženy očekávající dítě v nemanželském stavu si byly nepochybně této dobové normy vědomy a byly si vědomy i nemožnosti získat zpět ztracenou čest, v případě jejich odhalení.

Také zkoumání pramenů trestního práva nám poskytlo další možnosti, jak si vytvořit představu o společenském postavení neprovdané ženy a o jejích možnostech v průběhu nechtěného těhotenství. K této problematice považuji za důležité zmínit podnětnou práci Jaroslava Dibelky, ze zahraničních děl pak nejnověji pečlivý výzkum Anne-Marie Kildayové.

Určení dalších možných příčin tohoto jednání je možné, pokud budou vytěženy i další dosud nevydané prameny z našeho území. Prameny, o nichž informují zejména ve Středočeském kraji Jaroslav Pánek s Evou Procházkovou i další, nevydané prameny typu smolných knih, nabízí další možnosti výzkumu jednotlivců a mohou poskytnout mnohé zajímavé a specifické případy. Prozkoumání širší pramenné základny, případně i další zevrubnější rozbor Šternberského protokolu, by měly být i cílem dalšího výzkumu v této problematice.³⁰⁰

³⁰⁰ K pramenné základně například: PÁNEK, Jaroslav. Hrdelní soudnictví městečka Čechtic v 17. a 18. století, Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 129–181.; TÝŽ. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů, Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 71–109. PROCHÁZKOVÁ, Eva. Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století, Sborník

Pokud jsem v závěru přirovnával infanticidium k tragédii, je třeba zmínit, že díky možnostem moderní společnosti tomu tak ale nemusí být i nadále. Znalosti a pokroky v lékařství, vědě a vzdělání nám pomáhají lépe porozumět tomuto jevu a umožňují minimalizovat a dokonce i předcházet případům usmrcení dítěte vlastní matkou. Zejména dospívající, ale i jejich rodiče, by měli být systematicky vzděláváni o možných důsledcích nechráněného pohlavního styku a měli by být poučeni o dostupnosti antikoncepce i dalších způsobů, jak řešit nechtěné těhotenství. Také těhotné ženy i jejich příbuzní by si měli být vědomi psychických a psychologických důsledků těhotenství a měli by být opatrní, pokud rozpoznají okolnosti a problematické chování, které může vést k usmrcení dítěte.³⁰¹

Jestliže se obecně udává, že mezi základní funkce historie patří její funkce vysvětlení současných problémů prostřednictvím jejich příčin a vývoje a že na základě těchto znalostí umožňuje historie následné vytváření různých možností jak se zachovat, potom by znalost infanticidiálního jednání minulosti mohla přispět k diskuzi o jeho současné roli ve společnosti. Zároveň i na základě moderních výzkumů můžeme vysvětlit jednání pachatelů v minulosti a mezi příčinami společenskými sledovat i příčiny individuální.

vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211–254.; TÁŽ, Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlec v 16. - 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 24, 1983, s. 239-258.; TÁŽ, Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 203–244.

³⁰¹ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 216.

13 Exkurz – Infanticidium dnes

2. září. 2013: „Přišlo to hrozně náhle. Dala jsem si v koupelně pod sebe deku a začala rodit. Omotala jsem je kolem jejího krku a utáhla. (...) Mrtvé tělíčko narozené dívky skrývala několik měsíců a nakonec jej zahrabala na zahradě u domu.“³⁰²

8. březen 1623: „Oznámila, že do šaty ho zavinula, než že žádný ji nenavedl. Oznámila, že je na nikách zadusila. Za hlavu to dítě chytla a zachrtla a že je do sklepu strojila zakopati.“³⁰³

Přestože obě zprávy od sebe dělí 390 let, na první pohled se od sebe po obsahové stránce příliš neliší. V obou případech se jedná o zabití novorozence vlastní matkou, je patrná poměrně velká drastičnost činu a zjevná snaha o zbavení se důkazů, která ovšem není dovedena do úplného konce. V obou případech si musíme také povšimnout, že text je vytvářen a interpretován třetí stranou. Tedy krevním písařem a novinářem. Zatímco zápis ze 16. století můžeme považovat za zpochybnitelný, u činu spáchaného v roce 2013 máme nejen evidovaný průběh procesu sledovaný „nestrannými“ médii, ale i posudky policie, lékařů nebo psychologů.

Rozdíly jsou také jasně patrné, pokud vezmeme v úvahu dobový kontext. Můžeme si ukázat několik podstatných změn, které se odehrály při průběhu infanticidia a také si budeme všimnout proměn jeho vnímání neodbornou i odbornou veřejností. Pokud se zaměříme pouze na oblast České republiky, můžeme si povšimnout, že infanticidium (vražda dítěte vlastní matkou) neunikla pozornosti právníkům³⁰⁴, sociologickým a psychosociálním pracím.³⁰⁵ Rozebírané případy

³⁰² ORHOLLZ, Pavel: Žena z Písecka se bála ostudy a tak uškrtla novorozeně. In: Právo 2. 9. 2013. Obdobné případy se jen v posledních letech vyskytly již několikrát a našly si své místo v domácím periodickém tisku: Matka z Benešovska zabila novorozené dítě. Hrozí jí výjimečný trest. In: MF Dnes, 10. října 2013 11:05; dostupné online: http://praha.idnes.cz/tiskni.aspx?r=praha-zpravy&c=A131010_1986591_praha-zpravy_bur, 31. 3. 2014; podobně též Perdoch, Jaroslav: Matka dostala za vraždu novorozeněte šestnáct let, Moravskoslezský deník, 31. 5. 2012 dostupné online: <http://moravskoslezsky.denik.cz/zlociny-a-soudy/soud-dnes-vynese-rozsudek-nad-matkou-ktera-mela-zavrazdit-novorozene-20120531.html>, citováno 31. 3. 2014.

³⁰³ Smolná kniha města Lipníka. (ed. MARADA), s. 31.

³⁰⁴ HURTOVÁ, Dagmar. Vražda novorozeného dítěte matkou. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2010.

mohou dokreslit představu o dítkovraždě, jakou jsme si udělali v předchozích kapitolách, a dokázat, že zkoumání tohoto činu není záležitost pouze historiografického výzkumu. V této kapitole se proto zaměříme na příklady analyzované na základě spisového materiálu policejní databáze (viz pozn. 305) a na základě případů, které se vyskytly v periodickém tisku na území České republiky v rozmezí jednoho roku (od ledna 2013 po aktuální období březen 2014).

Pokud budeme zkoumat usmrcení novorozeného dítěte vlastní matkou v ČR optikou trestního práva, můžeme konstatovat, že se nejedná o nijak významný podíl na spáchané trestné činnosti. Za období mezi lety 1992–2002 došlo podle Jíry k 41 případům vražd novorozenců, a také pokud nahlédneme do článků periodického tisku (viz příloha), můžeme si povšimnout necelých deseti případů infanticidia spáchaného v průběhu jednoho roku, od začátku roku 2013 do začátku roku 2014. Okolo 5–10 případů ročně je i vzhledem k počtu obyvatel přibližně podobné číslo, které uvádí ve svém výzkumu Spojeného království Kildayová.³⁰⁶ Samotná míra trestné činnosti vraždy novorozeněte, jak předpokládají i některé studie, je ovšem (stejně jako můžeme předpokládat i v průběhu raného novověku) mnohem větší než u případů odhalených. Pokud se ženám podaří skrýt porod i tělo novorozence, případ nikdy nemusí vejít ve známost.³⁰⁷ Jak dodává Anne-Marie Kildayová: „*Poskytnout důkaz o činu infanticidia je stále velmi obtížné, navzdory výhodám moderní forenzní vědy a patologie. Rovněž postoje veřejného mínění k vraždě novorozence zůstávají nepředvídatelné a střídavě se proměňují mezi sympatiemi a zavržením.*“³⁰⁸

Přesto můžeme říct, že porozumění pachatelkám i příčinám vražd novorozenců je mnohem hlubší a jasnější, o čemž svědčí odstínění právního systému moderních vyspělých států, kde má vražda dítěte matkou své specifické postavení.

Vyšetřované případy jsou v současnosti posuzovány podle dvou nejčastějších trestních sazeb. Pachatelka může být obviněna z trestného činu vraždy (§ 219 odst. 1,

³⁰⁵ JÍRA, Václav. *Vraždy novorozenců v ČR a psychosociální stav jejich matek*. Policista, příloha, č. 11/2003. Praha: Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality, 2003. Dostupné online: http://www.agresorka.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=150&Itemid=31, citováno 15. 4. 2014.

³⁰⁶ „*V Británii dnes dochází k vraždám dětí mnohem častěji, než předpokládáme, a to odhadem k okolo třiceti až čtyřiceti potenciálním případům tohoto činu za rok.*“ In: KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, s. 194–195. Vzhledem k téměř šestinásobnému počtu obyvatel i ve Velké Británii připadá na 10 mil. obyvatel přibližně 5–7 případů za rok.

³⁰⁷ JÍRA, Václav. *Vraždy novorozenců v ČR*, s. 35.

³⁰⁸ KILDAY, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain*, s. 183.

2 písmeno e) trestního zákona) nebo ze specifického trestného činu vražda novorozeného dítěte matkou (§ 220 trestního zákona).³⁰⁹ Ve výjimečných případech může být při neprokázání trestného činu matka obviněna z ublížení na zdraví (§ 224, odst. 1, 2 trestního zákona) nebo může být stíhání zastaveno při prokázání nepřičetnosti pachatelky (§ 172, odst. 1 písmeno e) trestního řádu).

Z hlediska sociálního postavení v případech vyšetřovaných v rámci samostatné České republiky v uvedeném období deseti let nijak významně nevynikala skupina nezaměstnaných mladých dívek nad vdanými ženami nebo ženami středního věku, žijícími v partnerském vztahu. V průběhu dvacátého století můžeme hovořit v souvislosti s expanzí zaměstnanosti žen o zrušení pouta mezi infanticidiem a zaměstnáním ženy jako služebné.³¹⁰ Naopak pokud jsme v kapitole o sociálním postavení děvečky (kapitola 6) předpokládali, že průměrný věk pachatelek infanticidia je mezi 20–30 lety, výzkum Václava Jíry by tento předpoklad potvrzoval i pro období nedávno minulé a udává průměrný věk čtyřiceti dvou vyšetřovaných rodiček 26,3 let, přičemž z trestného činu vražda novorozence vlastní matkou byly obviněny v Jírově výzkumu převážně mladé dívky, prvorodičky.³¹¹ Nárůst sexuálních styků mezi dospívajícími (nebo přinejmenším proměna obecného povědomí o tomto jevu) je důsledkem sexuální revoluce 60. let. Jelikož ale došlo i k výraznému zlepšení kontroly porodnosti a vývoji účinnějších antikoncepčních prostředků, jsou násilné potraty a infanticidia spíše na ústupu a stávají se marginálním jevem.

Přesto si i v období samostatné České republiky můžeme povšimnout některých dalších společných nebo odlišných rysů mezi současným a raně novověkým pojetím infanticidia. Můžeme si také všimnout odlišností při vyšetřování stavu rodičky. Při policejním vyšetřování matek vražedkyň se klade velký důraz na zjištění psychického stavu dané pachatelky. Pokud se při výslechu prokáže snížená úroveň intelektu nebo předchozí psychické problémy, může být původní obvinění překvalifikováno nebo stíhání zastaveno úplně, na rozdíl od 19. století, jak jsme viděli v předchozí kapitole, kdy jsou případy úmrtí novorozenců vyšetřovány

³⁰⁹ „Subjektem trestného činu může být pouze matka, tedy podle české právní úpravy žena, která dítě porodila. Skutková podstata trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou nemůže být naplněna bez fakultativního znaku subjektivní stránky, kterým je rozrušení způsobené porodem. Přítomnost tohoto rozrušení zjišťuje znalec z oboru gynekologie a porodnictví.“ In: HURTOVÁ, Dagmar. Vražda novorozeného dítěte matkou, s. 68.

³¹⁰ KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 201.

³¹¹ JÍRA, Václav. Vraždy novorozenců v ČR, s. 35–38.

v souvislosti s nově etablovanou disciplínou psychologie, jako důsledek laktační psychózy. S laktační psychózou je spojován pouze případ Marie L. z července 1999, kdy žena ve stavu porušeného stavu vědomí (nevzpomíná si) pořezala nožem své dítě a následně i sama sebe. Po posouzení klinického psychologa i gynekologa dochází soud k závěru, že její příznaky „*nasvědčují vývoji psychotického onemocnění nejspíše typu laktační psychózy*“, případně „*jedná se o paranoidní psychózu, která byla dříve označována jako psychóza laktační.*“ Jelikož ale „*etiologie této nemoci není známa*“, postupují znalci v tomto případě velmi opatrně a můžeme zde vidět již zmíněnou nejistotu ohledně zmíněné choroby. Psychické choroby v těhotenství jsou velmi různorodé, obtížně diagnostikovatelné a ještě hůře léčitelné.³¹²

Lze tedy shrnout, že zatímco při zkoumání pachatelky v raně novověkém procesu byl psychický stav matky do jisté míry ignorován a při vyšetřování bylo důležité především její tělesné ohledání, k čemuž byla povolána nejčastěji přísežná porodní bába, je současná pachatelka podrobena několikasupňovému zkoumání. Po policejním výslechu, je obviněná předána soudním znalcům v oboru psychiatrie, psychologie a porodnictví. Zkoumá se její dětství, výskyt psychické nemoci i její právní odpovědnost. Tak jako v raném novověku je ovšem v dnešní době klíčový posudek experta v oblasti gynekologie a porodnictví.

Zkoumání vražd novorozence by vykazovalo patrné rozdíly i v případech nejčastějších příčin spáchání tohoto činu. Příčiny infanticidia byly vždy, jak jsem ukázal v předchozí kapitole, souhrou různých faktorů. Kromě výše zmíněných psychických problémů je u případů vysledovatelný vliv podmínek sociálních a ekonomických.

Zatímco některé případy vypovídají o existenční nouzi a dlouhodobé chudobě spojené s nedbalostí, jako je tomu v případě Ivety H., matky deseti dětí (daných k adopci), z toho jedněch dvojčat, která vysvětlila u soudu: „*Udělal jsem to, protože jsem se bála ostudy, že jsem podeváté těhotná.*“³¹³ Jiné případy vypovídají o nízkém věku pachatelky a o obavách z budoucnosti nebo z reakcí rodiny. Po ročním vyšetřování byla z dvojnásobné vraždy obviněna jedenadvacetiletá žena

³¹² JÍRA, Václav. Vraždy novorozenců v ČR. Kauzistika č. 2, s. 16–20. Ke shrnutí psychických chorob více KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, s. 203–206 a také SPINELLI, Margaret, ed. Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill. Neonaticide. Washington, DC, American Psychiatric Publishing, 2003, s. 109–119.

³¹³ Zdroj zpravodajský server idnes: http://zpravy.idnes.cz/matka-zavrazidla-novorozene-dite-dl1-/krimi.aspx?c=A130829_112114_budejovice-zpravy_khr, citováno 16. 4. 2014.

z Havlíčkobrodsko, která „ve výpovědi uvedla, že se tehdy (2012) svého děťátka zbavila kvůli studiu na střední škole a kvůli způsobu života, který vedla.“³¹⁴ Tento čin se opakoval i o rok později, kdy bylo dítě nalezeno v rybníce.³¹⁵

Vícenásobná infanticidia byla zjištěna i v případech vyšetřovaných ve Vlasaticích na Brněnsku a Pasece na Olomoucku. Zatímco v prvním případě byla trojnásobná vražda potvrzena a žena byla odsouzena na 22 let vězení³¹⁶, u druhého případu „pitva prokázala, že se novorozenci narodili mrtví“³¹⁷ a stíhání pachatelky bylo zastaveno. Jak můžeme vidět i u procesů v raném novověku, pro vyšetřování případů je klíčové, zda se dítě narodilo živé (a porod byl tedy dokončen) nebo zda je při pitvě prokázáno cizí zavinění. Pokud je vražda prokázána, je žena svěřena do rukou soudních expertů a i na základě jejich posudků může dojít k osvobození. Takto byla osvobozena také pachatelka spojovaná s vraždou v Mšeckých Žehrovicích na Písecku, která „vzhledem ke svému intelektu nebyla schopná posoudit, co se s ní děje a že její kroky povedou k usmrcení dítěte.“³¹⁸

Stejně jako u případů zachycených ve smolných knihách i současné „neřádné matky“ vypovídají u soudu o porodu mrtvého dítěte, ve snaze získat nižší trest. Takto se hájila žena ze Šumperska, která byla v květnu 2013 obviněna z vraždy novorozence: „Několikrát zopakovala, že se dítě narodilo mrtvé. Nedýchalo, nekřičelo, nehýbalo se. Bylo studené.“³¹⁹

Stejně jako v průběhu raného novověku, ani dnes nejsou matky plně schopny zbavit se důkazů, a nalezení mrtvoly dítěte (pro kterou jsou v převážné většině užívány igelitové tašky) je usvědčujícím důkazem, který vede k dohlednému vypátrání matky. Výjimečné je přežití novorozence, jako se stalo v Chebském případě v červenci 2013:

³¹⁴ Zdroj: http://jihlava.idnes.cz/vrazda-novorozenete-v-havlickove-brode-a-jihlave-fbe-/jihlava-zpravy.aspx?c=A140401_111857_jihlava-zpravy_mv, citováno 16. 4. 2014.

³¹⁵ Zdroj: http://jihlava.idnes.cz/matka-tajila-tehotenstvi-mrtve-dite-odlozila-v-igelitce-u-rybnika-1c1-/jihlava-zpravy.aspx?c=A131111_120304_jihlava-zpravy_mkk, citováno 16. 4. 2014.

³¹⁶ Zde se uvádí jako příčina špatná finanční situace: „*Patrně však vraždila kvůli dluhům. Rodina totiž měla téměř milionový dluh, který nezvládala splácet, a žádala proto o osobní bankrot.*“

³¹⁷ Zdroj: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi/204457/matka-pohodila-telicka-novorozenych-dvojcat-v-lese-stihana-nebude.html>, citováno 16. 4. 2014.

³¹⁸ Zdroj: http://praha.idnes.cz/mrtve-dite-v-mseckych-zehrovicich-drz-/praha-zpravy.aspx?c=A130131_121806_praha-zpravy_ab, citováno 16. 4. 2014.

³¹⁹ Zdroj: http://olomouc.idnes.cz/soud-s-zenou-obzalovanou-z-udusenim-novorozenete-po-porodu-pos-olomouc-zpravy.aspx?c=A140210_124217_olomouc-zpravy_stk, teprve později uznala, že mohlo být živé, když ho dávala do igelitové tašky, citováno 16. 4. 2014.

„V době od šesti hodin ráno do půl třetí odpoledne miminko uložila do igelitové tašky a poté společně s odpadky jej dala ještě do druhé igelitové tašky. Vše vhodila do zeleného plastového kontejneru na komunální odpad. Tašku s novorozencem pak našel kolemjdoucí. Miminko v té době bylo silně podchlazené,“³²⁰

Jak můžeme vidět u předložených případů, jsou aktérkami procesů většinou sociálně slabé ženy, ženy s průměrným nebo podprůměrným intelektem, které se obávají reakcí okolí a těhotenství, slovy pachatelky z Nového Malína: *„Myslela jsem si, že bude lepší, když si to nechám pro sebe.“*³²¹ Také u způsobů usmrcení převažují opět aktivní násilné metody: uškrcení, zabití sekerou nebo jiné způsoby usmrcení (ubití dítěte, udušení).

Spojujícím prvkem novinových článků je i zdůraznění možností, které dotyčná žena měla, a zejména prokázání možnosti využití nedalekého baby boxu: *„Případ vzbudil mnoho emocí mimo jiné i kvůli tomu, že Nový Malín leží hned vedle Šumperka, v jehož nemocnici od roku 2009 funguje babybox, do kterého mohou ženy v nesnázích novorozence anonymně odložit.“*³²² Podobně jsou možnosti zmíněny i u případu sledovaného v Chebu³²³ nebo v Třinci (březen 2014).³²⁴

Obecně můžeme říci, že na našem území je každoročně pácháno zhruba desítka vražd novorozenců. Toto číslo, i když není zcela ověřitelné (kvůli zmíněné latenci), nám říká, že záležitosti infanticidia zdaleka nejsou jen záležitostmi minulosti a že je stále důležité všimnout si změn, kterými tento čin prošel. Jednou z těch nejvíce viditelných je sekularizace společnosti – odtržení zločinu od hříchu.

³²⁰ Zdroj: http://plzen.idnes.cz/soud-se-zenou-ktera-v-chebu-hodila-dite-do-kontejneru-pc2-/plzen-zpravy.aspx?c=A140404_085013_plzen-zpravy_pp, citováno 16. 4. 2014.

³²¹ Zdroj: http://plzen.idnes.cz/soud-se-zenou-ktera-v-chebu-hodila-dite-do-kontejneru-pc2-/plzen-zpravy.aspx?c=A140404_085013_plzen-zpravy_pp, citováno 16. 4. 2014.

³²² Zdroj: http://olomouc.idnes.cz/soud-s-zenou-obzalovanou-z-uduseni-novorozenete-po-porodu-pos-olomouc-zpravy.aspx?c=A140210_124217_olomouc-zpravy_stk, citováno 16. 4. 2014.

³²³ „Nechtěné dítě mohla žena beztrestně odložit do babyboxu, který v Chebu funguje.“ Zdroj: http://plzen.idnes.cz/soud-se-zenou-ktera-v-chebu-hodila-dite-do-kontejneru-pc2-/plzen-zpravy.aspx?c=A140404_085013_plzen-zpravy_pp, citováno 16. 4. 2014.

³²⁴ „Babybox v Třinci není, byť by v úvahu připadala nemocnice v místní části Sosna. Nejbližší speciální schránky jsou ve Frýdku-Místku a v Karviné. Tím se však matka nezabývala. Dítě odnesla do průmyslové zóny a odhodila. Proč zrovna tam, není známo.“ Zdroj: http://ostrava.idnes.cz/policie-vypatrala-matku-ktera-odhodila-novorozene-v-prumyslove-zone-1kc-/ostrava-zpravy.aspx?c=A140311_105228_ostrava-zpravy_jog, citováno 16. 4. 2014.

Zatímco raně novověcí soudcové postupují při zkoumání činů nejen podle dobových norem, ale i na základě biblického desatera, je v současnosti toto rozhodování plně svěřeno světské moci a posuzováno podle právních norem. A také diskuze o trestném činu „vraždy novorozeného dítěte matkou“ je dnes plně v rukou právníků, lékařů a dalších odborníků. Na chápání infanticidia má vliv i proměna lékařského diskursu. V souvislosti s postupným vytlačováním porodních bab mužskými lékaři sice mizí možnost zásahu ženské komunity, ale zvyšuje se úroveň zdravotní péče, což má za následek i menší riziko smrti matky při porodu. Důležité jsou i objevy ohledně neurohormonálních změn a dalších jevů, spojených s těhotenstvím dosud. Přestože výzkumy nejsou plně ukončeny, je systém založený na práci specializovaných odborníků pro ženy mnohem příjemnější. Po pečlivém přezkoumání stavu pachatelky je kladen důraz spíše než na dlouhodobé věznění (které nahradilo ve vyspělých zemích velmi marginální kapitální tresty) na psychiatrickou léčbu a další možnosti nápravy.

Prameny a literatura

A) Prameny

1) Archivní prameny:

PROTOKOL ÚTRPNÉHO PRÁVA. Das schwarze Buch města Šternberka, SOkA Olomouc. Archiv města Šternberka. Knihy, inv. č. 396, sign. Š 1–1.

2) Prameny tištěné

DOBŘENSKÝ, Václav. Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem, a Koruna šlechetné a krásné panny Ctnosti. Praha 1581, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BL XI 27.

KONEČNÝ, Matouš. THEATRVM DIVINVM to gest; Diwadlo Božj. Staré Město Pražské: V Samuele Adama z Weleslawjna, 1616, VKOL, sign. 601.240.

PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Bartoloměj. [Třinácte Tabulj Wěku Lidského: krátce sepsaných a wydaných Roku Božijho 1601. Wytisštěno w Starém Městě Pražském: v Dědijce Jana Ssumana, 1601. MZK, sign. A-L4M2.

SCHERER, Georg. *Postylla, To gest Wýkladové na Nedělnj Ewangelia Přes celý rok, podlé Katolického Včenj, a Ržádu, Před lety v Němčině sepsanj Od Nynj pak w Česstinu uwedenj Skrze Jana Barnera.* W Praze: Impressý Univers. Carolo-Ferd. w Kollegi S. Klimenta Tow. P. Gež. za Jána Starka Faktora, 1704. Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST3-0381.313, B; ST3-0381.313, A.

3) Prameny edičně vydané

BARTOŠÍKOVÁ, J. ed. Smolná kniha městečka Morkovic. Studie Muzea Kroměřížska 91. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1991, s.114–148.

BIČÍK, Zdeněk ed. Knihy smolné. Hradec Králové: Kruh, 1969.

CIRONIS, Petros, ed. Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů. Rokycany: Státní okresní archiv, 1995.

KRISTIÁN Z KOLDÍNA, Pavel. Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou. In: MALÝ, Karel et al. Práva městská Království českého: edice s komentářem. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013.

KYTKA, Josef, ed. Smolná kniha města Milevska. Milevsko 1939.

LÁNY, Emil Pavel, ed. Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769. Liberec: Severografía, 1968.

LÁNY, Emil Pavel, ed. Knihy černé jinak smolné při hrdebním soudu v městě Bystrém od roku 1625. Liberec: Cíl, 1947.

LÁNY, Emil Pavel, ed. Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721. Liberec: Severografía, 1968.

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, KRČ, Jakub, ed. Kupidova střela. Dětinský rápek. Brno: Atlantis, 2000.

MARADA, Miroslav, ed. Smolná kniha města Lipníka. Přerov: Státní okresní archiv, 1994.

PÁNEK, Jaroslav, ed. Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751. Praha: ČSAV, 1977.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2008.

RATAJOVÁ, Jana – ŠTORCHOVÁ, Lucie, eds. Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2009.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. Žádná ženská člověk není: Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 18. A 19. století. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013.

RENNER, Jan, ed. Knihy černé královského města Rakovníka. Rakovník: Musejní spolek, 1927.

STRAKA, Josef, ed. Z táborské knihy černé. Tábor 1937.

ŠTARHA, Ivan, ed. Smolná kniha Nového Města na Moravě. Západní Morava 11. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost; Státní okresní archiv; Státní okresní archiv, 2007, s. 107–131.

VERBÍK, Antonín, ŠTARHA, Ivan a KNESL, Edmund, eds. Černá kniha města Velké Bíteše. 1. vyd. Brno: Blok, 1979.

VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Nathanael, BOČKOVÁ, Hana, ed. a MATL, Jiří, ed. Theatrum mundi minoris. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 2001.

ZAORAL, Prokop – ZAORALOVÁ, Marie, eds. Jimramovská smolná kniha. Vlastivědný věstník moravský. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1965. r. 17, č. 1–2, s. 141–157.

4) Prameny dostupné na internetu

Materiály ke čtvrtému lateránskému koncilu. In: <http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>, citováno 29. 3. 2014.

DEFOE, Daniel. Augusta Triumphans. Or, the Way to Make London the Most Flourishing City in the Universe. Oxford, 1729. Dostupné přes Projekt Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/files/32405/32405-h/32405-h.htm>, citováno 1. 3. 2014.

JUNGMANN, Josef. O Klasičnosti literatury a důležitosti její. Dostupné online: <http://ld.johannesville.net/jungmann-02-o-klasicnosti-literatury-a-dulezitosti-jeji>, citováno 10. 4. 2014.

SV. AUGUSTÝN. From "On Marriage and Concupiscence" výběr z traktátu dostupný na medieval sourcebook: <http://www.fordham.edu/halsall/source/aug-marr.asp>, citováno 16. 11. 2013

B) Monografie a sborníky

BOLTON, Jonathan, ed. Nový historismus/New Historicism. Brno: Host, 2007.

BOČKOVÁ, Hana. Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2009.

BROŽOVÁ, Věra, ed. Zikmund Winter mezi historií a uměním. Materiály z mezioborové vědecké konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, Muzejním spolkem královského města Rakovníka a Okresním muzeem Rakovník 12. – 14. prosince 1996. Rakovník: Okresní muzeum, 1997.

CURTIUS, Ernst Robert. Evropská literatura a latinský středověk. Vyd. 1. Praha: Triáda, 1998.

ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana, eds. Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006.

DIBELKA, Jaroslav. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012.

FRANCEK, Jindřich, ed. Hrdelní soudnictví v českých zemích 16.–18. Století. Pardubice: Východočeské muzeum, 1996.

FRANCEK, Jindřich. Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku. Praha: Rybka Publishers, 2000.

FRANCEK, Jindřich. Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2002.

GINZBRUG, Carlo. Clues, Myths and the Historical Method. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989.

GINZBURG, Carlo. Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000.

GINZBURG, Carlo. Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002.

HIML, Pavel, SEIDL, Jan a SCHINDLER, Franz, eds. "Miluji tvory svého pohlaví": homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013.

HLOBIL, Ivo. Humanismus a raná renesance na Moravě. 1. vyd. Praha: Academia, 1992.

HRABÁK, Josef, ed. Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1959.

- JÍLEK, František. ed. Jazyk knih černých, jinak smolných. Praha: Česká akademie věd a umění, 1935.
- KALISTA, Zdeněk. Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok. Jinočany: H & H, 1994.
- KILDAY, Anne-Marie. A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- KLABOUCH, Jiří. Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). 1. vydání. Praha, 1967.
- KOHL, Marvin, ed. Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus, 1978.
- KOPECKÝ, Milan. Český humanismus. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1988.
- KROFTA, Kamil. Dějiny selského stavu. Praha: Rolnické Tiskárny v Praze, 1919.
- KUTNAR, František. Cesta selského lidu ke svobodě. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948.
- LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Vyd.1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- MALURA, Jan, ed. Žánrové aspekty starší literatury. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010.
- MALÝ, Karel, ed. Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ob amicis discipulisque oblata. 1. vyd. Praha, 1975.
- NAKONEČNÝ, Milan. Lidské emoce. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000.
- NAPHY, William G., ROBERTS, Penny. Fear in Early Modern Society. Manchester: Manchester University Press, 1997.
- PANOFSKY, Erwin. Význam ve výtvarném umění. Vyd. 2., rev. Praha: Malvern, 2013.
- PEKAŘ, Josef. Kniha o Kosti I – II. Vyd. 2. Praha 1970
- RANDALL, Martin. Women, Murder, and Equity in Early Modern England. NY: Routledge, 2008.
- RUBLACK, Ulinka. The Crimes of Women in Early Modern Germany. Oxford: Oxford University Press, 1999.

- SLABÁKOVÁ, Radmila et al. Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012.
- SLÁDEK, Miloš, ed. Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005.
- SPINELLI, Margaret G., ed. Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 2003.
- STUART Carrol. Blood and Violence in Early Modern France. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Vyd. 1. Praha: Argo, 2004.
- TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvěcenské Evropě. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010.
- ULBRICHT, Otto. Kindsmord und Aufklärung in Deutschland. München: R. Oldenbourg, 1990.
- VAN DÜLMEN, Richard. Frauen vor Gericht: Kindsmord in der frühen Neuzeit. Fischer Taschenbuch Verlag, 1991.
- VAN DÜLMEN, Richard. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) Díl 1: Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999.
- VAN DÜLMEN, Richard. Bezectní lidé: o katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku. Praha: Dokořán, 2003.
- VAN DÜLMEN, Richard. Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002.
- WHITE, Hayden: Metahistorie. Brno: Host, 2011.
- WINTER, Zikmund. Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. A XVI. věku, I-II. Praha: Matice česká, 1890-1892.
- ZÍBRT, Čeněk. Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům: Hrstka staročeských rad a návodů. Praha: F. Topič, 1912.

C) Studie, články a slovníky

BONDIOLI, L. – HOUGHTON, F. – MACCHIARELLI, R. – SCHWARTZ, J. H. Skeletal Remains from Punic Carthage Do not support systematic sacrifice of Infants. Internetový časopis Plos one, 2010. Dostupné online: <http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0009177>, 25. 3. 2014.

BREWIS, Alexandra. Anthropological Perspectives on Infanticide. In: Arizona Anthropologist 8. Tuscon: Univerzity of Arizona, 1992, s.103–119.

BRITAIN, Robert P. Cruentation: In Legal Medicine and in Literature. Medical History 9. Cambridge: Cambridge University press, 1965, s. 82–88.

ČORNEJ, Petr. Věčný problém: jak psát dějiny? In: O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie. Praha: Academia, 2007, s. 15–40.

DIBELKA, Jaroslav: Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia. Dějiny a současnost 29 (č. 9). Praha: NLN, 2007, s. 37–39.

FEUEREIS, Eduard. Narativismus a historiografie, DTK 8. Praha: Masarykův ústav Akademie věd České republiky, 2011, s. 7–34. Dostupné online: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=41>, citováno 15. 3. 2014.

GAINES, HOWE, Jannet. Lilith. Seductress, Heroine or Murderer? Dostupné online na stránkách internetového časopisu Biblical archeological society: <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/lilith/>, citováno 20. 4. 2014.

GALTON, David, J. Greek theories on eugenics. Internetový časopis Journal of Medical Ethics 24, 1998, s. 263–267. Dostupné online: <http://jme.bmj.com/content/24/4/263.full.pdf>, citováno 23. 3. 2014.

GILADI, Avner. Some Observations on Infanticide in Medieval Muslim Society. In: International Journal of Middle East Studies, roč. 22, č. 2. Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s. 185–200, dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/163739>, citováno 30. 9. 2013.

GOWING, Laura. Secret Births and Infanticide in the Seventeenth Century England. Past and Present 156 (Srpen). Oxford: Oxford university press, 1997, s. 99.

GRAY, Marion W. Kindsmord und Aufklärung in Deutschland by Otto Ulbricht; Frauen vor Gericht: Kindsmordin der Frühen Neuzeit by Richard van Dülmen. Review. In: *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3 (Jun., 1992), s. 872–873, dostupné online na <http://www.jstor.org/stable/2164855>, citováno 30. 09. 2013.

HIML, Pavel. Odlišné chování v raném novověku. *Kuděj*. Praha 2001, číslo 2, 53–59; K tomu ve stejném čísle KREUZ, Petr. Aktéři bez hřiště a bez pravidel? *Kuděj*. Praha 2001, číslo 2, s. 68–70, 72.

HORSKÁ, Pavla: Česká historická demografie. ČČH 89. Praha: Academia, 1991, s. 519–532

CHAMBERLAIN, Stephanie. Fantasizing Infanticide: Lady Macbeth and the Murdering Mother in Early Modern England. *College Literature*, r. 32, č. 3 (Summer). West Chester: West Chester University, 2005, s. 81–82. dostupné online: http://www.wssd.org/cms/lib02/PA01001072/Centricity/Domain/202/Fantacizing_In_fanticide_Lady_Mac_Article.pdf, citováno 14. 4. 2014.

JÍRA, Václav. Vraždy novorozenců v ČR a psychosociální stav jejich matek. *Policista*, příloha, č. 11. Praha: Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality, 2003. Dostupné online: http://www.agresorka.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=150&Itemid=31, citováno 15. 4. 2014.

JONES, D. Gareth. Infanticide: an ethical battlefield. *Science and christian belief journal* 10. Paternoster press, 1998, s. 3–17. Dostupné online: https://www.scienceandchristianbelief.org/serve_pdf_free.php?filename=SCB+10-1+Jones.pdf, citováno 1. 3. 2014

KIRSCHBAUM, Engelbert (a kol.). *Lexikon der christlichen Ikonographie*, díl druhý, s. 510–511. Zde uveden i soupis dalších vyobrazení Vraždění nevinátek (Kindsmord) od 5. Století výše.

KOLÁŘOVÁ, Jana. Projevy literárního manýrismu v předbělohorských morálkách. In: *Bohemica Olomucensia 1. Litteraria*. Olomouc 2009. S. 10–17.

KOSELLECK, Reinhart. Dějiny pojmů a pojmy Dějin. In: *Studia Philosophica* 58, č. 2. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 29–43.

- MARLAND, Hilary. "Maternity and Madness: Puerperal Insanity in the Nineteenth Century" April 2003. Centre for the History of Medicine. Warwick: University of Warwick, 2003. Dostupné online: <http://www.nursing.manchester.ac.uk/ukchnm/publications/seminarpapers/maternityandmadness.pdf>, citováno 7. 4. 2014.
- NOVÁK, Arne. Stručné dějiny literatury české : zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české. 1. vyd. Olomouc : R. Promberger, 1946, s. 76–79.
- OPELÍK, Jiří, ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. vyd. Praha: Academia, 1985–2008.
- OTTO, Jan. Ottův slovník naučný, dvanáctý díl, Ch – Sv. Jan. Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. Rok 1897. Str. 632, dostupné online: <https://archive.org/details/ottvslovnknauni30ottogoog>, citováno 14. 3. 2014.
- PÁNEK, Jaroslav. Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století, Středočeský sborník historický 12. Praha: Státní oblastní archiv v Praze, 1977, s. 129–181
- PÁNEK, Jaroslav. Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století. Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů, Středočeský sborník historický 14. Praha: Státní oblastní archiv v Praze, 1979, s. 71–109.
- PÁNEK, Jaroslav. Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. ČČH 82. Praha: Academia, 1984, s. 717–719.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211–254.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. Hrdelní soudnictví města Votic v 16. až 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 203–244.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlec v 16.–18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 24, 1983, s. 239–258.
- RODGER, Richard. Urban history: prospect and retrospect. In: Urban history č. 19. Cambridge, Cambridge university press, 1992, s. 1–23.
- ROSCHE, Wilhelm Heinrich. Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. Leipzig: B. G. Teubner, 1884.

ROWLANDS, Alison. Witchcraft and Old Women in Early Modern Germany. *Past & Present* 173. Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 50–89 dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/3600840>, 30. 9. 2013.

RUBLACK, Ulinka. Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany. In: *Past & Present* 150 (únor). Oxford, Oxford University Press, 1996, s. 84–110; dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/651238>, citováno 4. 11. 2013.

SLANAŘ, Otakar. K otázce topiky ve středověké rytířské epice. In: *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav, 2006 s. 273–286.

SMITH, Samhra. Warning Against Empowered Women in France: Eugene Delacroix's Medea About To Kill Her Children. In: *Socheolas: Limerick Student Journal of Sociology*. Vol. 4(1), duben 2012, s. 76–77.

SOUKUP, Daniel. Genderová zrcadla v české literatuře raného novověku (Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku; eds. Jana Ratajová – Lucie Storchová. Praha, Scriptorium 2008), *Aluze* (revue pro literaturu, filozofii a jiné), č. 3. UP Olomouc 2008, s. 104-108

STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie, eds. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2008, s. 510–530.

ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty, infanticidia v pramenech k předstatistickému období. In: *Historická demografie* 15. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 1991, s. 9–46.

D) Nevydané diplomové práce

ČERNÁ, Lenka. Smilnice a matky vražednice. Svobodné matky v 17. a 18. Století. Magisterská diplomová práce. České Budějovice 2008.

HURTOVÁ, Dagmar. Vražda novorozeného dítěte matkou. Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2010

STŮJ, Pavel. Smolná kniha jako pramen raně novověkého soudnictví. Bakalářská diplomová práce. Olomouc, 2012.

E) Novinové články

DUDÁŠOVÁ, Zuzana. Zavražděná holčička nebyla první, matka zabila už předchozí novorozeně. Internetový portál iDnes. Dostupné online: <http://jihlava.idnes.cz/vrazda-novorozenete-v-havlickove-brode-a-jihlave-fbe-/jihlava-zpravy>, citováno 16. 4. 2014.

GABZDYL, Josef. Policie vypátrala matku, která odhodila novorozeně v průmyslové zóně. Internetový portál iDnes. Dostupné online: http://ostrava.idnes.cz/policie-vypatrala-matku-ktera-odhodila-novorozene-v-prumyslove-zone-1kc-/ostrava-zpravy.aspx?c=A140311_105228_ostrava-zpravy_jog, citováno 16. 4. 2014.

JEŽEK, Petr. Za pohození dítěte do kontejneru má jít žena na 16,5 roku do vězení. Internetový portál iDnes. Dostupné online: http://plzen.idnes.cz/soud-se-zenou-ktera-v-chebu-hodila-dite-do-kontejneru-pc2-/plzen-zpravy.aspx?c=A140404_085_plzen-zpravy_pp, citováno 16. 4. 2014.

KOLARÍK, Michal. Objasněno. Mrtvé novorozeně dala k rybníku matka, těhotenství tajila. Internetový portál iDnes. Dostupné online: <http://jihlava.idnes.cz/matka-tajila-tehotenstvi-mrtve-dite-odlozila-v-igelitce-u-rybnika-1c1/jihlavazpravy>. citováno 16. 4. 2014.

ORHOLLZ, Pavel: Žena z Písecka se bála ostudy a tak uškrtila novorozeně. In: Právo 2. 9. 2013.

PERDOCH, Jaroslav: Matka dostala za vraždu novorozeněte šestnáct let, Moravskoslezský deník, 31. 5. 2012 dostupné online: <http://moravskoslezsky.denik.cz/zlociny-a-soudy/soud-dnes-vynese-rozsudek-nad-matkou-ktera-mela-zavrazdit-novorozene-20120531.html>,

POLÁČEK, Michal. Narodilo se studené, tvrdí matka. Za udušení dítěte jí hrozí doživotí. Internetový portál iDnes. Dostupné online: http://olomouc.idnes.cz/soud-s-zenou-obzalovanou-z-uduseni-novorozenete-po-porodu-pos-/olomouc-zpravy.aspx?c=A140210_124217_olomouc-zpravy_stk, citováno 16. 4. 2014.

REDAKCE IDNES, ČTK. Novorozenec nalezený na Rakovnicku byl životaschopný, řekla policie. Internetový portál iDnes. Dostupné online: http://praha.idnes.cz/mrtve-dite-v-mseckych-zehrovicich-drz-/praha-zpravy.aspx?c=A130131_121806_praha-zpravy_ab, citováno 16. 4. 2014.

F) Doplňující literatura

BECCARIA, Césare: <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/beccaria.htm>, citováno 10. 3. 2014.

Bible svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613. 1. vyd. Praha: Fortuna Libri, 2011.

DEFOE, Daniel. Moll Flandersová. Praha: Odeon, 1983, s. 27 a 112.

EURIPIDES. Medea. Stasimon páté – mluví sbor dětí, verš 1277–1282. Dostupné online na <http://olympos.cz/Antika/MedeaSedlacek.pdf>, citováno 3. 2. 2014.

MORAV, Karel. Bloudění Marty vojandy: (kus pravdivé historie z doby třicetileté války). Šternberk: Městská knihovna Šternberk, 2000.

SHAKESPEARE, William. Dílo. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. Mackbeth, s. 421.

VAN HAARLEM, Cornelis. <http://rijksmuseumamsterdam.blogspot.cz/2010/07/cornelis-van-haarlem-massacre-of.html>, citováno 23. 3. 2014

POUŽITÉ ZKRATKY

AM- Archiv města

ČČH – Český časopis historický (časopis)

ČTK – Česká tisková kancelář

DTK – Dějiny – Teorie – Kritika (časopis)

HD – Historická demografie (časopis)

MZK – Moravská zemská knihovna (Brno)

NLN – Nakladatelství Lidové noviny

NY – New York

OA- Okresní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

VKOL – Vědecká knihovna Olomouc

RESUME

This MA thesis focuses on the phenomena of infanticide during the early modern period. As a whole, it is both compelling and innovative as it provides two different types of sources. It also uses methods and approaches of popular historiography trends as criminal history, gender history, legal history, medical history and social history, in its attempts to analyse different contexts of the sources. In this regard I consider it important to mention the inspiring work of Jaroslav Dibelka: *Strategie žen obviněných ze smilstva a cizoložství* (2013) and, also the recent research of Anne-Marie Kilday: *History of infanticide in Britain. c. 1600 to present* (2013).

The aim of the first thesis part of the thesis is to research the women's position in the society according the moralizing literature printed in 16th century. I tried to present the position of unmarried women on the basis of discourse analysis of texts and I showed the standard portrayal which influenced the perception of murderous mothers by early modern society.

The second part focuses on particular contemporary criminal acts of infanticide according to so-called "smolné knihy" (SK) and it also aims to present a typical offender (maidservant) and her position in the society. The thesis also compares the content of Black Book of Sternberk with the other SK type of sources.

Forty seven women (according to our sample of criminal sources) were accused of infanticide between 1556–1750. Those forty seven women undoubtedly acted this way to prevent their life in the borders of the norm. We can see a broad nexus of causal factors which underpinned their enactment. The key factor may be seen in the network of shame which creates a constant pressure on inhabitants of early modern towns and villages. But there were more social, economic and individual factors. I observe fear as the key emotion which may be precisely what allows us to understand the infanticide. The feeling of distraught, fright or confusion may bring some explanation for drastic actions that we encountered in the sources. Although the initial intention (to get rid of an unwanted child) was undoubtedly a rational act, infanticide itself can be seen as an act carried out due to fear.

ANOTACE

Jméno a příjmení: Bc. Pavel Stůj

Katedra a fakulta: Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2014

Název práce: Infanticidium – vražda dítěte jako důsledek strachu

Název v angličtině: Infanticide – murder of the child as a result of the fear

Počet příloh: 4

Rozsah práce: 124 s.

Jazyk práce: čeština

Anotace práce: Diplomová práce se zabývá fenoménem infanticidia (usmrcení dítěte matkou) a jeho zkoumáním na základě dvou odlišných typů pramenů. Mravoučných spisů z produkce raně novověkých humanistů a pramenů trestního práva typu smolných knih. Zejména širší zapojení mravoučných spisů do této problematiky zatím v české historiografii chybělo. Cílem práce je na základě analýzy obou typů pramenů zkoumat postavení ženy, páchající infanticidium, v raně novověké společnosti, hledat jeho možné příčiny a důsledky. Práce si všímá toho, jak mohl strach ovlivnit chování těhotných žen a jakých strategií tyto ženy použily, aby se hájily před komunitou, ve které žily, i před raně novověkými hrdelními soudy. S tím souvisí i výzkum a interpretace zápisů v dosud edičně nevydaném, německy psaném Protokolu útrpného práva města Šternberka.

Klíčová slova: Infanticidium, žena, kriminalita, raný novověk, dítě, smrt, mravoučné spisy, manželství, smolné knihy, strach, děvečka, společnost, čest, hospodářství.

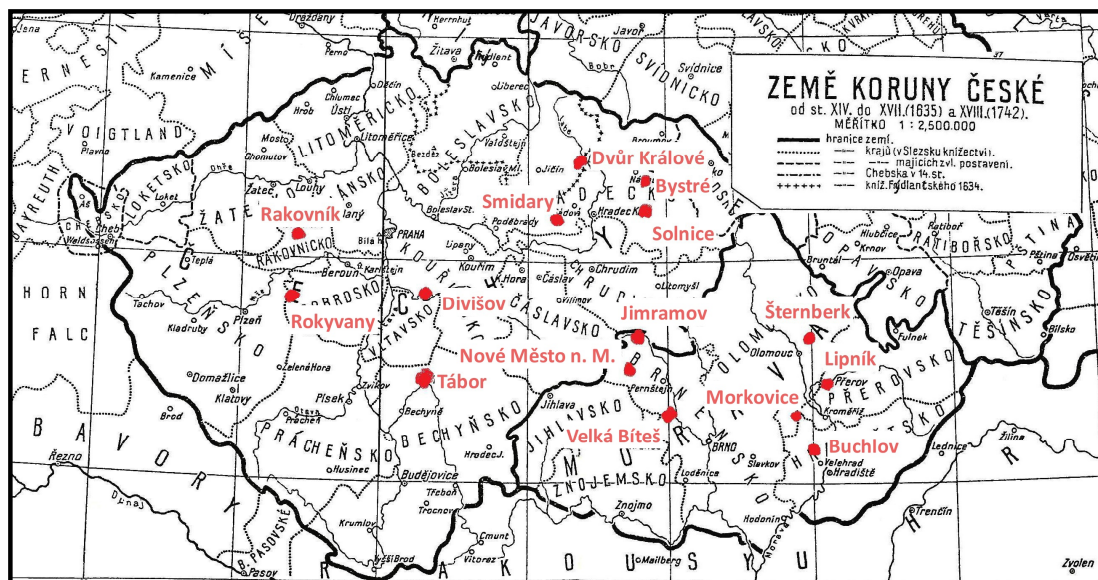
Anotace v angličtině: The thesis is focused on the phenomena infanticide (murder of child by mother) and it explores the two different types of sources, moralizing literature produced by early modern humanists and sources of criminal law type of SK („Smolné knihy“). There is still missing the greater involvement of moralizing literature in the issue of infanticide in Czech historiography. The aim of the theses is

based on an analysis of both types of sources to examine the status of women committing infanticide in early modern society. The thesis focuses on how fear could affect the behaviour of pregnant women, and what strategies these women used to defend themselves before the community in which they lived, even how they defend themselves before the early modern court of law. The theses also provide an analysis of the unpublished Protocol of the city Šternberk.

Klíčová slova v angličtině: Infanticide, women, child, early modern period, interpersonal relationships, fear, death, mother, moralizing literature, marriage, family, servants

PŘÍLOHY

Příloha 1: Mapa lokací použitých Smolných knih. Země Koruny české - výřez

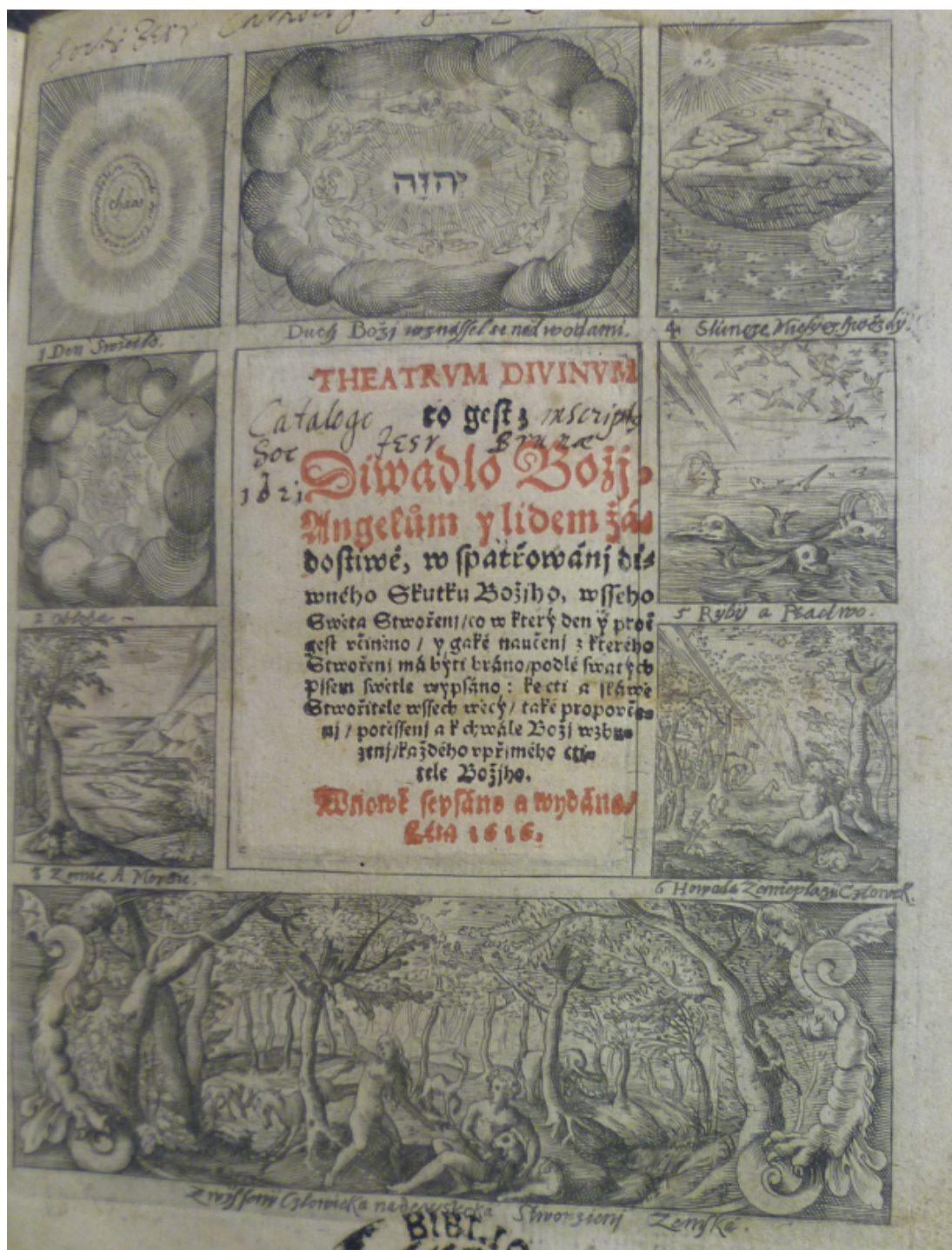

Zdroj: Vlastní zpracování podle mapy dostupné na http://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_the_Czech_Republic, staženo 20. 3. 2014.

Příloha 2: Počet činů infanticidia ve smolných knihách v jednotlivých letech

Sídlo hrdelního soudu	v jednotlivých letech		
	1562 - 1620	1621 - 1680	1681 - 1753
Buchlov	3	2	0
Bystré	0	1	0
Divišov	0	1	0
Dvůr Králové	1	0	0
Jimramov	0	0	1
Lipník	3	2	0
Milevsko	2	0	1
Nové město na Moravě	1	1	2
Rakovník	1	0	0
Smidary	0	0	1
Solnice	4	0	0
Šternberk	0	5	6
Tábor	4	1	0
Velká Bíteš	2	2	0
Celkem	21	15	11

Zdroj: Vlastní zpracování podle smolných knihy podle pozn. č. 249.

Zdroj: KONEČNÝ, Matouš. THEATRVM DIVINVM to gest; Diwadlo Boží. Staré Město Pražské: V Samuele Adama z Weleslawjna, 1616, VKOL, sign. 601.240, s. I.

Wegen einer Magd Von Duban,
 Susanna. 3

Wegen freindt. Vatters. Verriess und alles quells anuor,
 Ebrsambe Weise.

Commaßßu das Duban dato Drenberg den 18. gbris
 hochzeiten 1675. Nachts necht bey geschickly Grunfft.
 Der for kindt zungunfftly kundt Belustung zungunfftly
 wegen einer in der sacht geburfftly Dienst Magd von
 Duban, Susanna, welche dem Verriess unfft
 ihres allred 17. Jahr sein solle, kundt Diswanger geuiff,
 das kindt geburfftly, solches aber weisnachte Tadt kundt an
 Kopf derse. Dichter gesunfftly, demunfftlych, das sie vor
 wickelufft unfftly Kindt geburfftly haben: Belustung salgtly
 am 10. Duban 10. dieß Monats Marty. Kundt aber unfft
 zungunfftly Kindt geburfftly kundt notuiffen bytendt brunnung.
 Gheiff sie unfft die Verriessly Susanna. anfft die Gheiffly,
 unge guffliche kundt schunfftly fragg, in dem facto ein
 kundt gleichschunfftly demuiffen andertly beständigly veruiffen,
 kundt ise wiffen unfft erwiffen unfft, das, wie wiffen
 das kindt an dem Kopf, ein zingeburfftly maass:
 Des unfft Mondgeiffly an siff gefall, dem kindt ein
 gewaltly geluffen solte, sondern am 10. zungunfftly, so viel
 zuuiffen, das sie Diswanger zu sein unfft, so viel ge
 "laugnet, anfft da sie wiffen geburfftly unfft andertly,
 das kindt in seinem freindtlychly euffly geburfftly, kundt
 gan wiffen sein, das, veruiffen Susanna in geburfftly
 des Magdly kundt der schunfftly garly, oder anfft ein
 maalen kundt andertly schunfftly arbeitsly, zu demuiffen
 die von ihrem blutly angeuiffenly atonny (wie es
 bey dem Diswangerly laubly Diltly, zum offten beuiffenly).
 ise einigly Diswangerly, kundt das kindt von der zungunfftly
 geburfftly, kundt wiffenly in der geburfftly, ihres anfftly
 unfft, das kindt anfft die Gheiffly fallend, wo sie in dem

Zdroj: PROTOKOL ÚTRPNÉHO PRÁVA. Das schwarze Buch města Šternberka, Soka Olomouc. Archiv města Šternberka. Knihy, inv. č. 396, sign. Š 1-1, f. 43 b.